

Sociaaleconomische trends

***Statistisch kwartaalblad over arbeidsmarkt,
sociale zekerheid en inkomen***

4e kwartaal 2009

Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2008–2009	= 2008 tot en met 2009
2008/2009	= het gemiddelde over de jaren 2008 tot en met 2009
2008/'09	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2008 en eindigend in 2009
2006/'07–2008/'09	= oogstjaar, boekjaar enz., 2006/'07 tot en met 2008/'09

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek – Grafimedia

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

Redactie

Brigitte Hermans
Pieter Duimelaar
Ivo Gorissen
Lian Kösters
Hans Langenberg
Ton van Maanen

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

Prijzen incl. administratie- en verzendkosten
Abonnementsprijs: € 51,85
Prijs per los nummer: € 14,20
ISSN: 1573-2215

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2009.
Verveelvoudiging is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

Redactioneel	5
Artikelen	
Arbeidsparticipatie van vrouwen: een vergelijking naar opleidingsniveau, leeftijd en herkomst	7
Jonge nabestaanden en het Anw-gebruik in Nederland	13
Studievoortgang in het voortgezet onderwijs	20
De inkomenssituatie van alleenstaande moeders: trends en dynamiek	29
Overwaarde en koerswinsten waren jarenlang bron voor extra consumptie door huishoudens	37
Grensoverschrijdende arbeid: werken in Nederland, wonen in het buitenland	44
Sterke samenhang tussen beroep en computer- en internetvaardigheden	49
Pensioenaanspraken in beeld. Deel 2: aanspraken naar herkomst, sociaaleconomische categorie en huishoudentype	54
Duur van uitkeringssituaties	60
Begrippen	72
Nu en eerder verschenen artikelen	75
Arbeid, sociale zekerheid en inkomen op de CBS-website	81
Publicaties	85

Redactioneel

Voor u ligt het vierentwintigste kwartaalnummer van de Sociaaleconomische trends. De SET zoals hij binnen het CBS kortweg wordt genoemd, ontstond zes jaar geleden als opvolger van de Sociaal-economische maandstatistiek. Deze overgang van maand- naar kwartaalblad hing samen met de nieuwe publicatiemedia die het CBS in het begin van het nieuwe decennium ontwikkelde. Voor de publicatie van actuele en gedetailleerde cijfers en korte artikelen werd de CBS-website – www.cbs.nl – het meest geschikt bevonden. In de elektronische databank StatLine die een belangrijk onderdeel vormt van deze website, kon – en kan – iedereen gratis de meest recente cijfers raadplegen.

De Sociaaleconomische trends werd het belangrijkste medium voor het publiceren van uitgebreide, informatieve artikelen over de onderzoeken die het CBS verricht op het terrein van arbeid, sociale zekerheid, inkomen en onderwijs. Daarbij was er niet alleen aandacht voor de actualiteit, maar ook voor ontwikkelingen op de lange termijn. Kenmerkend verder voor de Sociaaleconomische trends was de grote variatie aan onderwerpen die aan bod kwamen. Het eerste nummer nieuwe stijl in 2004 zette wat dat betreft meteen de toon. Dit startte met een artikel getiteld 'Jaren van laagconjunctuur sterk voelbaar op de arbeidsmarkt in 2003' om in de volgende bijdragen in te gaan op de loonontwikkeling sinds 1995, de toename van het aantal arbeidsgehandicapten en de perspectieven van schoolverlaters met een hbo- en wo-diploma op de arbeidsmarkt.

De afgelopen zes jaar zijn we steeds bezig geweest ons blad te vernieuwen en te verbeteren. Vaste rubrieken zoals het Kwartaaloverzicht arbeidsmarkt en het Webmagazine zijn verdwenen, om plaats te maken voor het hoofdredactioneel en meer en kortere bijdragen. Verder werd er ook ruimte ingeruimd voor macro-economische artikelen. Ook qua uiterlijk is het blad veranderd. Gebleven is de brede opzet en de afwisseling tussen artikelen waarin de nieuwste cijfers gepresenteerd worden en die waarin over diepgaande onderzoeken wordt bericht. Zo vindt u in dit nummer ondermeer een bijdrage over de arbeidsparticipatie van laagopgeleide vrouwen, een artikel over pensioenaanspraken en een studie over de relatie tussen beroep en computer- en internetvaardigheden.

Om de Sociaaleconomische trends nog verder te verbeteren, willen we graag weten wat jullie als lezer ervan vinden. Welke artikelen lezen jullie, waarvoor gebruiken jullie de informatie en vooral: wat missen jullie? Om antwoorden op deze vragen te krijgen, hebben we een vragenlijst ontwikkeld die op onze website staat. U kunt deze vinden bij het thema Arbeid en sociale zekerheid onder Sociaaleconomische trends. We zouden het zeer waarderen wanneer u deze zou willen invullen.

Wij wensen u een gelukkig 2010!

De reactie

Artikelen

Arbeidsparticipatie van vrouwen: een vergelijking naar opleidingsniveau, leeftijd en herkomst

Martijn Souren en Jannes de Vries

Onder laagopgeleide vrouwen is de bruto arbeidsparticipatie aanzienlijk lager dan onder middelbaar- en hoogopgeleide vrouwen. Vooral bij Turkse en Marokkaanse vrouwen is dit verschil in arbeidsdeelname tussen lager en hoger opgeleiden groot. Behalve de herkomst speelt ook het al dan niet hebben van kinderen en een partner een rol. Zo blijken laagopgeleide moeders met partner vaker actief te zijn op de arbeidsmarkt dan laagopgeleide moeders zonder partner. Bij hoger opgeleide autochtone moeders geldt het omgekeerde: zij participeren juist minder vaak als er een partner aanwezig is.

1. Inleiding

De arbeidsparticipatie van laagopgeleide vrouwen is beduidend lager dan die van middelbaar- en hoogopgeleide vrouwen. Bij vrouwen hangt het opleidingsniveau bovendien veel sterker samen met de arbeidsparticipatie dan bij mannen. Hoewel het opleidingsniveau van vrouwen de afgelopen decennia sterk is gestegen, was in 2008 nog altijd een derde van de vrouwen in de leeftijd van 15 tot 65 jaar 2008 laag opgeleid.

In dit artikel wordt de bruto arbeidsparticipatie van laagopgeleide vrouwen geanalyseerd aan de hand van verschillende achtergrondkenmerken. Daarbij wordt deze telkens vergeleken met middelbaar- en hoogopgeleide vrouwen. Aangezien het participatieverschil tussen laag- en middelbaar of hoogopgeleide vrouwen gedeeltelijk wordt verklaard door de herkomst (Van der Valk, 2008), is ook herkomst steeds in de analyses betrokken.

Naar leeftijd is onderscheiden tussen de 25-tot-50-jarigen en 50-tot-60-jarigen. Jonge vrouwen van 15 tot 25 jaar zijn buiten beschouwing gelaten: een deel van hen volgt namelijk nog een opleiding. Wanneer deze nog niet is afgerond, is het niet goed mogelijk om de relatie tussen participatie en opleidingsniveau vast te stellen. Van degenen die geen opleiding meer volgen, zijn de meesten actief op de arbeidsmarkt (Van der Valk, 2008). Vrouwen van 60 jaar en ouder participeren veel minder vaak, maar zij zouden gezien hun leeftijd hoe dan ook de arbeidsmarkt snel verlaten. Ook deze leeftijdsgroep komt in dit artikel niet aan de orde.

De 25-tot-50-jarigen zijn interessant vanwege de combinatie tussen arbeid en zorgtaken voor jonge kinderen die bij deze leeftijdsgroep een belangrijke rol speelt. Om beter zicht te krijgen op de relatie tussen deze zorgtaken en de

arbeidsdeelname is bij deze groep gekeken naar het al dan niet hebben van jonge kinderen, de leeftijd van de kinderen en het deel uitmaken van een eenoudergezin of ouderpaar. Ook de arbeidsmarktpositie van de partner wordt daarbij meegenomen. Een analyse van de 50-tot-60-jarigen is van belang, omdat deze groep de participatiegraad voor de komende jaren van de oudere beroepsbevolking gaat bepalen. Zij zullen als eerste langer moeten doorwerken vanwege afgeschafte VUT- en pensioenregelingen. Voor beide leeftijdsgroepen is ten slotte ook de relatie tussen gezondheid en de arbeidsdeelname van laagopgeleide en middelbaar- en hoogopgeleide vrouwen interessant.

De gegevens voor dit artikel zijn afkomstig uit de Enquête beroepsbevolking (EBB). Om voldoende uitsplitsingen te kunnen maken, zijn de enquêtejaren 2006 tot en met 2008 samengevoegd. De cijfers die hier gepresenteerd worden, zijn steeds het gemiddelde van die drie jaren.

Bruto arbeidsparticipatie

De bruto arbeidsparticipatie wordt gemeten als het aandeel van de werkzame én werkloze beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking. De bruto arbeidsparticipatie geeft het direct inzetbare arbeidsaanbod weer. Dat bestaat zowel uit personen die werken (voor minimaal twaalf uur in de week) als uit personen die werk zouden willen, hier actief naar op zoek zijn en hiervoor ook nog eens direct beschikbaar zijn (de werkloze beroepsbevolking).

2. Grote verschillen in arbeidsparticipatie naar opleidingsniveau

2.1 Oudere generatie vrouwen veel minder actief op de arbeidsmarkt dan de jongere

Zeven op de tien 25-tot-60-jarige vrouwen zijn actief op de arbeidsmarkt. De participatiegraad van 50-tot-60-jarigen is duidelijk lager dan die van 25-tot-50-jarigen (55 procent versus 76 procent). Eerder onderzoek (Knoef, Euwals en Van Vuuren, 2007) wijst erop dat hierbij zowel een leeftijdseffect als een cohorteffect een rol spelen. Het eerste houdt in dat vrouwen minder vaak werken naarmate ze ouder zijn. Bij cohorteffecten gaat het erom dat vrouwen van oudere generaties een lagere participatiegraad

kennen, omdat ze in een andere tijd zijn opgegroeid dan de jongere generaties. Velen van hen zijn getrouwd in een tijd waarin het gebruikelijk was dat vrouwen stopten met werken zodra ze gingen trouwen of kinderen kregen. Hoewel een deel van hen opnieuw actief is geworden op de arbeidsmarkt, toen de kinderen ouder werden, werkt dit nog steeds door in de participatiecijfers van deze groep.

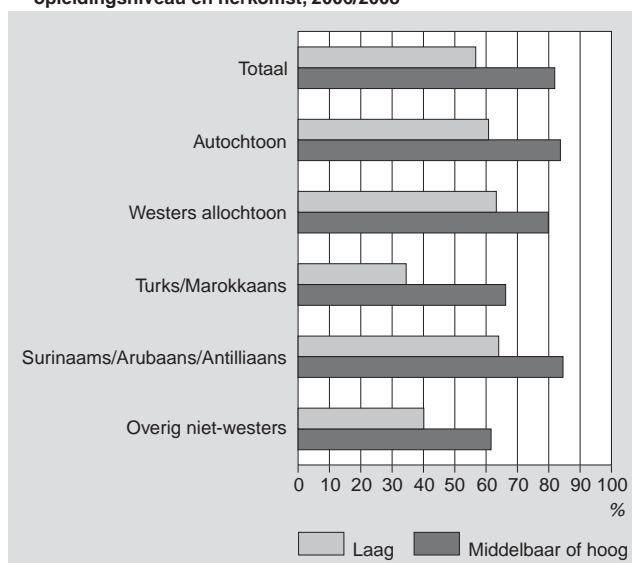
Bij beide leeftijdsgroepen participeren laagopgeleide vrouwen beduidend minder vaak dan middelbaar- en hoogopgeleide. Bij de 50-tot-60-jarige vrouwen is dit verschil ongeveer even groot als bij de 25-tot-50-jarigen, namelijk ruim 25 procentpunten. De lage participatiegraad van oudere vrouwen betreft dus vooral de laagopgeleiden onder hen. Daar komt nog bij dat oudere vrouwen veel vaker laag zijn opgeleid dan jongere: 23 procent tegenover 42 procent. Dit drukt dus het participatiecijfer van deze leeftijdsgroep.

2.2 Arbeidsparticipatie onder jongere Turkse en Marokkaanse laagopgeleide vrouwen relatief laag

De arbeidsdeelname onder 25-tot-50-jarige vrouwen verschilt sterk per herkomstgroepering. Ruim drie kwart van de vrouwen tussen de 25 en 50 jaar is van autochtone herkomst. Van hen participeert 79 procent op de arbeidsmarkt. Onder Surinaamse, Arubaanse en Antilliaanse vrouwen van deze leeftijd is dit aandeel ongeveer even hoog. Turkse en Marokkaanse vrouwen zijn het minst actief op de arbeidsmarkt: ruim 49 procent. Ook vrouwen die gerekend worden tot de categorie 'overig niet-westers' kennen een relatief lage participatiegraad. Deze ligt maar iets hoger dan bij de Turkse en Marokkaanse vrouwen. Het gaat echter om een groep die gekenmerkt wordt door een grote diversiteit. In totaal zijn de niet-westerse allochtonen goed voor 13 procent van de vrouwen tussen de 25 en 50 jaar.

Bij alle herkomstgroeperingen is de arbeidsparticipatie van laagopgeleiden duidelijk lager dan die van middelbaar- of

1. Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen van 25 tot 50 jaar naar opleidingsniveau en herkomst, 2006/2008

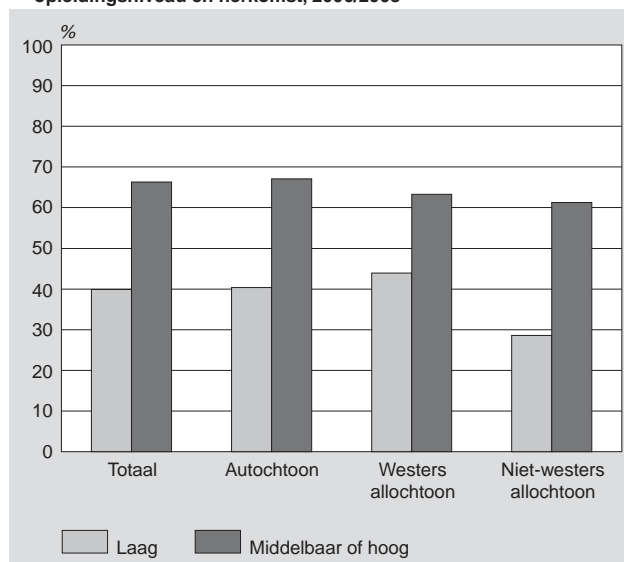

hoogopgeleiden. De omvang van dit verschil varieert echter. Van de 25-tot-50-jarige autochtone laagopgeleide vrouwen participeert 61 procent op de arbeidsmarkt, van de autochtone middelbaar- en hoogopgeleide vrouwen is dat 84 procent, een verschil van 23 procentpunten. Het grootst binnen deze leeftijdsgroep is dit verschil bij de Turkse en Marokkaanse vrouwen: 32 procentpunten. Behalve dat de arbeidsparticipatie van de jonge Turkse en Marokkaanse vrouwen relatief laag is, blijkt bij deze groep dus ook de samenhang tussen het opleidingsniveau en de arbeidsparticipatie vrij sterk te zijn. Hierdoor is de participatiegraad van laagopgeleide 25-tot-50-jarige Turkse en Marokkaanse vrouwen met 34 procent erg laag.

2.3 Laagopgeleide oudere niet-westerse vrouwen kennen de laagste arbeidsparticipatie

Zoals al gezegd in paragraaf 2.1 zijn vrouwen van 50 tot 60 jaar veel minder vaak actief op de arbeidsmarkt dan vrouwen van 25 tot 50 jaar. Dat geldt zowel voor autochtone vrouwen als voor niet-westerse allochtone vrouwen. Ook is bij oudere vrouwen de relatie tussen het opleidingsniveau en de arbeidsparticipatie beduidend sterker. Deze relatie is het sterkst bij de niet-westerse allochtonen van 50 tot 60 jaar waar de participatie van middelbaar- en hoogopgeleiden ongeveer twee keer zo hoog is als onder laagopgeleiden: 61 procent tegenover 29 procent. Bij autochtone vrouwen van deze leeftijd zijn deze percentages respectievelijk 67 procent en 40 procent. Daarmee is het verschil in arbeidsparticipatie naar herkomst onder hoger opgeleide vrouwen veel kleiner dan onder laagopgeleide vrouwen.

2. Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen van 50 tot 60 jaar naar opleidingsniveau en herkomst, 2006/2008

3. Arbeidsparticipatie laagopgeleide vrouwen vooral laag als er jonge kinderen zijn

De aanwezigheid van kinderen speelt een belangrijke rol bij de arbeidsparticipatie van vrouwen. Vrouwen met jonge kinderen werken minder vaak dan vrouwen zonder kinde-

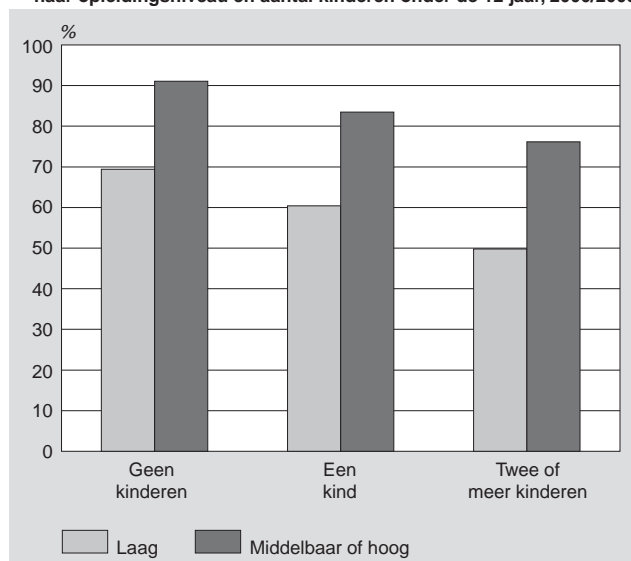
ren. Dit verband is eigenlijk nog sterker vanwege het feit dat vrouwen zonder kinderen ouder zijn en daarmee ook iets minder vaak participeren. Als met dit leeftijdseffect rekening wordt gehouden, zou het verschil in arbeidsparticipatie tussen vrouwen met jonge kinderen en vrouwen zonder kinderen dus nog iets groter zijn. Dit verschil ontstaat doordat na de geboorte van kinderen er nogal eens een taakverdeling ontstaat tussen vaders en moeders, waarbij de vader hoofdzakelijk verantwoordelijk wordt voor het inkomen en de moeder de verantwoordelijkheid voor de zorgtaken op zich neemt. Zo besteedden vrouwen in 2005 ruim twee keer zoveel tijd aan huishoudelijk werk en zorgtaken als mannen (Cloïn en Souren, 2009). Behalve dat veel vrouwen minder gaan werken na de geboorte van hun eerste kind, is er ook een deel dat geheel stopt met werken (Cloïn en Boelens, 2004; Mol, 2008; Leufkens, 2009).

3.1 Lage arbeidsparticipatie bij laagopgeleiden met meerdere kinderen

Voor de arbeidsparticipatie van vrouwen maakt het niet alleen uit of ze een jong kind (onder de twaalf jaar) hebben, maar ook hoeveel ze er hebben. Vrouwen met één kind participeren minder vaak dan vrouwen zonder kinderen en vrouwen met twee of meer kinderen participeren minder vaak dan vrouwen met één kind. Eerder onderzoek vond juist dat bij de geboorte van het tweede of derde kind veel minder vrouwen stoppen met werken dan bij de geboorte van het eerste kind (Mol 2008). Deze dynamische cijfers kunnen echter verschillen van standcijfers als bijvoorbeeld vrouwen die van plan zijn om meerdere kinderen te krijgen, al bij de geboorte van het eerste kind besluiten te stoppen met werken.

De negatieve samenhang tussen het aantal kinderen onder de twaalf jaar en de arbeidsparticipatie van vrouwen doet zich voor bij alle opleidingsniveaus. Het verschil in participatie tussen vrouwen met één en vrouwen met twee of meer kinderen is bij laagopgeleide vrouwen echter wel

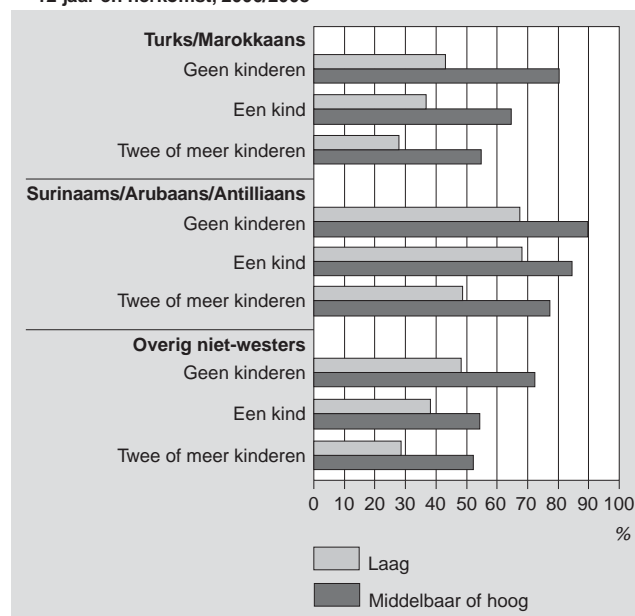
3. Bruto arbeidsparticipatie van autochtone vrouwen van 25 tot 50 jaar naar opleidingsniveau en aantal kinderen onder de 12 jaar, 2006/2008

iets groter dan bij middelbaar- of hoogopgeleide vrouwen. Bij autochtone vrouwen gaat het hier om een verschil van 3 procentpunten, bij niet-westerse vrouwen is dat onderscheid met 5 procentpunten nog iets groter.

Niet-westerse allochtone vrouwen zijn beduidend minder vaak actief op de arbeidsmarkt als zij meer kinderen hebben. Deze samenhang tussen het hebben van (meerdere) kinderen en de arbeidsparticipatie is bij de verschillende groepen niet-westerse allochtone vrouwen ongeveer even sterk. Bij vrouwen zonder kinderen is het verschil in arbeidsdeelname tussen laagopgeleiden en middelbaar- en hoogopgeleiden vooral groot onder Turkse en Marokkaanse vrouwen. De arbeidsparticipatie onder laagopgeleide Turkse en Marokkaanse vrouwen is daarmee al erg laag ongeacht of er kinderen zijn. Bij twee of meer jonge kinderen in het huishouden komen de verschillen in arbeidsparticipatie tussen de verschillende opleidingsniveaus bij alle groepen niet-westerse allochtone vrouwen meer overeen.

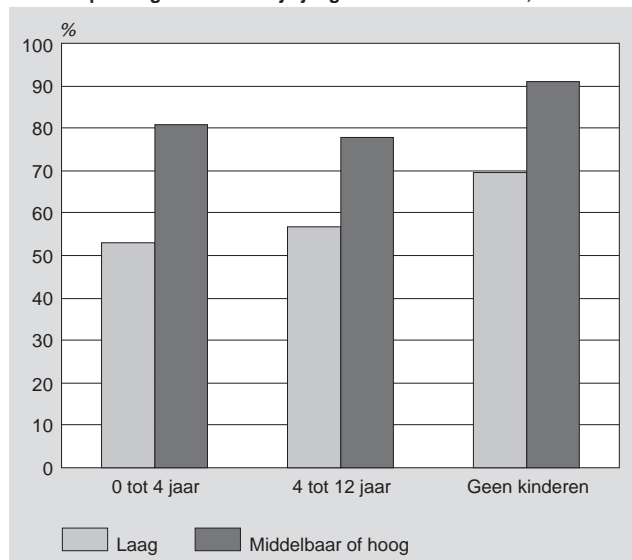
4. Bruto arbeidsparticipatie van niet-westers allochtone vrouwen van 25 tot 50 jaar naar opleidingsniveau, aantal kinderen onder de 12 jaar en herkomst, 2006/2008

3.2 Participatie laagopgeleide vrouwen het laagst als kinderen onder de vier jaar zijn

Bij autochtone vrouwen is er geen sterke samenhang tussen de arbeidsparticipatie van moeders en de leeftijd van de kinderen. Dit komt overeen met eerder onderzoek waaruit bleek dat de participatie van vrouwen nauwelijks stijgt als het jongste kind vier wordt (Mol, 2008). Alleen laagopgeleide autochtone vrouwen van wie het jongste kind de schoolgaande leeftijd heeft, zijn iets vaker actief op de arbeidsmarkt dan vrouwen van wie het jongste kind nog niet naar school gaat. Het gaat dan wel maar om een verschil van 3 procentpunten. Middelbaar- en hoogopgeleide

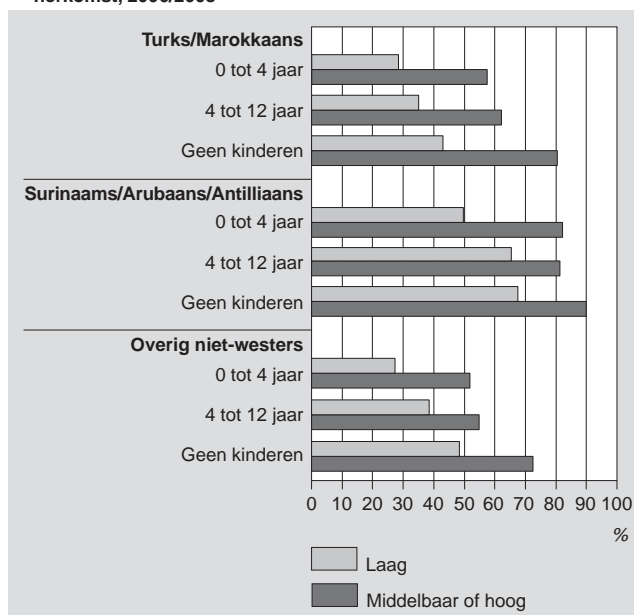
5. Bruto arbeidsparticipatie van autochtone vrouwen van 25 tot 50 jaar naar opleidingsniveau leeftijd jongste kind en herkomst, 2006/2008

vrouwen participeren niet vaker als het jongste kind naar de basisschool gaat.

Van de niet-westerse allochtone moeders participeren degenen met een laag opleidingsniveau duidelijk vaker als de jongste naar de basisschool kan. Bij de middelbaar- en hoogopgeleide vrouwen zijn de verschillen tussen moeders met kinderen onder de vier en moeders met kinderen van vier jaar of ouder een stuk kleiner. Vooral laagopgeleide niet-westerse allochtone vrouwen met een kind jonger dan vier jaar, participeren dus weinig op de arbeidsmarkt. Bij de groepen Turkse en Marokkaanse vrouwen en overige niet-westerse allochtone vrouwen met een kind jonger dan vier jaar is de arbeidsparticipatie zelfs lager dan 30 procent.

6. Bruto arbeidsparticipatie van niet-westers allochtone vrouwen van 25 tot 50 jaar naar opleidingsniveau, leeftijd jongste kind en herkomst, 2006/2008

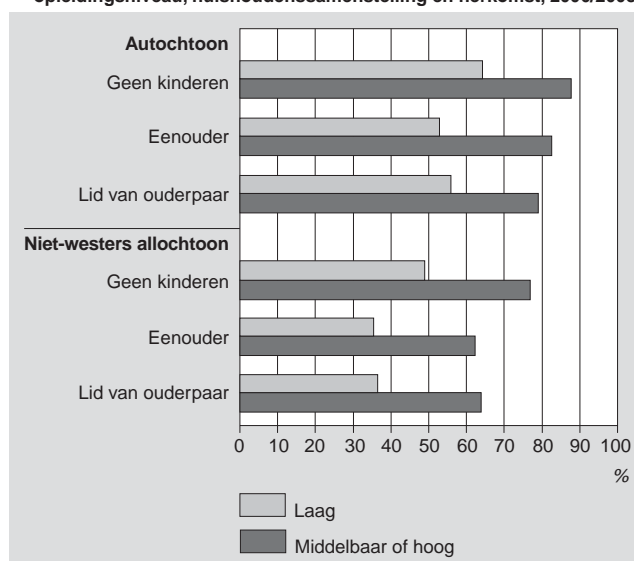
4. Beperkte samenhang aanwezigheid partner met de arbeidsparticipatie

Vrouwen met kinderen participeren ongeacht hun opleidingsniveau minder vaak op de arbeidsmarkt dan vrouwen zonder kinderen. De aanwezigheid van een partner kan in dit patroon nog tot veranderingen leiden (Van der Valk, 2005). De arbeidsparticipatie kan namelijk ook samenhangen met het hebben van een partner die al dan niet werkt. Als moeders een partner hebben, kan er een taakverdeling zijn waarbij de een (meestal de vrouw) de zorgtaken op zich neemt en de ander (meestal de man) zorgt voor het inkomen. De financiële noodzaak om allebei te werken is dan kleiner. Tegelijkertijd kan het voor alleenstaande moeders juist moeilijker zijn om arbeid en zorg te combineren. De participatie onder alleenstaande moeders is dan ook lager dan onder moeders met een partner; dit geldt met name als de kinderen jong zijn (Beckers en Van der Valk, 2005; Coumans, 2008).

4.1 Arbeidsparticipatie laagopgeleide alleenstaande moeders relatief laag

Laagopgeleide moeders van kinderen jonger dan twaalf jaar met partner participeren vaker op de arbeidsmarkt dan moeders zonder partner. Middelbaar- of hoogopgeleide autochtone moeders participeren juist minder vaak op de arbeidsmarkt als er een partner in het huishouden is. De samenhang tussen het opleidingsniveau en de arbeidsparticipatie is bij autochtonen relatief groot onder de alleenstaande moeders. Bij niet-westers allochtone alleenstaande moeders zijn de verschillen in arbeidsparticipatie tussen laag en middelbaar opgeleiden ongeveer gelijk aan de overige huishoudenssamenstellingen. Vanwege te kleine aantallen kan niet worden uitgesplitst binnen de niet-westerse herkomstsgroeperingen.

7. Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen van 25 tot 50 jaar naar opleidingsniveau, huishoudenssamenstelling en herkomst, 2006/2008

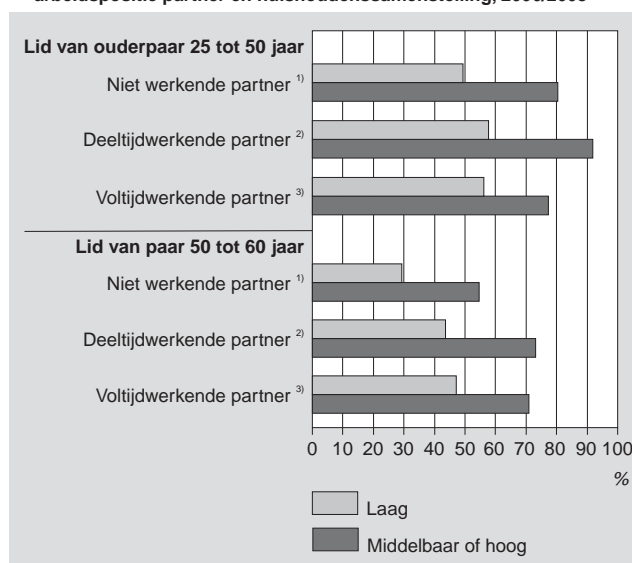

4.2 Nauwelijks samenhang tussen arbeidsduur partner en arbeidsparticipatie laagopgeleide vrouwen

Laagopgeleide autochtone¹⁾ moeders van 25 tot 50 jaar met een partner participeren relatief weinig op de arbeidsmarkt als de partner niet werkt. Middelbaar- of hoogopgeleide moeders met een niet-werkende partner participeren juist vaker op de arbeidsmarkt, vergeleken met moeders van wie de partner voltijds werkt. Ongeacht het opleidingsniveau zijn moeders van wie de partner in deeltijd werkt, het vaakst actief op de arbeidsmarkt. Bij de middelbaar- en hoogopgeleide autochtone moeders is de arbeidsparticipatie erg hoog: 92 procent. Dat is 15 procentpunt meer dan bij moeders met een voltijds werkende partner. Bij laagopgeleide moeders is dat verschil veel kleiner.

Bij 50-tot-60-jarigen is de samenhang tussen de arbeidspositie van de partner en de arbeidsparticipatie van vrouwen met een partner ongeveer gelijk voor de verschillende opleidingsniveaus. Vrouwen met een partner die niet of minder dan twaalf uur per week werkt, participeren zelf ook beduidend minder vaak op de arbeidsmarkt. De arbeidsduur van de werkende partner hangt verder niet sterk samen met de arbeidsparticipatie.

8. Bruto arbeidsparticipatie autochtone vrouwen naar opleidingsniveau, arbeidspositie partner en huishoudensamenstelling, 2006/2008

¹⁾ Partner werkt niet of minder dan 12 uur per week

²⁾ Partner werkt 12 tot 35 uur per week

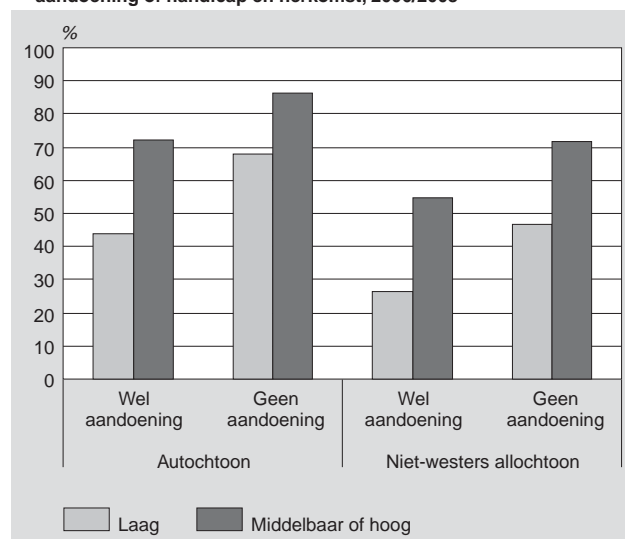
³⁾ Partner werkt 35 uur of meer per week

5. Sterkere samenhang tussen gezondheidsproblemen en arbeidsparticipatie bij laagopgeleiden

Ook gezondheidsproblemen spelen een rol bij de arbeidsparticipatie van vrouwen. Een langdurige ziekte, een aandoening of een handicap kan het mensen moeilijker maken om te werken. Van de Nederlandse vrouwen tussen de 25 en 50 jaar heeft 23 procent één of meerdere langdurige ziekten, aandoeningen of handicaps, zoals rug- of nekklachten, psychische problemen of astma. Bij vrouwen tussen de 50 en 60 jaar is dit 38 procent. De arbeidsparticipatie

onder vrouwen van 25 tot 50 jaar met een ziekte, aandoening of handicap is veel lager dan onder gezonde vrouwen van die leeftijd. Het verschil in arbeidsparticipatie tussen vrouwen met en zonder ziekte, aandoening of handicap is groter onder laagopgeleiden dan onder hoogopgeleiden. Ook bij autochtone¹⁾ vrouwen tussen de 50 en 60 is de participatie onder degenen met een aandoening veel lager dan onder degenen zonder aandoening (niet in figuur). Hier hangt de relatie tussen gezondheid en arbeidsparticipatie echter nauwelijks samen met het opleidingsniveau.

9. Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen van 25 tot 50 jaar naar opleidingsniveau, het hebben van een langdurige ziekte, aandoening of handicap en herkomst, 2006/2008

Technische toelichting

Alle gegevens in dit artikel zijn afkomstig uit de Enquête beroepsbevolking (EBB). De EBB is een steekproefonderzoek onder personen die in Nederland wonen, met uitzondering van personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen (institutionele bevolking). Voor de EBB wordt elk jaar een steekproef getrokken van ongeveer 1 procent van de Nederlandse bevolking. Om voldoende uitsplitsingen te kunnen maken zijn de enquêtejaren 2006 tot en met 2008 samengevoegd voor de analyses: de cijfers die in dit artikel gepresenteerd worden zijn steeds het gemiddelde van die drie jaren.

Literatuur

Beckers, I. en J. van der Valk (2005). Ouders op de arbeidsmarkt. *Sociaal-economische trends*, 2/2005: 18–22.

Cloïn, M. en A. Boelens (2004). Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg. In: Portegijs, W., A. Boelens en L. Olsthoorn (red.), *Emancipatiemonitor 2004* (p. 91–132). Den Haag: SCP/CBS.

Cloïn, M. en M. Souren (2009). Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg. In: Merens, A. en

B. Hermans (red.), *Emancipatiemonitor 2008* (p. 115–158). Den Haag: SCP/CBS.

Coumans, M. (2008). Alleenstaande moeders op de arbeidsmarkt. *Sociaaleconomische trends*, 4/2008: 33–38.

Knoef, M., R. Euwals en D. van Vuuren (2007). *The trend in female labour force participation: What can be expected for the future?* IZA Discussion Paper No. 3225.

Leufkens, K. (2009, 31 augustus). Steeds minder vrouwen gaan korter werken na geboorte eerste kind. *CBS-Webmagazine*.

Mol, M. (2008). Levensfasen van kinderen en het arbeidspatroon van ouders. *Sociaaleconomische trends*, 1/2008: 11–16.

Valk, J. van der (2005). Arbeidsdeelname van paren. *Sociaal-economische trends*, 3/2005: 27–31.

Valk, J. van der (2008). Arbeid combineren met zorg: deeltijdwerk. In: Mol, M., H.J. Dirven en R. van der Bie (red.) *Dynamiek in de sociale statistiek: Nieuwe cijfers over de sociaaleconomische levensloop*. Den Haag/Heerlen: CBS.

Noot in de tekst

¹⁾ Vanwege te weinig waarnemingen wordt hier niet gekeken naar andere herkomstgroepen.

Jonge nabestaanden en het Anw-gebruik in Nederland

Katja Chkalova

Sinds eind 2007 beschikt het CBS over de bestanden van de Algemene Nabestaandenwet (Anw) over de periode 2005 tot heden. In dit artikel wordt gebruik gemaakt van deze bestanden en wordt een eerste verkenning uitgevoerd naar de gebruikers van deze regeling. In het eerste hoofdstuk wordt de huidige regeling, de ontwikkelingen erin en de Anw-populatie beschreven. Vervolgens gaat dit artikel in op de instroom van de nabestaanden in de Anw binnen een jaar na de verweduwing in de periode 2005-medio 2007.

1. Algemene Nabestaandenwet

1.1 Anw versus AWW

De Algemene Nabestaandenwet (Anw) is ingevoerd in 1996 als de opvolger van de Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW) uit 1959. In de AWW werd er nog impliciet van uitgegaan dat vrouwen financieel afhankelijk waren van hun partner, een gedachte die niet meer helemaal voldoet aan de sociaal-economische situatie van tegenwoordig. Sinds de introductie van de AWW hebben zich namelijk een aantal demografische en sociaal-economische veranderingen voorgedaan. Door de toegenomen vrouwenarbeidsparticipatie zijn steeds meer vrouwen financieel onafhankelijk geworden. Daarnaast gingen er steeds minder mensen trouwen. Het ongehuwd samenwonen als leefvorm kwam steeds vaker voor en werd ook steeds meer maatschappelijk geaccepteerd. Uit een rechterlijke uitspraak in 1988 bleek bovendien dat ook mannen recht hebben op een nabestaandenuitkering. Al deze veranderingen waren voor de SER aanleiding om in 1989 (SER, 1989) met het advies te komen voor herziening van de AWW. Dit advies was de aanleiding voor de toenmalige regering om met het eerste wetsvoorstel te komen voor de Anw in 1991. Na een lang onderhandelingsproces over onder andere de overgangsregeling werd de Anw in juli 1996 van kracht.

Het voornaamste verschil tussen de Anw en de AWW is dat in de Anw samenwonenden en gehuwden gelijk zijn gesteld. Daarnaast zijn de toegangsvoorwaarden voor de Anw aangescherpt. Een nabestaande heeft alleen recht op de Anw als zijn/haar overledene partner voor de Anw verzekerd was. Daarnaast dient men aan één van de onderstaande voorwaarden te voldoen:

- geboren zijn voor 1950, óf;
- een kind hebben onder 18 jaar, óf;
- zwanger zijn, óf;
- voor ten minste 45 procent arbeidsongeschikt zijn.

Voldoet men aan één van de bovenstaande voorwaarden, dan heeft men recht op een Anw-uitkering. Naast de bovengenoemde toegangsvoorwaarden zijn er uitzonde-

Aanleiding onderzoek

Op de top van Lissabon in 2000 hebben de landen van de Europese Unie met elkaar afgesproken een netto arbeidsparticipatiegraad van 70 procent te realiseren vóór het jaar 2010. Dit was één van de afgesproken doelstellingen die Europa tegen die periode tot de meest concurrerende en dynamische kenniseconomieën moet maken. De nationale regeringen hebben deze participatiedoelstelling een serieuze navolging gegeven. Als antwoord op de vraag naar meer participatie zijn er in Nederland in de afgelopen jaren veel hervormingen in onder andere de sociale zekerheid doorgevoerd. Deze hervormingen hebben de omwenteling van een welvaartsstaat naar een participatiestaat in Nederland bewerkstelligd. 'Samen leven samen werken' is het motto van Balkenende IV, iedereen die kan, móet aan de slag. De doelstelling van 70 procent arbeidsparticipatie is inmiddels bereikt en bijgesteld naar 80 procent in 2016 (SER, 2006).

Deze omwenteling van een welvaartsstaat naar een participatiestaat is het antwoord op de maatschappelijke en demografische ontwikkelingen die de betaalbaarheid van de welvaartsstaat onder druk zetten; ontwikkelingen als globalisering, individualisering en vergrijzing. Door zo veel mogelijk mensen aan het werk te houden, probeert men langdurige werkloosheid tegen te gaan. Dit om de kosten die de betaalbaarheid van de welvaartsstaat onder druk zetten, op te vangen. Anderzijds wordt met meer participatie geprobeerd sociale uitsluiting en armoedeval als gevolg van langdurige uitkeringsafhankelijkheid terug te brengen.

De grootste sociale zekerheidsregelingen in Nederland zijn ondertussen hervormd (Ferber, 2008). De arbeidsongeschiktheidsregeling, de WW en de bijstand hebben een transformatie ondergaan en het aantal van deze uitkeringen daalt dan ook gestaag (CBS, 2008). Nu worden ook andere regelingen, waaronder de Algemene Nabestaandenwet (Anw), onder de loep genomen. Onlangs is de Anw in het nieuws gekomen (Volkskrant, 2008; NRC, 2008) met de vraag in hoeverre er binnen deze regeling behoefte is aan een actiever beleid dat mensen sneller helpt om op eigen benen te staan. Deze vraag richt zich voornamelijk op de groep nabestaanden met jonge kinderen. Nabestaanden met kinderen onder 18 jaar hebben namelijk automatisch recht op een Anw uitkering en zijn niet verplicht om te werken of te reïntegreren. Indien iemand met kleine kinderen de regeling instroomt, kan deze persoon jarenlang een beroep doen op een Anw-uitkering, tot het moment dat het jongste kind 18 jaar is. Dit wordt door de beleidsmakers gezien als een mogelijke 'uitkeringsvalkuil'; een situatie waarin iemand jarenlang een regeling krijgt aangeboden en zo langdurig van een uitkering afhankelijk wordt gemaakt. Hierbij geldt dat naar mate men langer in een uitkeringssituatie verkeert, het steeds moeilijker wordt voor deze persoon om (weer) de arbeidsmarkt op te gaan. Concreet wordt er een rouwtermijn voor nabestaanden van twee jaar overwogen, waarna men, met of zonder hulp van de overheid, de arbeidsmarkt (her-)intreedt.

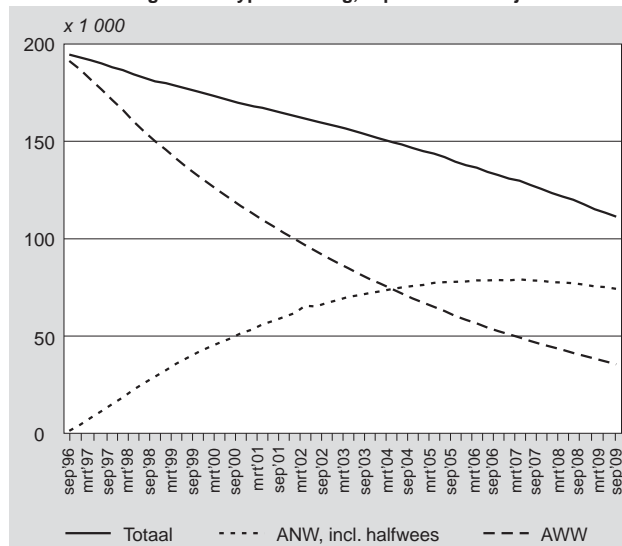
ringen voor nabestaanden die bijvoorbeeld mantelzorg verlenen aan zieken en/of gehandicapten. Een ander voorbeeld van een uitzonderingssituatie zijn nabestaanden van wie de partner overlijdt binnen een jaar nadat zij met elkaar zijn gaan samenwonen of zijn getrouwd. Personen die nog voor de invoering van de Anw recht hadden op een nabestaandenuitkering, hebben te maken met een overgangsregeling en hoeven niet aan de nieuwe toegangseisen te voldoen.

De hoogte van de Anw-uitkering is afhankelijk van het inkomen van de nabestaande. Er geldt een vrijstelling voor inkomsten uit arbeid (zoals loon). Inkomsten in verband met arbeid (bijvoorbeeld een WW-uitkering) worden geheel gekort. De vrijstelling voor inkomsten uit arbeid is 50 procent van het brutominimumloon en een derde van het overige inkomen. Als het bruto-inkomen hoger is dan 2 321 euro (in 2009) bestaat er geen recht meer op een Anw-uitkering. Deze inkomensvoets geldt ook voor iedereen die voor 1 januari 1950 is geboren. Voor mensen die in de overgangsregeling zitten, en dus nog voor juni 1996 recht hadden op de AWW, geldt een andere inkomensvoets die bij de overgangsregeling hoort.

1.2 Huidige ontwikkelingen in de Anw

Eind 1996, het introductiejaar van de Anw, werden 193 duizend nabestaandenuitkeringen verstrekt. Twaalf

1. Anw-uitkeringen naar type uitkering, september 1996–juni 2009 ¹⁾

¹⁾ De cijfers van 1996 tot en met 2004 zijn afkomstig van SVB.

jaar later, eind 2008, was dat aantal gedaald tot 115 duizend uitkeringen. Als gevolg van de verscherpte toegangsregels daalt het aantal Anw-uitkeringen met gemiddeld 600 per maand (Chkalova, 2008). Volgens de prognoses van de SVB zal deze trend het komende decennium aanhouden en zal het aantal Anw-gerechtigden dalen

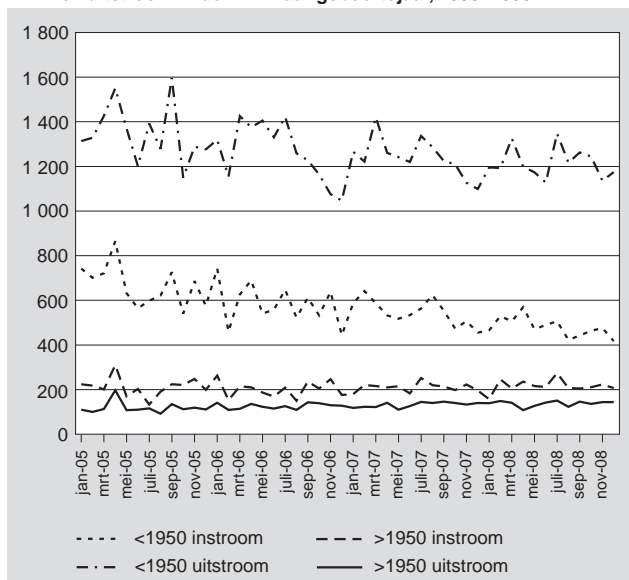
Schema 1

Belangrijkste verschillen tussen AWW en Anw (SVB, 2006)

	AWW	Anw
Leeftijdscriterium	Recht op een uitkering als de nabestaande ouder is dan 40 jaar.	Recht op een uitkering als de nabestaande geboren is voor 1950.
Inkomen	De regeling is inkomensonafhankelijk.	De regeling is inkomensafhankelijk (bij inkomen uit arbeid, in verband met arbeid en in verband met een buitenlandse uitkering).
Arbeidsongeschiktheid	Recht op een uitkering als de nabestaande langer dan drie maanden arbeidsongeschikt is	Recht op een uitkering als de nabestaande langer dan drie maanden voor tenminste 45 procent arbeidsongeschikt is.
Aanwezigheid van minderjarige kinderen	De uitkering bedraagt maximaal 100 procent van het minimumloon.	De uitkering bedraagt maximaal 90 procent van het minimumloon.
Halfwezenuitkering ¹⁾	Een halfwezenuitkering bestond niet.	Een halfwezenuitkering bestaat wel.
Samenwonen	De regeling gold alleen voor gehuwden; indien nabestaande weerging trouwen werd de uitkering beëindigd.	De regeling geldt voor gehuwden en samenwonenden; de uitkering wordt beëindigd als de nabestaande gaat samenwonen.
Tijdelijke weduwnuitkering	Tijdelijke weduwnuitkering bestond wel.	Tijdelijke weduwnuitkering bestaat niet.
Wezenuitkering	Recht op een uitkering tot 27 jaar als de wees studeert of voor het huishouden zorgt waar zich tenminste één kind bevond dat ook recht had op een wezenuitkering.	Het recht op een wezenuitkering bestaat tot 16 jaar en kan in een aantal gevallen verlengd worden tot 18 of 21 jaar.

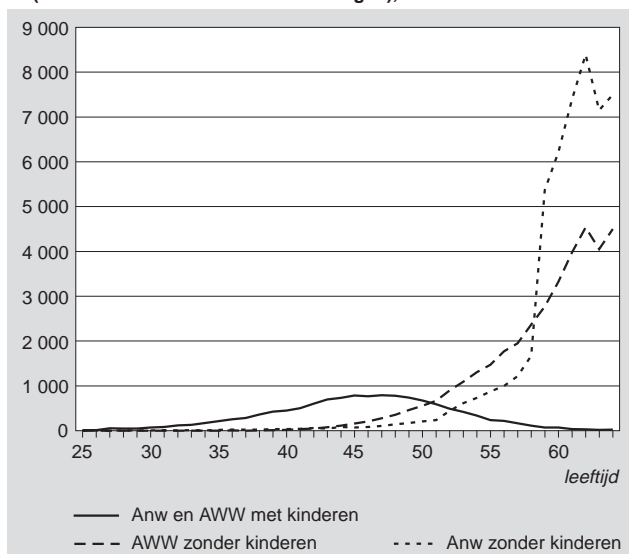
¹⁾ Een halfwees is een kind dat een van de ouders verloren heeft. Een wees is een kind dat beide ouders heeft verloren.

2. In- en uitstroom in de Anw naar geboortjaar, 2005–2008

tot 50 duizend in 2022 (SVB, 2007). Deze aanhoudende daling is vooral het gevolg van de uitstroom van de populatie oud-gerechtigden bij pensionering. Vanaf het tweede kwartaal 2004 is het aantal nabestaanden dat onder de nieuwe Anw-regeling valt groter dan het aantal nabestaanden dat onder de oude AWW-regeling valt. Een andere reden voor een dalend aantal Anw-uitkeringen zijn de verscherpte instroomregels, waardoor de instroom in de Anw steeds beperkter wordt. Op dit moment bestaat de instroom voor 52 procent uit nabestaanden die vóór 1950 zijn geboren en daarom recht op Anw hebben. Deze groep personen wordt vanwege de natuurlijke leeftijdslijm van 65 jaar steeds kleiner, waardoor het aantal nieuwe gevallen gestaag daalt. In 2005 kwamen er nog gemiddeld meer dan duizend nieuwe uitkeringen per maand bij. Drie jaar later zijn dit er nog maar minder dan 900. Vanaf het jaar 2015 zullen dan ook geen mensen meer kunnen instromen

3. Anw-ontvangers van 25 jaar en ouder naar leeftijd (exclusief halfwees- en weesuitkeringen), ultimo 2008

op deze voorwaarde omdat deze groep in dat jaar geheel uit 65-plussers zal bestaan. Gezien het feit dat deze groep het merendeel van de totale instroom in de Anw vormt, zal deze naar verwachting dan ook meer dan halveren ten opzichte van de huidige instroom.

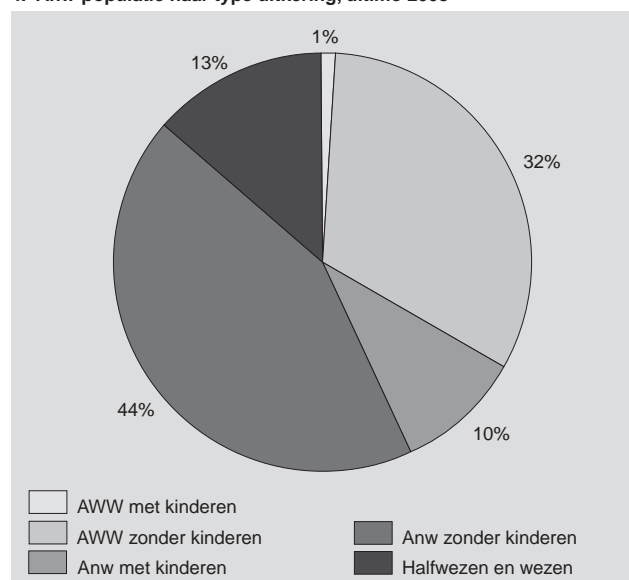
Van de personen die de Anw-regeling verlaten, doet 72 procent dit vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Deze mensen komen dan in aanmerking voor een AOW-uitkering en verliezen hierdoor hun aanspraak op de Anw. Personen van voor 1950 die nu nog de Anw instromen, zullen dan ook weer snel de regeling verlaten.

1.3 Samenstelling van de Anw-populatie

Ultimo 2008 bestond de Anw-populatie voor een groot gedeelte uit personen van 55 jaar en ouder. Slechts 30 procent van alle Anw-uitkeringen gaat naar personen jonger dan 55 jaar. Dit heeft te maken met de gemiddelde leeftijd: de kans op verweduwing neemt namelijk toe met de leeftijd (Alders, 2002). Daarnaast speelt de overgangsregeling voor nabestaanden die voor 1950 zijn geboren een rol.

De Anw-populatie bestaat voor 67 procent uit nabestaanden die ingestroomd zijn na de invoering van de Anw. Een beperkt deel van de totale Anw-populatie betreft halfweesen weesuitkeringen. Deze uitkeringen aan kinderen vormen respectievelijk 12 en 1 procent van het totaal aantal uitkeringen. De rest van de uitkeringen gaat naar nabestaanden met kinderen of alleenstaande nabestaanden. De meeste nabestaanden hebben geen minderjarige kinderen in het huishouden. Dit is logisch gezien de wat hogere gemiddelde leeftijd van de nabestaanden. De groep met kinderen vormt op dit moment slechts 11 procent van de totale Anw-populatie. De meeste personen in deze groep zijn tussen 40 en 50 jaar oud. Van de groep Anw-gerechtigden met kinderen zijn er 2 260 nabestaanden jonger dan 40 jaar, ofwel 2 procent van de totale Anw-populatie.

4. Anw-populatie naar type uitkering, ultimo 2008

2. Nabestaanden en de kans op een Anw-uitkering binnen een jaar

2.1 Onderzoekspopulatie: nieuwe nabestaanden

Deze paragraaf gaat in op de periode kort na verweduwing. De analyse is gebaseerd op 49 duizend personen van wie de partner in de periode april 2005 tot en met juli 2007 is overleden (voor meer informatie over de afbakening van de onderzoekspopulatie zie Technische toelichting).

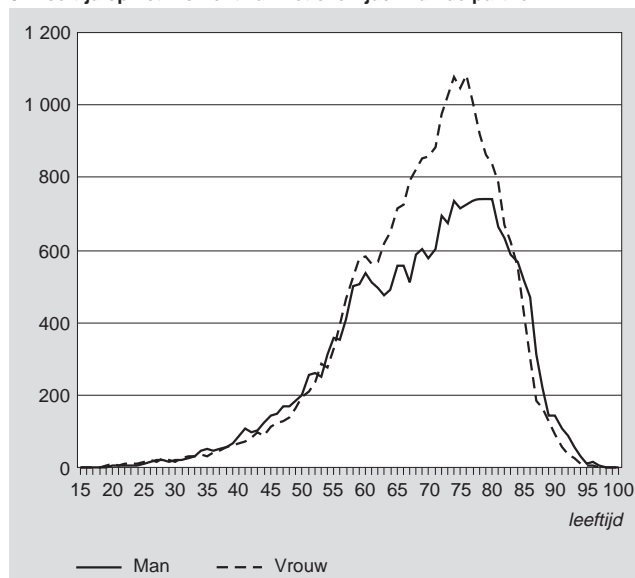
Van de 49 duizend onderzochte nabestaanden, was de overgrote meerderheid (bijna 34 duizend) op het moment van het overlijden van de partner 65 jaar of ouder. De resterende 16 duizend personen, allen jonger dan 65 jaar, vormen de onderzoekspopulatie in dit hoofdstuk.

Zowel voor 65-plussers als voor de jongere populatie nabestaanden geldt dat er meer vrouwen zijn dan mannen. Van de groep nabestaanden jonger dan 65 jaar behoort 71 procent na het overlijden van de partner tot een eenpersoonshuishouden en heeft 13 procent een huishouden met minderjarige kinderen. De rest van de nabestaanden behoort tot een meerpersoonshuishouden zonder minderjarige kinderen. Onze onderzoekspopulatie bevat dus 2 duizend nabestaanden onder 65 jaar met minderjarige kinderen in het huishouden.

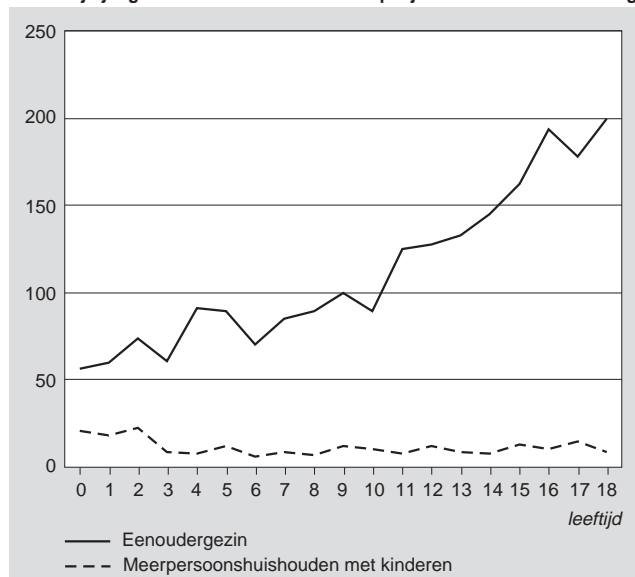
De meeste nabestaanden, grotendeels vrouwen, verliezen hun partner na hun 65-ste. In de leeftijdscategorieën tot 55 jaar en boven 85 jaar zijn er daarentegen meer weduwnaars dan weduwen. Omdat er op jongere leeftijd meer weduwnaars dan weduwen zijn, is het percentage weduwnaars met minderjarige kinderen hoger dan dat van de weduwen in onze onderzoekspopulatie, respectievelijk 17 en 12 procent.

Van de jongere nabestaanden (65-minners) is 15 procent allochtoon. In deze groep heeft men vaker dan onder autochtone nabestaanden minderjarige kinderen in het huishouden. Een op de vijf allochtone weduwnaars heeft minstens een minderjarig kind in het huishouden. Bij allochtone vrouwen is dat een op de zes. Bij autochtone nabestaanden bedraagt het aandeel gezinnen met minderjarige kinderen 13 procent bij mannen en 8 procent bij vrouwen.

5. Leeftijd op het moment van het overlijden van de partner

6. Leeftijd jongste kind in het huishouden op 1 januari na de verweduwing

Staat 1
Nabestaanden naar type huishouden na het overlijden van de partner

	Totaal	Eenpersoonshuishouden	Meerpersoonshuishouden zonder kinderen	Meerpersoonshuishouden met kinderen	Eenouderhuishouden	Huishouden overig
Totaal	49 420	42 040	4 020	210	1 930	1 220
mannen	22 820	18 790	2 220	120	1 120	570
vrouwen	26 600	23 250	1 800	90	810	650
Jonger dan 65 jaar	15 810	11 300	2 430	110	1 890	90
mannen	7 750	5 180	1 370	60	1 090	50
vrouwen	8 060	6 120	1 060	40	790	40
65 jaar en ouder	33 610	30 740	1 590	100	40	1 130
mannen	15 060	13 620	850	50	30	520
vrouwen	18 540	17 130	740	50	20	610

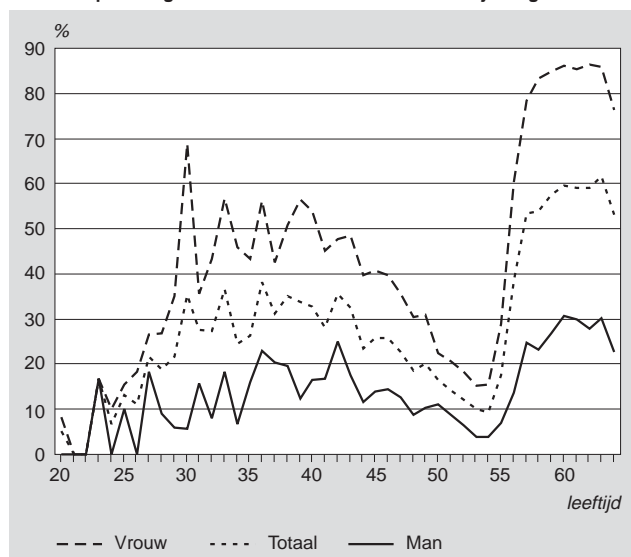
De groep eenoudergezinnen vormt ruim 12 procent van de totale onderzoekspopulatie. Van deze personen is 58 procent man. Nabestaanden met jonge kinderen zijn logischerwijs jonger dan de gemiddelde nabestaande: 69 procent is jonger dan 50 jaar. De gemiddelde leeftijd van het jongste kind in deze eenoudergezinnen bedraagt iets meer dan 10 jaar. Nabestaanden met kleine kinderen komen minder vaak voor dan nabestaanden met wat oudere kinderen, ook dit hangt samen met de gemiddeld wat hogere leeftijd van de nabestaanden.

2.2 Het gebruik van de Anw¹⁾

Van onze onderzoekspopulatie ontving bijna 41 procent binnen een jaar na het overlijden van de partner een Anw-uitkering. Nabestaanden in de leeftijdscategorieën 30 tot 45 jaar en 55 jaar en ouder hebben vaker een Anw-uitkering dan andere leeftijdscategorieën. Dit heeft te maken met de toegangscriteria die de Anw kent. In de leeftijdscategorie 30 tot 45 jaar hebben mensen vaker te maken met minderjarige kinderen dan in de oudere leeftijdscategorieën. De aanwezigheid van minderjarige kinderen is namelijk een van de voorwaarden om de Anw-uitkering te krijgen (zie paragraaf 1.2). Naarmate men ouder wordt, stijgt ook de leeftijd van de kinderen in het huishouden waardoor steeds minder nabestaanden om deze reden gebruik kunnen maken van de Anw. Vanaf 55 jaar stijgt het gebruik weer sterk. Dit heeft te maken met de toegangsregel die elke nabestaande geboren voor 1 januari 1950, toegang verschaft tot de Anw. Opvallend is dat voornamelijk vrouwen hiervan gebruik maken. Dit zou erop kunnen wijzen dat de meeste mannen een baan hebben. De Anw is namelijk inkomensafhankelijk, waardoor het recht op een uitkering vervalt indien men een bruto-inkomen uit arbeid heeft van meer dan 2.321 euro (bedrag geldt voor 2009). Ook onbekendheid met de regeling kan een reden zijn dat mannen de Anw minder gebruiken.

Mannen en vrouwen van alle leeftijdsklassen laten een verschillend beeld zien bij het gebruik van de Anw binnen

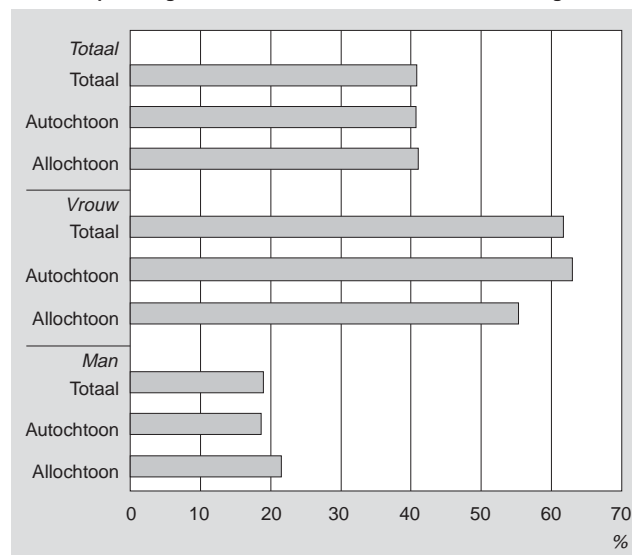
7. Percentage van de nabestaanden dat binnen een jaar na het overlijden van de partner gebruik maakt van de Anw naar leeftijd en geslacht

een jaar na verweeduwing. Slechts 19 procent van alle mannelijke nabestaanden maakt hier gebruik van, terwijl van hun vrouwelijke lotgenoten meer dan de helft (61 procent) dat doet. Dit verschil komt voornamelijk voor rekening van de vrouwen die ouder zijn dan 55 jaar. Van deze groep vrouwen doet meer dan 80 procent een beroep op de Anw, van de mannen van die leeftijdsklasse slechts 30 procent.

Opvallend is het 'gat' tussen 45 en 55 jaar bij zowel mannen als vrouwen. Personen die in deze leeftijdscategorie hun partner verliezen, maken vrijwel geen gebruik van de Anw. Dit heeft te maken met de regelgeving. Deze mensen zijn na 1950 geboren en komen dus alleen in aanmerking voor de Anw als ze voor ten minste 45 procent arbeidsongeschikt zijn of minderjarige kinderen hebben. Omdat dit laatste op deze leeftijd minder vaak voorkomt, is het aannemelijk dat de Anw-gebruikers in deze leeftijdscategorie voornamelijk arbeidsongeschikt zijn. Dit verklaart de lage intensiteit van het Anw-gebruik in deze leeftijdscategorie.

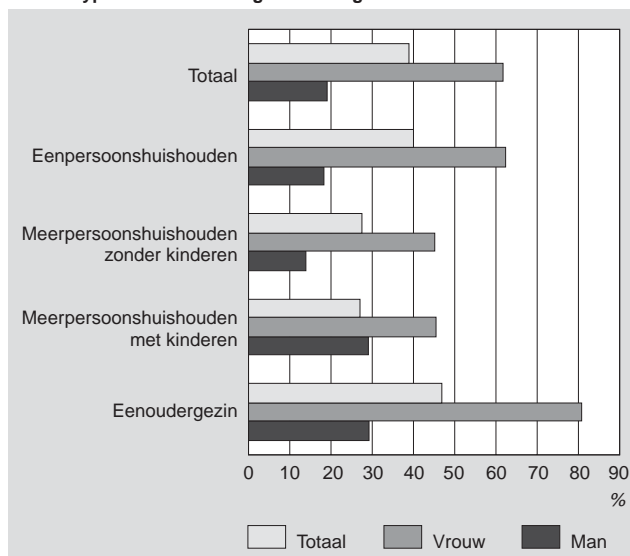
8. Percentage van de nabestaanden dat binnen een jaar na het overlijden van de partner gebruik maakt van de Anw naar herkomst en geslacht

Onder allochtone vrouwen wordt minder vaak aanspraak gemaakt op de Anw binnen een jaar na het overlijden van een partner vergeleken met de autochtone vrouwen. Bij allochtone weduwnaars is dit percentage juist hoger dan bij autochtone mannen. Dit hogere Anw-gebruik bij allochtone mannen komt doordat er vaker sprake is van een huishouden met minderjarige kinderen. Zowel onder allochtone mannen als onder allochtone vrouwen komt een hoger percentage nabestaanden met minderjarige kinderen in het huishouden voor.

Opvallend is het verschil tussen het Anw-gebruik door alleenstaande moeders en door alleenstaande vaders. Meer dan 80 procent van alle vrouwen met minderjarige kinderen in onze onderzoekspopulatie maakt gebruik van de Anw terwijl bij alleenstaande vaders dit aandeel slechts 30 procent bedraagt. Dit verschil tussen mannelijke en vrouwelijke nabestaanden speelt ook bij andere gezinsvormen.

9. Gebruik van de Anw binnen een jaar na het overlijden van de partner naar type huishouden en geslacht nabestaande

3. Conclusie en discussie

Als gevolg van de strengere toegangsregels voor de Anw ten opzichte van zijn voorganger de AWW, daalt het aantal Anw-uitkeringen al 12 jaar achtereenvolgens. Enerzijds stromen oud-gerechtigden de regeling uit, hoofdzakelijk omdat zij het 65ste levensjaar bereiken. Anderzijds komen steeds minder personen in aanmerking voor deze regeling, waardoor de instroom een dalende lijn vertoont. Personen die voor 1950 zijn geboren en hierdoor aanspraak kunnen maken op het nabestaandenpensioen vormen op dit moment nog een grote meerderheid binnen de groep Anw-gebruikers. Dit komt doordat deze groep ouder is en de kans op verweduwing hierdoor toeneemt. Deze groep verlaat echter binnenkort de Anw omdat de pensioengerechtigde leeftijd bereikt wordt. Vanaf 2015 bestaat deze cohort uitsluitend uit 65-plussers.

In dit artikel zijn personen in de leeftijdscategorie 15 tot 65 jaar onderzocht die nabestaande werden in de periode april 2005–juli 2007. Bijna 40 procent hiervan deed binnen een jaar na het overlijden van de partner een beroep op de Anw. Dit percentage verschilt echter per leeftijdscategorie en geslacht en hangt samen met de toegangsvoorwaarden van de Anw. Bij weduwen die gebruikmaken van de Anw speelt de voorwaarde om geboren te zijn voor 1950 het vaakst. Weduwnaars komen daarentegen vaker in de Anw terecht doordat zij minderjarige kinderen hebben. Deze verdeling manifesteert zich ook in de leeftijdsverdeling van het gebruik van de Anw. Het intensievere gebruik in de leeftijdscategorieën tot 45 en na 55 jaar bevestigt de bevinding dat de meeste Anw-gerechtigden om twee redenen in aanmerking komen voor de Anw. Daarnaast onderschrijft dit de verklaring dat de redenen verschillen tussen weduwen en weduwnaars.

Een andere opvallende conclusie van dit onderzoek is dat een grote groep mannen geen uitkering ontvangt. Het betreft hier mannen die voor 1950 zijn geboren en daardoor in aanmerking komen voor de Anw. De mogelijke reden van dit niet-gebruik is een te hoog inkomen uit arbeid. Terwijl de daadwerkelijke arbeidsparticipatie van deze leeftijdsgroep nog geen 50 procent bedraagt

(Janssen en Souren, 2009) ontvangen veel mensen in deze leeftijdscategorie een prepensioenregeling. Deze regeling wordt ook gezien als inkomen uit arbeid. De onbekendheid met de regeling bij de mannelijke groep nabestaanden kan echter ook een rol spelen bij het minder intensieve gebruik van de Anw.

Vanaf 2015 kan niemand op leeftijdsgronden aanspraak maken op de Anw, zoals dat nu het geval is. Iedereen moet dan aan de strengere eisen van de Anw voldoen. Als gevolg hiervan zal het aandeel eenoudergezinnen in de totale Anw-populatie naar alle waarschijnlijkheid toenemen, zodanig dat deze groep op een bepaald moment de meerderheid vormt. Onderzoek naar deze groep nabestaanden is dan ook essentieel om tot een doeltreffend en duurzaam beleid te komen. De resultaten in dit artikel bieden een indicatie van de instroomkansen van nabestaanden in de Anw. Deze resultaten vormen de eerste stap in het onderzoek naar nabestaanden met kinderen. Andere belangrijke maar onbeantwoorde vragen betreffen de arbeidsparticipatie van de nabestaanden: wie stopt met werken na het overlijden van de partner en wie gaat juist aan de slag na deze dramatische gebeurtenis? Wat was de situatie van de nabestaanden voor het overlijden van hun partner? De antwoorden op deze vragen geven inzicht in wat er zich afspeelt rondom een overlijdensgeval in (jonge) gezinnen. Een andere belangrijke vraag is in hoeverre er sprake is van een 'uitkeringsvalkuil' bij nabestaanden met kinderen? De analyse van de uitkeringsduren bij Anw-gerechtigden zal hier een antwoord op kunnen geven. De resultaten van deze aan te bevelen onderzoeken in combinatie met de in deze bijdrage gepresenteerde uitkomsten geven een compleet en evenwichtig beeld van de nabestaanden in Nederland. Dit beeld kan vervolgens als basis dienen voor beleidsvorming op dit gebied.

Technische toelichting

Methoden

In het eerste gedeelte van het onderzoek werd de Anw-populatie beschreven en de in- en uitstroom daarin in kaart gebracht. Hiervoor is gebruik gemaakt van de Anw-bestanden. In het tweede gedeelte van dit onderzoek is gekeken naar de instroomkansen van de nabestaanden. Hiervoor werden de Anw-bestanden gekoppeld aan andere bronnen, namelijk het CKP-bestand en het huishoudenbestand. Omdat de Anw-bestanden vanaf verslagjaar 2005 tot en met medio 2008 beschikbaar zijn is onze onderzoekspopulatie beperkt tot de groep die in de periode april 2005 tot en met juni 2007 een partner heeft verloren. Voor de selectie van deze groep nabestaanden hebben wij eerst het CKP-bestand gebruikt om de personen die in deze periode overleden zijn te selecteren. Dit waren ruim 311 duizend mensen. Vervolgens is het huishoudenbestand gebruikt voor de selectie van de eventuele nabestaanden. In het huishoudenbestand heeft elk persoon een huishoudennummer dat voor elk huishouden uniek is. Daarnaast geeft het huishoudenbestand de positie van de overledene persoon in het huishouden weer. Zo konden de partners van de overleden personen geselecteerd worden.

Dit waren personen met het kenmerk 'partner in het huishouden' en natuurlijk hetzelfde huishoudennummer als de overleden persoon die voor het overlijden ook het kenmerk 'partner in het huishouden' had. Uiteindelijk zijn er 49 duizend personen geselecteerd van wie de partner in de periode april 2005 tot en met juli 2007 is overleden.

CKP-bestand

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van het volumebestand Centraal Koppelbestand Personen (CKP) dat alle personen bevat die van januari 1995 tot januari 2009 in Nederland woonden en dus ingeschreven waren/zijn/geweest in de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA).

Anw-bestanden

De cijfers in de Anw-bestanden zijn gebaseerd op de registratie van de Sociale Verzekeringsbank (SVB). De bestanden worden gekoppeld aan andere bronnen binnen het CBS.

Huishoudenbestand

De Huishoudensstatistiek geeft informatie over het aantal particuliere huishoudens op 1 januari, onderscheiden naar samenstelling. Tevens geeft deze statistiek informatie over het aantal personen in particuliere en institutionele huishoudens op 1 januari. Huishoudenbestanden bevatten informatie over het type huishouden en de plaats die iemand inneemt binnen het huishouden.

Type huishouden

Het type huishouden na de verweduwing betreft de situatie op 1 januari van het jaar volgend op het jaar waarin de partner is overleden. De volgende categorieën komen voor:

- Eenpersoonshuishouden;
- Meerpersoonshuishouden zonder kinderen; deze categorie bestaat uit gehuwde en ongehuwde personen zonder thuiswonende minderjarige kinderen.
- Meerpersoonshuishouden met kinderen; deze categorie bestaat uit gehuwde en ongehuwde personen met thuiswonende minderjarige kinderen. Meerpersoonshuishouden met kinderen met de leeftijd van het jongste kind 18 jaar en ouder zijn gerekend tot de categorie meerpersoonshuishouden zonder kinderen.

- Eenoudergezin; Eenoudergezin met de leeftijd van het jongste kind 18 jaar en ouder zijn gerekend tot de categorie meerpersoonshuishouden zonder kinderen.
- Overig; deze categorie bestaat uit overige huishoudens en institutionele huishoudens.

Literatuurlijst

Alders M. (2002, december). *Verweduwing*. CBS Index, nr. 10.

CBS (2008, juni). *Personen met een uitkering, 2003–2007*. Maatwerktabel: www.cbs.nl

Chkalova, E. (2008, november). Nabestaandenwet stroomt leeg. *CBS-Webmagazine*.

Ferber, T. (2008). Personen met een uitkering. *Sociaal-economische trends*, 2008/1.

Janssen, B., en M. Souren (2009). Naar een arbeidsdeelname van 80 procent in 2016. *Sociaaleconomische trends*, 2/2009.

NRC handelsblad (2008, 1 december). *Aboutaleb wil weduwen weer sneller aan werk*.

SER (1989). *Advies herziening AWW*. SER Adviezen, nr. 1989/08. Den Haag: SER.

SER (2006). *Welvaartsgroei door en voor iedereen: advies over het sociaal-economisch beleid op middellange termijn*. SER Adviezen, nr. 2006/08. Den Haag: SER.

SVB (2006). *Kwartaalbericht AOW, ANW en AKW, 1/2006*.

SVB (2007). Meerjarenramingen 2007 tot en met 2022 van het aantal gerechtigden en toegekende pensioenen per vestiging. In: *Kwartaalbericht AOW, ANW en AKW, 4/2007*.

De Volkskrant (2008, 1 december). *Aboutaleb wil nabestaanden eerder aan werk hebben*.

Noot in de tekst

- ¹⁾ Bij het berekenen van het Anw-gebruik zijn halfwezenen wezenutkeringen buiten beschouwing gelaten.

Studievoortgang in het voortgezet onderwijs

Lieke Stroucken

Leerlingen uit éénoudergezinnen en niet-westers allochtone leerlingen gaan na het behalen van hun vmbo-diploma vaker naar de havo dan leerlingen uit gezinnen met twee ouders of verzorgers en autochtone leerlingen. Leerlingen uit een gezin met lagere inkomsten en leerlingen zonder broertjes of zusjes lopen vaker vertraging op in hun middelbare schoolloopbaan dan leerlingen uit rijkere gezinnen en leerlingen met broertjes of zusjes. De leerlingen die in het schooljaar 2004/05 voor het eerst in de brugklas zaten, zijn tot en met het begin van het vijfde schooljaar (2008/09) gevolgd in hun voortgang in het voortgezet onderwijs. Van deze leerlingen is bekend of ze ooit zijn blijven zitten, gaandeweg van niveau zijn veranderd of na het vmbo diploma's stapelen.

1. Inleiding

Niet iedere leerling doorloopt de reguliere weg in het voortgezet onderwijs. Er zijn tal van individuele loopbanen door het voortgezet onderwijs (vo) mogelijk. De ene leerling begint op de havo en stapt later over naar het vmbo; de ander blijft een jaar zitten; weer een ander stroomt vóór het behalen van een diploma uit het voortgezet onderwijs. Sommige leerlingen groeien in het onderwijs en vervolgen hun onderwijsloopbaan na het vmbo op de havo. Verschillende leerlingen met verschillende achtergronden vragen om verschillende schoolloopbanen. Dit zie je terug in het voortgezet onderwijs.

Dit artikel beschrijft de groep brugklasleerlingen uit het schooljaar 2004/05 en hun eerste vijf jaar in het voortgezet onderwijs. De individuele loopbanen van deze leerlingen zijn dus gevolgd tot en met het schooljaar 2008/09. Wie haalde na 4 jaar onvertraagd zijn vmbo-diploma? Wie bleef zitten? En wie begon op het vwo, maar koos uiteindelijk toch voor de havo?

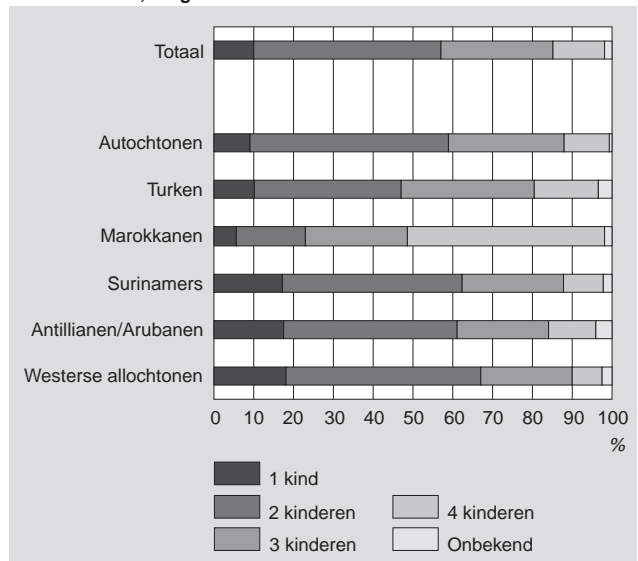
2. De brugklassers van 2004

In het schooljaar 2004/05 zaten ruim 185 duizend leerlingen voor het eerst in de brugklas van het vo. Ruim de helft van deze leerlingen zat in een algemene brugklas voor de gemengde of theoretische leerweg van het vmbo (vmbo-g/t), havo of vwo en ruim 16 procent in een beroepsgerichte vmbo-brugklas. De overige leerlingen zaten in een brede brugklas voor vmbo, havo en vwo.

2.1 Achtergrondkenmerken

Persoonskenmerken en de thuissituatie van leerlingen kunnen hun prestaties in en gang door het voortgezet

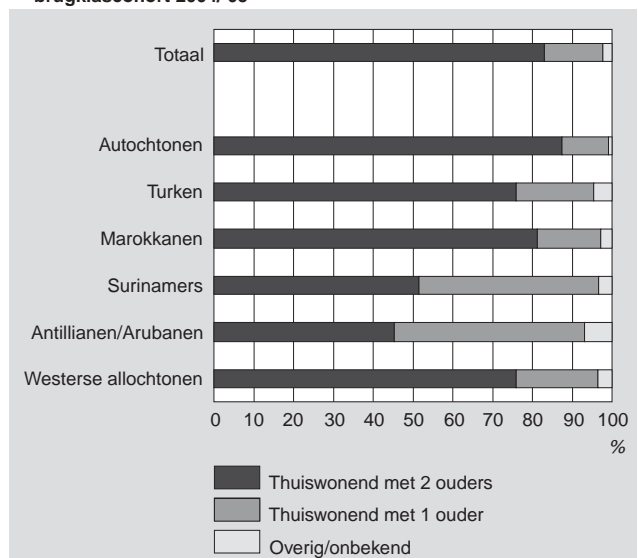
1. Leerlingen naar herkomstgroepering en aantal kinderen in het huishouden, brugklascohort 2004/05

onderwijs beïnvloeden. Bijna de helft van de brugklassers had één broertje of zusje; één op de tien was enig kind en 28 procent kwam uit een gezin met drie kinderen. Ongeveer de helft van de Marokkaanse jongeren kwam uit een gezin met vier of meer kinderen. Turkse, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse leerlingen hadden vaak één of twee broertjes of zusjes. De helft van de autochtone leerlingen was thuis met twee kinderen.

Niet alle leerlingen hadden thuis twee ouders of verzorgers. Bijna 15 procent had thuis één opvoeder; 83 procent kwam uit een tweoudergezin. Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse kinderen kwamen vaak uit een eenoudergezin (respectievelijk 45 en 48 procent). Onder

2. Leerlingen naar herkomstgroepering en gezinstype, brugklascohort 2004/05

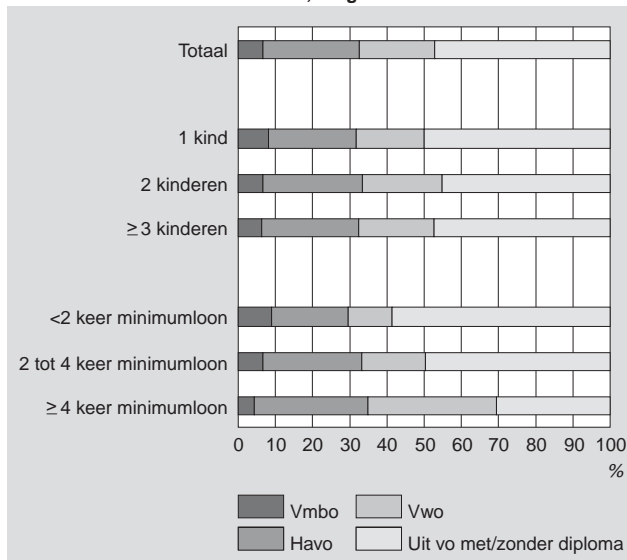

autochtone (12 procent), Turkse (19 procent) en Marokkaanse kinderen (16 procent) lag dit aandeel aanzienlijk lager. De niet-westers allochtone leerlingen kwamen ook vaak uit gezinnen met lagere inkomsten.

2.2 Onderwijspositie in het vijfde jaar

In het vijfde jaar dat de brugklassers zijn gevolgd (het schooljaar 2008/09) zat ruim een kwart op de havo en éénvijfde op het vwo. Bijna 22 procent had met een diploma voor de basis- of kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo (vmbo-b/k) het voortgezet onderwijs verlaten; 17 procent had dit met een diploma voor de gemengde of theoretische leerweg van het vmbo (vmbo-g/t) gedaan en bijna 9 procent had zonder vmbo-diploma het vo verlaten. De overige 7 procent volgde nog een mbo- opleiding.

3. Onderwijssoort in 2008/2009 naar aantal kinderen in huishouden en inkomsten van het huishouden, brugklascohort 2004/05

De niet-westers allochtone leerlingen en jongens uit het brugklascohort volgden wat vaker de laagste leerwegen van het vmbo. Deze opleiding duurt vier jaar. Niet-westers allochtone leerlingen hebben daardoor na vier jaar vaker het vo verlaten (al dan niet met een diploma) dan autochtone leerlingen. Autochtone, westers allochtone leerlingen en meisjes volgden in 2008/09 vaker de havo of het vwo. Vooral Turkse en Marokkaanse leerlingen zaten niet vaak op het vwo (respectievelijk 7 en 6 procent in 2008/09).

Leerlingen die enig kind zijn, zaten in hun vijfde jaar minder vaak op het vwo dan leerlingen met één of twee broertjes of zusjes. Kinderen uit een gezin met twee ouders of verzorgers zaten beduidend vaker op de hogere niveaus in het vo dan kinderen uit een eenoudergezin. Het niveau van het onderwijs dat een leerling volgt, verschilt ook met het inkomstenniveau van het huishouden waartoe deze behoort. Zo volgden kinderen uit gezinnen met lagere inkomsten vaker de lagere leerwegen van het vmbo en minder vaak de havo of het vwo dan kinderen uit gezinnen met hogere inkomsten.

3. Vertraging

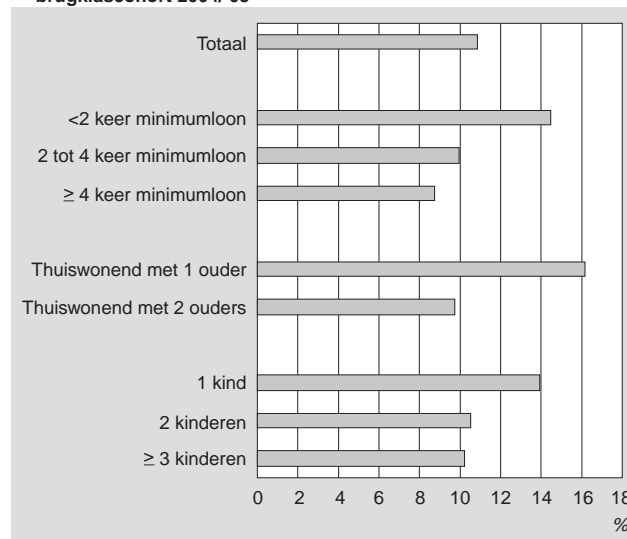
Een leerling loopt vertraging op in de middelbare schoolloopbaan als hij een leerjaar over doet. Een leerling loopt bijvoorbeeld vertraging op wanneer hij in hetzelfde niveau blijft zitten (bijvoorbeeld van havo-3 naar havo-3) of omdat hij naar een lager niveau gaat zonder naar een hoger leerjaar te gaan. Dit laatste gebeurt wanneer een leerling bijvoorbeeld van vmbo-g/t leerjaar 3 naar vmbo-k leerjaar 3 gaat. Het oplopen van vertraging hoeft niet altijd het gevolg te zijn van slechte schoolprestaties of ziekte. Een leerling kan bijvoorbeeld een jaar vertraging oplopen, wanneer hij naar een hoger niveau gaat. Dit kan onder andere voorkomen bij leerlingen die na het behalen van een vmbo-diploma overstappen naar de havo. Dit stapelen van diploma's wordt verder behandeld in paragraaf 5. In deze paragraaf wordt alleen naar de vertraging gekeken die leerlingen oplopen vóórdat ze een diploma hebben behaald dus tot en met schooljaar 2007/08.

3.1 Redenen van vertraging

In de eerste vier jaar dat de brugklassers uit 2004/05 in het voortgezet onderwijs zaten, had bijna 11 procent ten minste één jaar vertraging opgelopen. Dit betekent dat deze leerlingen in schooljaar 2007/08 nog in het derde of zelfs tweede leerjaar zaten, terwijl de meeste leerlingen dan in leerjaar vier zitten. Van deze vertraagde leerlingen was 19 procent op een bepaald moment gewisseld van niveau; 15 procent naar een lager niveau en 4 procent naar een hoger niveau. De overige 81 procent was op hetzelfde niveau blijven zitten of heeft in de brede algemene leerjaren vertraging opgelopen¹⁾.

Leerlingen met een indicatie voor leerwegondersteunend onderwijs liepen net zo vaak vertraging op als vmbo-leerlingen zonder deze indicatie. Leerlingen die in hun vierde jaar op het vo het vwo volgden, hadden het minst vaak vertraging opgelopen (nog geen 5 procent). Onder de havo-leerlingen lag dit percentage met ruim 13 procent een stuk

4. Vertraagde leerlingen tot en met 2007/2008 naar inkomsten van het huishouden, gezinstype en aantal kinderen in het huishouden, brugklascohort 2004/05

hoger. Onder havisten en leerlingen op vmbo-g/t zaten de grootste groepen zittenblijvers.

3.2 Vertraging naar kenmerken van de leerling

Sommige leerlingen lopen vaker vertraging op dan andere. Figuur 4 laat zien dat kinderen uit gezinnen met lagere inkomsten vaker vertraging opliepen dan kinderen uit gezinnen met een hoger inkomstenniveau. Kinderen uit een eenoudergezin hadden aan het begin van het vierde jaar beduidend vaker vertraging opgelopen (16 procent) dan leerlingen uit een tweeoudergezin (10 procent). Ook leerlingen die enig kind zijn, liepen met bijna 14 procent vaker vertraging op dan leerlingen met één of meerdere broertjes of zusjes. Jongens en allochtone leerlingen waren met respectievelijk 13 en 14 procent wat vaker vertraagd in hun schoolloopbaan dan meisjes (9 procent) en autochtone leerlingen (10 procent).

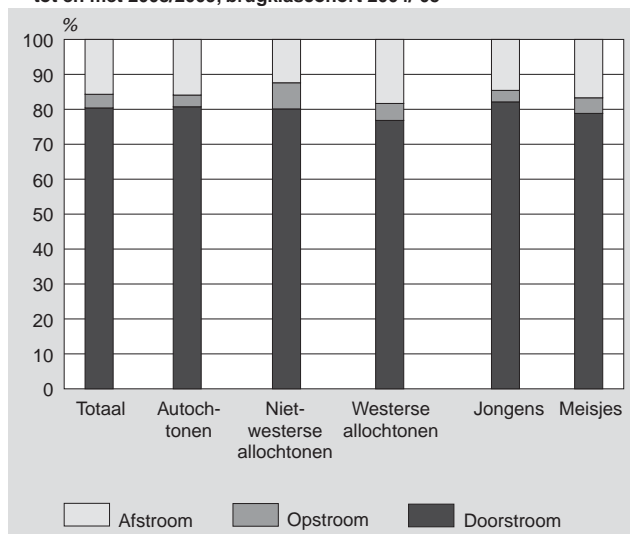
4. Op- en afstroom

Leerlingen blijven in het vo niet altijd op hetzelfde niveau. Sommige leerlingen doen het zo goed op school dat ze nog vóór ze examen afleggen naar een hoger niveau gaan. Andere leerlingen blijken wat meer moeite te hebben met het niveau dat ze volgen en wisselen naar een lager niveau.

4.1 Niet-westers allochtone havo-leerling minst vaak afgestroomd

Bijna 12 procent van de brugklassers uit 2004/05 is op een bepaald moment in de eerste 5 jaar in het vo naar een lager niveau gegaan. We noemen dit afstroom. Veel van deze leerlingen maakten de overstap van het vwo naar de havo of van de gemengde of theoretische leerweg naar de kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo. Figuur 5 laat

5. Vo-leerlingen zonder diploma in de havo naar op-, af- en doorstroom tot en met 2008/2009, brugklascohort 2004/05

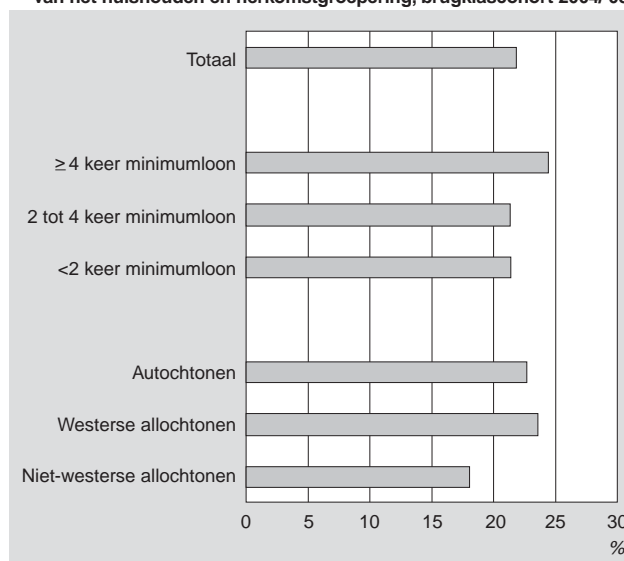
Bron: CBS (Onderwijsstatistieken, SSB)

zien dat van de leerlingen zonder diploma die in 2008/09 op de havo zaten, 16 procent hier via het vwo is gekomen. Deze leerlingen zijn dus op een eerder moment in niveau afgestroomd. Meisjes op de havo kwamen iets vaker van het vwo af dan jongens. Naar herkomstgroep bekeken, waren westerse allochtonen op de havo vaker afkomstig uit het vwo dan autochtonen (respectievelijk 18 en 16 procent). Niet-westerse allochtonen op de havo kwamen het minst vaak van het vwo af (12 procent). De verschillende thuissituaties van de leerlingen zorgden niet voor grote verschillen in de afstroom van vwo naar havo.

4.2 Meer afstroom naar vmbo-k in rijkere milieus

Van de brugklassers uit 2004/05 die in hun vierde jaar de kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo volgden, had maar liefst 22 procent op een eerder moment op ten minste vmbo-g/t gezeten. Niet-westers allochtone leerlingen maakten deze overstap met 18 procent een stuk minder vaak dan autochtone of westerse allochtone leerlingen. Ook vmbo-k-leerlingen van wie de ouders in de hoogste inkomstengroep vallen, kwamen vaker van de gemengde of theoretische leerweg van het vmbo af dan leerlingen uit een gezin met lagere inkomsten.

6. Leerlingen in vmbo-k in 2007/08 die zijn afgestroomd naar inkomsten van het huishouden en herkomstgroepering, brugklascohort 2004/05

4.3 Opstroom vaker door niet-westerse allochtonen

De brugklassers uit 2004/05 gingen in hun onderwijsloopbaan op het vo minder vaak naar een hoger niveau (opstroom) dan naar een lager niveau. Slechts 8 procent stroomde in de eerste 5 jaar op. Deze groep bestaat vooral uit de leerlingen die met een vmbo-g/t-diploma naar de havo gingen. Deze groep wordt in paragraaf 5 nader beschreven. In deze paragraaf zal alleen de opstroom tot en met het vierde jaar (dus vóór het behalen van eventuele diploma's) bekeken worden.

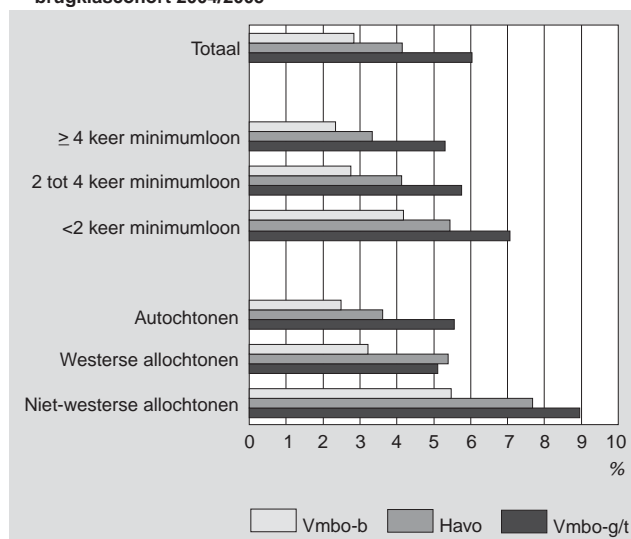
In de eerste vier jaar (tot en met schooljaar 2007/08) stroomde 4 procent op naar een hoger niveau. Van de

brugklassers uit 2004/'05 die in schooljaar 2007/'08 op de gemengde of theoretische leerweg van het vmbo zaten, was 6 procent op een eerder moment opgestroomd. Deze leerlingen kwamen dus van de basis- of kaderberoepsgerichte leerweg af. Het aandeel niet-westers allochtone leerlingen in vmbo-g/t dat was opgestroomd, lag op 9 procent, hoger dan voor autochtone (6 procent) en westers allochtone leerlingen (5 procent). Leerlingen uit een huishouden met een hoger inkomstenniveau waren minder vaak afkomstig van vmbo-b/k.

Van de brugklasleerlingen die in hun vierde jaar op de havo zaten, had 4 procent op een eerder moment op het vmbo gezeten. Ook hier is het aandeel opstomers onder niet-westers allochtone havisten en havisten uit huishoudens van de laagste inkomstengroep hoger (respectievelijk 8 en 5 procent).

Vwo'ers waren minder vaak afkomstig van een lager niveau (meestal de havo) dan leerlingen in vmbo-g/t of havo. Van de leerlingen die in 2007/'08 op het vwo zaten, kwam bijna 3 procent van een lager niveau af.

7. Opgestroomde leerlingen in vmbo-g/t, havo of vwo in 2007/'08 naar inkomsten van het huishouden en herkomstgroepering, brugklascohort 2004/2005

5. Vmbo-examens

Vmbo-leerlingen die zonder vertraging hun gang door het vo doorlopen, doen aan het eind van hun vierde jaar examen. De onvertraagde brugklassers uit 2004/'05 gaan dus in 2007/'08 voor hun vmbo-diploma op. Bijna 86 duizend van deze ex-brugklassers zaten in 2007/'08 in het examenjaar van het vmbo. Bijna 80 duizend van hen haalden in dat jaar hun vmbo-diploma, waarvan bijna 24 procent in vmbo-b, 27 procent in vmbo-k en bijna de helft in vmbo-g/t. Deze leerlingen hebben dus in de reguliere vier jaar hun vmbo-diploma behaald.

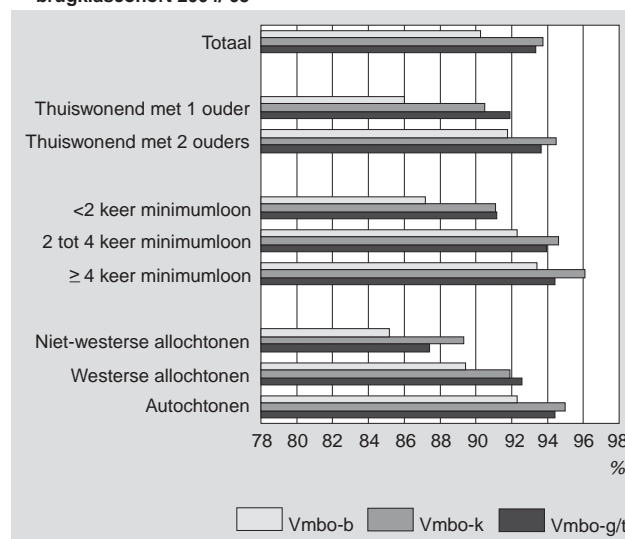
5.1 Slagingspercentage laagst in vmbo-b

Onder de leerlingen die zonder vertraging het vmbo hebben doorlopen, verschillen de slagingspercentages. Zo lag

het slagingspercentage onder de onvertraagde basisberoepsgerichte vmbo-leerlingen met 90 procent wat lager dan onder kaderberoepsgerichte leerlingen (94 procent) en leerlingen in vmbo-g/t (93 procent). Onvertraagde leerlingen uit een gezin uit de laagste inkomstengroep haalden minder vaak hun diploma aan het eind van vmbo-4. Ook leerlingen uit een eenouderhuishouden sloten hun eind-examenjaar minder vaak af met een vmbo-diploma. Allochtone leerlingen en vmbo'ers met een lwoo-indicatie slaagden minder vaker voor hun vmbo-examen dan autochtone leerlingen en vmbo'ers zonder deze indicatie.

Met een diploma vmbo-g/t op zak kan een leerling zijn onderwijsloopbaan vervolgen op het middelbaar beroeps-onderwijs (mbo), maar hij kan ook in het vo verder gaan om een havo-diploma te halen. Dit laatste wordt het stapelen van diploma's genoemd².

8. Geslaagde vmbo-leerlingen zonder vertraging (2007/2008) naar gezinstype, inkomsten van het huishouden en herkomstgroepering, brugklascohort 2004/'05

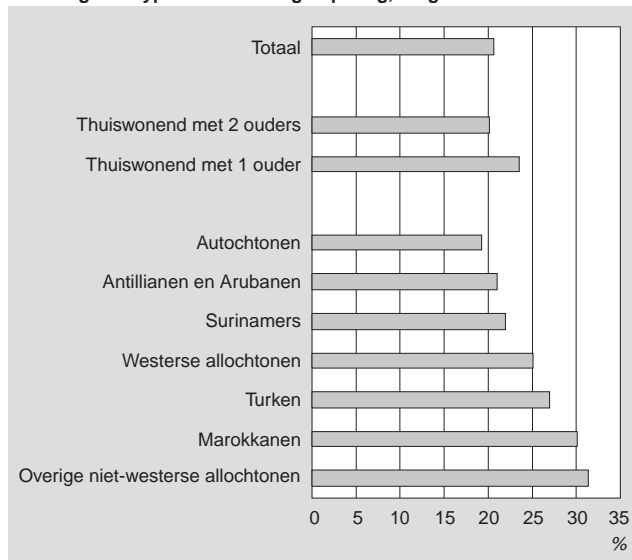
5.2 Stapelen populair onder niet-westerse allochtonen

Ongeveer 8100 leerlingen uit het bestudeerde brugklascohort hebben in 2007/'08 een vmbo-g/t-diploma behaald en zijn hierna meteen naar de havo gegaan. Dit is maar liefst 21 procent van de onvertraagde vmbo-g/t-gediplomeerden uit het brugklascohort. Marokkaanse en Turkse leerlingen kozen met respectievelijk 30 en 27 procent aanzienlijk vaker om te stapelen dan autochtone leerlingen (19 procent). Jongeren uit een eenoudergezin vervolgden met een vmbo-g/t-diploma hun onderwijsloopbaan wat vaker op de havo dan leerlingen uit een tweoudergezin (respectievelijk 23 en 20 procent). Ook jongens kozen er wat vaker voor om door te leren in het vo dan meisjes.

Van de leerlingen die een diploma vmbo-g/t behaalden, ging 76 procent naar het mbo. De meeste leerlingen kozen voor een vervolgopleiding op niveau 4 (middenkader- of specialistenopleiding).

Leerlingen die na vier jaar hun diploma vmbo-b/k hadden behaald, stroomden bijna allemaal uit het vo. Bijna 96 pro-

9. Leerlingen met een diploma vmbo-g/t die naar de havo gaan naar gezinstype en herkomstgroepering, brugklascohort 2004/05

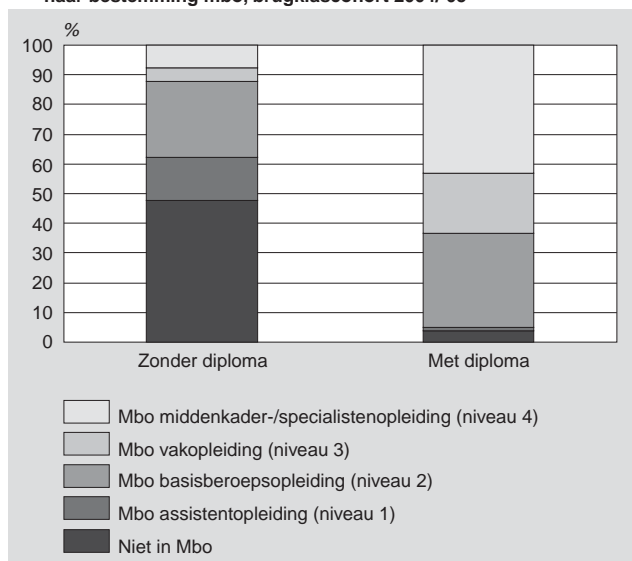

cent van hen vervolgde hun onderwijsloopbaan verder op het mbo. Van de leerlingen met een vmbo-b-diploma ging 87 procent naar een basisberoepsopleiding van het mbo (niveau 2). Van de gediplomeerden in de kaderberoepsgerichte leerweg ging 21 procent naar een basisberoepsopleiding en ruim een derde naar een vakopleiding (niveau 3). De grootste groep vmbo-k-gediplomeerden (41 procent) koos voor een middenkader- of specialistenopleiding (niveau 4).

5.3 Helft ongediplomeerde uitstromers naar het mbo

Niet alle leerlingen blijven in het voortgezet onderwijs tot ze een diploma behalen. Van de brugklassers uit 2004/05 is 9 procent tot en met het begin van schooljaar 2008/09 zonder diploma uit het bekostigde voortgezet onderwijs gestroomd. Ruim de helft van deze leerlingen volgde in schooljaar 2008/09 een mbo-opleiding. De grootste groep

10. Leerlingen die uit het vo zijn gestroomd tot en met begin 2008/09 naar bestemming mbo, brugklascohort 2004/05

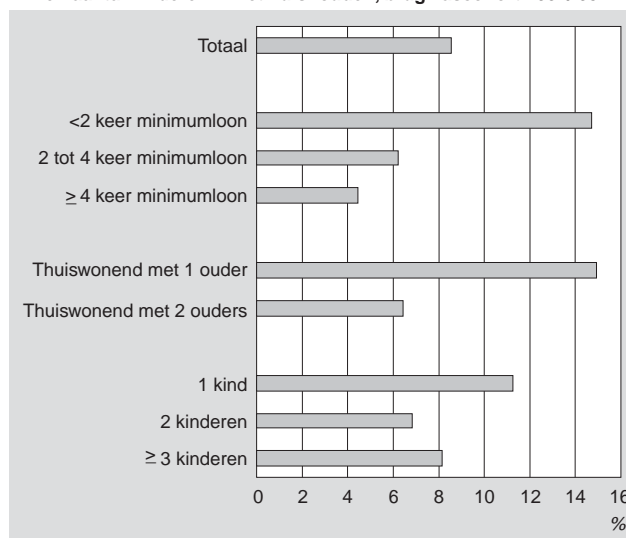

(26 procent) die een mbo-opleiding volgde, deed dit op niveau 2 (basisberoepsbeoefenaar) en 15 procent volgde een opleiding op niveau 1 (assistentopleiding). Ruim 12 procent deed een mbo-opleiding op de niveaus 3 of 4. De overige uitstromers uit het vo zonder diploma waren bijvoorbeeld naar het praktijkonderwijs, particuliere onderwijs of speciale scholen gegaan of hebben hun onderwijsloopbaan (tijdelijk) gestaakt.

Onder de groep niet-westers allochtone leerlingen is het percentage uitstroom uit het vo zonder diploma met 18 procent aanzienlijk groter dan onder autochtone leerlingen (6 procent). Turkse, Marokkaanse en Surinaamse uitstromers gingen echter net zo vaak zonder diploma door in het mbo als autochtone uitstromers. Surinaamse jongeren vielen van de hier onderscheiden niet-westers allochtone herkomstgroepen met 12 procent het minst vaak uit zonder diploma. Antilliaanse en Arubaanse leerlingen vielen het vaakst uit zonder vmbo-diploma (21 procent) en hun doorstroom naar het mbo was ook nog eens het laagst: minder dan de helft van de ongediplomeerde Antillianen en Arubanen ging door in het mbo.

Jongeren zonder broertjes of zusjes stroomden vaker zonder diploma uit het voortgezet onderwijs dan jongeren met één of twee broertjes of zusjes. Hetzelfde geldt voor kinderen uit een eenoudergezin van wie 15 procent zonder diploma uit het vo was gestroomd, terwijl dit onder kinderen uit een tweeoudergezin 6 procent was. Jongeren uit gezinnen met lagere inkomsten hadden ook een hoger uitstroompercentage zonder diploma dan jongeren uit gezinnen met hogere inkomsten.

11. Uitstroom uit het vo zonder diploma tot en met het begin van 2008/09 naar inkomsten van het huishouden, gezinstype en aantal kinderen in het huishouden, brugklascohort 2004/05

Technische toelichting

Populatie en methode

Het brugklascohort in dit artikel bestaat uit de leerlingen die in 2004/05 voor het eerst in de brugklas van het voortgezet

onderwijs zaten. Dit wil zeggen dat de leerlingen die in 2004/05 voor de tweede keer in de brugklas zaten, niet in het cohort zijn opgenomen. Daarnaast bevat het brugklascohort geen leerlingen die onderwijs volgen aan de vmbo-afdelingen van de Agrarische Opleidingscentra (AOC's) en ontbreken ook de leerlingen in het praktijkonderwijs en op speciale scholen voor voortgezet onderwijs.

De leerlingen in het cohort zijn gebaseerd op het Basisregister Onderwijsnummer (BRON) voor het voortgezet onderwijs van schooljaar 2004/05 van de IB-Groep, peilmoment 1 oktober van het schooljaar. Aan deze leerlingen zijn met behulp van het persoonsgebonden nummer onderwijs (BSN) de volgende bestanden gekoppeld:

- Het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS voor de achtergrondkenmerken zoals herkomstgroepering en gezinstype, peilmoment eind september 2004 (begin brugklasjaar);
- Het Basisregister Onderwijsnummer (BRON) bestand voor het voortgezet onderwijs van schooljaren 2003/04 van de IB-Groep om de zittenblijvers in leerjaar 1 uit te sluiten van het cohort, peilmoment 1 oktober 2003;
- Het Basisregister Onderwijsnummer (BRON) bestand voor het voortgezet onderwijs van schooljaar 2005/06 van de IB-Groep, peilmoment 1 oktober van het schooljaar;
- Het Éencijferbestand Voortgezet Onderwijs van schooljaren 2006/07 en 2007/08 van IB-Groep, Cfi en CBS, peilmoment 1 oktober van het schooljaar;
- Het Éencijferbestand Voortgezet Onderwijs van schooljaar 2008/09 (voorlopige cijfers) van IB-Groep, Cfi en CBS, peilmoment 1 oktober van het schooljaar;
- Het Éencijferbestand MBO van het schooljaar 2009/09 (voorlopige cijfers) van IB-groep, Cfi en CBS, peilmoment 1 oktober van het schooljaar.

Onderwijssoort

Het voortgezet onderwijs in dit artikel bestaat uit de volgende onderwijssoorten:

- Vmbo: voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs. Deze onderwijssoort kan aangeboden worden als leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) voor leerlingen met achterstanden of gedrags- en motivatieproblemen. Bij het vmbo zijn vier leerwegen te onderscheiden: de basisberoepsgerichte leerweg (vmbo-b), de kaderberoepsgerichte leerweg (vmbo-k), de gemengde leerweg en de theoretische leerweg (vmbo-g/t);
- Havo: hoger algemeen voortgezet onderwijs;
- Vwo: Voorbereidend wetenschappelijk onderwijs.

Vertraging

Een leerling heeft vertraging opgelopen wanneer zijn leerjaar lager is dan het aantal jaren dat hij in het voortgezet onderwijs zit. Een leerling die in zijn derde jaar in het voort-

gezet onderwijs in leerjaar 2 zit, is met andere woorden vertraagd. Het aandeel leerlingen dat vertraging heeft opgelopen, is berekend op alle leerlingen in het cohort, dus ook op de leerlingen die uit het voortgezet onderwijs zijn gestroomd.

Op-, af- en doorstroom

Opstroom is het overgaan naar een hoger niveau in het voortgezet onderwijs. Afstroom is het overgaan naar een lager niveau. Leerlingen die op hetzelfde niveau blijven, vallen onder de noemer doorstroom. In dit artikel is voor elke overgang tussen twee schooljaren bekeken of sprake is van op- of afstroom. Wanneer een leerling op een bepaald moment is opgestroomd, dan blijft hij dit gegeven met zich meedragen. Een leerling stroomt af als hij bijvoorbeeld van vmbo-g naar vmbo-k gaat; een leerling stroomt op als hij bijvoorbeeld van de havo naar het vwo gaat. De gemengde en theoretische leerweg van het vmbo worden als gelijk niveau beschouwd. Leerlingen in een algemeen/gemengd leerjaar vallen onder doorstroom als hun onderwijssoort in een volgend jaar gelijk is aan één van de onderwijssoorten in hun gemengde jaar. Bijvoorbeeld: een leerling in een algemeen leerjaar voor havo/vwo valt onder doorstroom als hij in een volgend jaar op de havo of het vwo zit. De leerling stroomt af als hij naar het vmbo gaat. Vertraging en niveauwisselingen kunnen gecombineerd voorkomen, wanneer bijvoorbeeld een leerling van vmbo-4 naar havo-4 gaat (vertraagde opstroom). Wanneer een leerling vertraging oploopt en in een gelijk niveau blijft, noemen we dit zittenblijven (bijvoorbeeld van havo-3 naar havo-3).

Inkomsten van het huishouden

Het inkomstenniveau van het huishouden geeft de inkomsten uit arbeid en uitkeringen weer van alle leden in het huishouden waartoe de leerling eind september 2004 behoorde. Het inkomstenniveau is ingedeeld in klassen, waarbij de hoogte van de inkomsten is gerelateerd aan het brutominimumloon van 2004 (ongeveer € 1 265,-).

Noten in de tekst

- ¹⁾ Van leerlingen die nog niet voor een specifieke onderwijssoort hebben gekozen, kan niet worden nagegaan of ze zijn op- of afgestroomd. Dit is bijvoorbeeld het geval bij leerlingen in een algemeen leerjaar vmbo/havo/vwo.
- ²⁾ Voor het stapelen onder havo-gediplomeerden zijn op dit moment nog te weinig onderwijsjaren beschikbaar. In dit artikel zullen dan ook alleen de stapelaars van vmbo-g/t naar de havo beschreven worden.

Tabel 1
Door-, op-, afstroom¹⁾ en vertraging tot en met het vierde jaar in het vo (2007/'08), brugklascohort 2004/'05

	Totaal	Doorstroom	Afstroom	Opstroom	Vertraging ²⁾
	<i>x 1000</i>	%			
Totaal ³⁾	185,6	84	11	4	11
<i>Geslacht</i>					
Jongens	94,3	83	11	4	13
Meisjes	91,3	84	10	5	9
<i>Herkomstgroepering</i>					
Autochtonen	144,0	85	11	4	10
Westers allochtonen	11,7	82	11	4	14
Niet-westerse allochtonen w.v.	28,7	81	10	6	15
Turken	6,7	81	10	7	15
Marokkanen	5,7	81	9	6	15
Surinamers	4,9	82	12	5	14
Antillianen en Arubanen	2,1	80	10	5	14
overige niet-westerse allochtonen	9,3	79	8	7	14
<i>Aantal kinderen in huishouden</i>					
1 kind	18,6	83	12	4	14
2 kinderen	87,3	84	11	4	11
3 kinderen	52,2	85	10	4	10
4 of meer kinderen	24,0	82	11	6	11
<i>Gezinstype</i>					
Thuiswonend met 2 ouders	154,0	85	10	4	10
Thuiswonend met 1 ouder	27,2	81	12	4	16
Overig huishouden	0,4	69	9	5	17
<i>Inkomstenniveau huishouden</i>					
<2 keer minimumloon	45,9	81	12	5	14
2 tot 4 keer minimumloon	85,9	84	11	4	10
≥4 keer minimumloon	50,4	87	9	4	9

1) Van de leerlingen die vóór aanvang van het tweede jaar uit het vo zijn gestroomd kan geen door- op- of afstroom worden berekend. Hierdoor tellen door-, op- en afstroom niet op tot 100%. Van de leerlingen die na 2005/'06 en vóór 2007/'08 uit het vo zijn gestroomd, is bekeken of ze tot het moment van uitstromen waren door-, op- of afgestroomd.

2) Leerlingen die 1 of 2 jaar vertraging hebben opgelopen, inclusief leerlingen die vóór 2007/'08 uit het voortgezet onderwijs zijn gestroomd.

3) Inclusief een kleine groep leerlingen van wie de achtergrondkenmerken onbekend zijn.

Tabel 2
Slagingspercentages van onvertraagde vmbo-leerlingen 2007/08 en doorstroom naar havo, brugklascohort 2004/05

	Vmbo basis/kader 4		Vmbo gemengd/theoretisch 4		
		w.o. met diploma		w.o. met diploma	w.o. in 2008/09 naar havo
	x 1000	%	x 1000	%	
Totaal¹⁾	43,8	92	42,1	93	21
<i>Leerwegondersteunend onderwijs (lwoo)</i>					
Met indicatie lwoo	15,6	89	1,2	86	16
Zonder indicatie lwoo	28,2	94	40,9	94	21
<i>Geslacht</i>					
Jongens	24,0	91	20,7	93	22
Meisjes	19,9	93	21,3	94	20
<i>Herkomstgroepering</i>					
Autochtonen	31,6	94	34,0	94	19
Westers allochtonen	2,3	91	2,3	93	25
Niet-westerse allochtonen	9,7	87	5,6	87	28
w.v.					
Turken	2,7	85	1,3	82	27
Marokkanen	2,4	86	1,1	86	30
Surinamers	1,7	88	1,1	90	22
Antillianen en Arubanen	0,7	86	0,4	91	21
Overige niet-westerse allochtonen	2,1	89	1,7	90	31
<i>Aantal kinderen in huishouden</i>					
1 kind	4,7	91	4,0	92	22
2 kinderen	19,9	93	20,2	94	20
3 kinderen	11,8	93	11,9	94	21
4 of meer kinderen	6,7	91	5,4	93	21
<i>Gezinstype</i>					
Thuiswonend met 2 ouders	34,8	93	35,9	94	20
Thuiswonend met 1 ouder	8,0	88	5,6	92	23
Overig huishouden	0,1	91	0,1	85	16
<i>Inkomstenniveau huishouden</i>					
<2 keer minimumloon	14,8	89	9,8	91	22
2 tot 4 keer minimumloon	22,1	94	21,7	94	18
≥4 keer minimumloon	6,2	95	10,1	94	24

¹⁾ Inclusief een kleine groep leerlingen van wie de achtergrondkenmerken onbekend zijn.

Tabel 3
Uitstroom¹⁾ tot 2008/09 naar diploma en doorstroom in het mbo, brugklascohort 2004/05

	Totaal	w.o. uitstroom uit vo 2008/09			
		totaal	met diploma	zonder diploma	
				totaal	w.o. in mbo in 2008/09
	<i>x 1000</i>	%			
Totaal²⁾	185,6	47	39	9	52
<i>Geslacht</i>					
Jongens	94,3	49	39	10	53
Meisjes	91,3	45	38	7	52
<i>Herkomstgroepering</i>					
Autochtonen	144,0	45	39	6	59
Westers allochtonen	11,7	43	32	12	40
Niet-westerse allochtonen	28,7	60	42	18	49
w.v.					
Turken	6,7	65	47	18	59
Marokkanen	5,7	68	49	19	58
Surinamers	4,9	58	46	12	60
Antillianen en Arubanen	2,1	64	42	21	46
Overige niet-westerse allochtonen	9,3	52	32	19	33
<i>Aantal kinderen in huishouden</i>					
1 kind	18,6	50	39	11	53
2 kinderen	87,3	45	38	7	57
3 kinderen	52,2	45	38	7	56
4 of meer kinderen	24,0	53	42	11	54
<i>Gezinstype</i>					
Thuiswonend met 2 ouders	154,0	45	38	6	57
Thuiswonend met 1 ouder	27,2	55	40	15	54
Overig huishouden	0,4	78	36	42	35
<i>Inkomstenniveau huishouden</i>					
<2 keer minimumloon	45,9	59	44	15	53
2 tot 4 keer minimumloon	85,9	50	43	6	61
≥4 keer minimumloon	50,4	31	26	4	49

Bron: CBS (Onderwijsstatistieken).

N.B. Meer informatie staat in de StatLine-tabel 'VO cohorten; VO studievoortgang, leerlingkenmerken' en 'VO cohorten: VO studievoortgang, huishoudkenmerken'.

1) De leerlingen die uitstromen uit het vo zijn niet per definitie voortijdig schoolverlaters.

2) Inclusief een kleine groep leerlingen van wie de achtergrondkenmerken onbekend zijn.

De inkomenssituatie van alleenstaande moeders: trends en dynamiek

Marion van den Brakel en Reinder Lok

Het is bekend dat alleenstaande moeders met hun kinderen beduidend minder te besteden hebben dan samenwonende of getrouwde moeders. Opmerkelijk is dat het inkomensverschil tussen alleenstaande moeders en moeders met een partner de laatste jaren bovendien groter is geworden. Dat komt onder meer doordat de toch al lagere arbeidsparticipatie van alleenstaande moeders ook minder sterk gegroeid is. Armoede, en ook langdurige armoede, komt onder alleenstaande moeders dan ook veel vaker voor dan onder moeders met een partner. Daar komt nog bij dat alleenstaande moeders minder vaak uit een situatie van armoede raken. Daarentegen weten zij wel eerder economisch zelfstandig te worden dan moeders met een partner. Deze laatste groep kiest vaker voor de zorg voor hun gezin, en werkt dan dus meer in deeltijd of helemaal niet.

1. Inleiding

Alleenstaande moeders zijn vaak op zichzelf aangewezen wat betreft de zorg voor hun kinderen en het verwerven van een inkomen. Relatief vaak moeten ze daarbij een beroep doen op de bijstand, de inkomensbron met het meeste risico op langdurige armoede (Otten et al., 2008). Tegelijkertijd blijft de arbeidsparticipatie van deze groep achter bij die van moeders die wel een partner hebben, vooral onder moeders met kleine kinderen (Coumans, 2008). Een en ander leidt er toe dat alleenstaande moeders en hun kinderen vaak van een laag inkomen moeten rondkomen.

Het beleid van de overheid is er op gericht de arbeidsparticipatie, en meer in het bijzonder de economische zelfstandigheid, van vrouwen te verhogen (TK, 2007/2008). Iemand wordt economisch zelfstandig genoemd als de persoonlijke inkomsten uit arbeid of eigen onderneming minimaal 70 procent van het netto minimumloon – dat is het bijstandsniveau van een alleenstaande – bedragen. Mensen die economisch zelfstandig zijn, zullen doorgaans geen beroep op de bijstand hoeven te doen en minder kans op armoede lopen.

Hoe is het nu gesteld met de inkomenspositie en de inkomensontwikkeling van alleenstaande moeders in vergelijking met samenwonende of getrouwde moeders? In dit artikel wordt die vraag beantwoord met behulp van gegevens uit het Inkomenspanelonderzoek (IPO). Alleen huishoudens met minimaal één minderjarig kind zijn meegenomen in het onderzoek.

De opbouw van dit artikel is als volgt. Allereerst komen standcijfers van en trends in de inkomenssituatie van moeders over de periode 2003–2008 aan de orde. Per jaar wordt het inkomen van alleenstaande moeders vergeleken met dat van moeders met een partner. Vervolgens is geanalyseerd hoe de inkomenssituatie van beide groepen

moeders zich in deze periode heeft ontwikkeld. Daarbij is gekeken naar de koopkrachtontwikkeling, het risico op armoede en de mate van economische zelfstandigheid.

2. Trends

De inkomenspositie van eenoudergezinnen – merendeels alleenstaande moeders – is doorgaans veel minder rooskleurig dan die van gezinnen met twee ouders (Van den Brakel en Lok, 2008). De alleenstaande moeder is immers de enige kostwinner in het gezin. Daarnaast speelt de geringere arbeidsdeelname van alleenstaande moeders een rol. Uit onderzoek van Coumans (2008) blijkt dat deze samenhangt met de oververtegenwoordiging van laagopgeleiden en niet-westerse allochtonen onder de alleenstaande moeders. Deze groepen hebben namelijk een relatief lage arbeidsdeelname. Het aandeel uitkeringsontvangers onder de alleenstaande moeders is daarom relatief hoog. Vaak gaat het hier om bijstandsmoeders (zie tabel 1).

In deze paragraaf wordt nader ingegaan op verschillen in de financiële situatie tussen alleenstaande moeders en moeders met een partner. Hoe heeft het gemiddelde inkomen van beide groepen zich sinds 2003 ontwikkeld? Welke moeders zijn het vaakst economisch zelfstandig? En hoeveel groter is de armoede onder alleenstaande moeders in vergelijking met moeders met een partner?

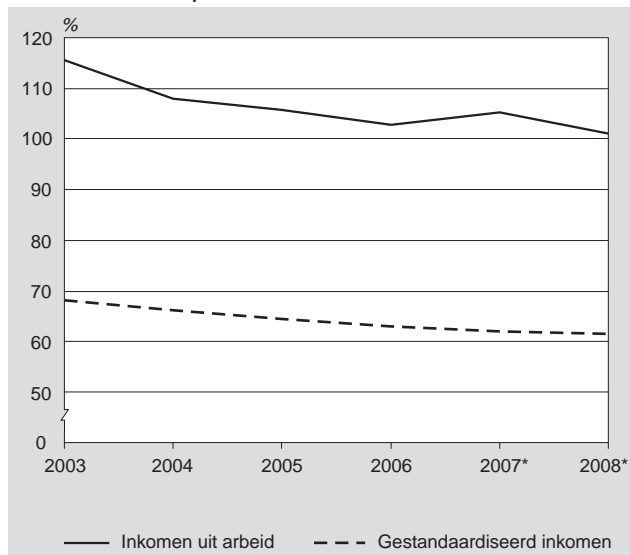
2.1 Inkomenskloof tussen alleenstaande moeders en moeders met partner groter geworden

Alleenstaande moeders hebben met hun gezin beduidend minder te besteden dan moeders met een partner. Bovendien zijn de gemiddelde gestandaardiseerde (gezins)inkomens (zie Begrippenlijst) van beide groepen moeders in vijf jaar tijd meer uiteen gaan lopen. In 2003 bedroeg het gestandaardiseerde inkomen van een alleenstaande moeder 68 procent van dat van moeders met een partner. In 2008 was dit nog maar 62 procent. Dat komt voor een deel, doordat de arbeidsdeelname van alleenstaande moeders in deze jaren veel minder sterk gegroeid is dan die van moeders met een partner. Daarnaast is onder de werkende alleenstaande moeders ook het aandeel voltijdwerkers harder afgenomen dan onder de werkende moeders met partner (Coumans, 2008). Dit bij een vrijwel gelijkblijvende arbeidsparticipatie en arbeidsduur van de mannelijke partners (Beckers et al., 2009).

Door de relatief sterke afname van het aantal voltijdwerkers onder de werkende alleenstaande moeders is ook hun gemiddelde inkomen uit arbeid zeer dicht bij dat van de moeders met een partner komen te liggen. In 2003 bedroeg het zelf verdiende inkomen van de alleenstaande moeders nog 116 procent van dat van de moeders met

een partner, in 2008 was dat geslonken naar 101 procent. Het gemiddeld hogere inkomen uit arbeid bij alleenstaande moeders is te verklaren doordat de alleenstaande werkende moeders een gemiddeld hogere wekelijkse arbeidsduur hebben (Beckers et al., 2009).

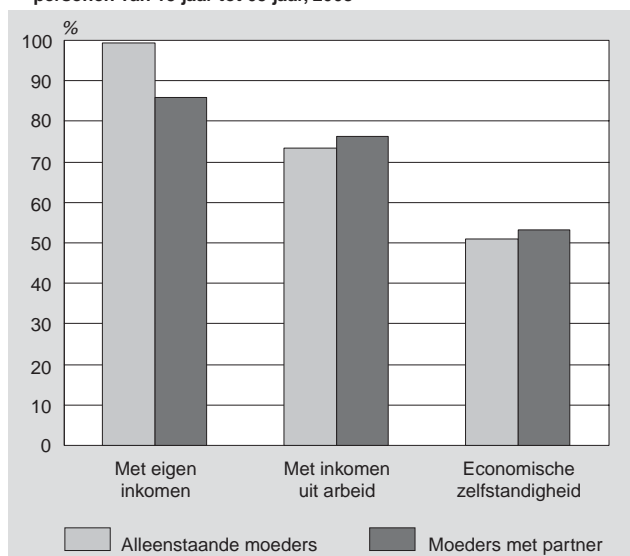
1. Inkomen van alleenstaande moeders als percentage van dat van moeders met partner

2.2 Nauwelijks verschil in economische zelfstandigheid

Vrijwel alle alleenstaande moeders hebben een eigen (persoonlijk) inkomen, terwijl dit bij moeders met een partner voor ongeveer 83 procent het geval is. Alleenstaande moeders zonder werk hebben immers altijd recht op een uitkering uit sociale voorzieningen, zoals een bijstandsuitkering. Omdat een uitkering niet bijdraagt aan de economische zelfstandigheid, is het verschil tussen alleenstaande moeders en moeders met een partner wat dat betreft veel kleiner. Het aandeel economisch zelfstandigen onder de alleenstaande moeders is iets lager dan onder de moeders

2. Inkomenspositie van alleenstaande moeders en moeders met partner, personen van 15 jaar tot 65 jaar, 2008*

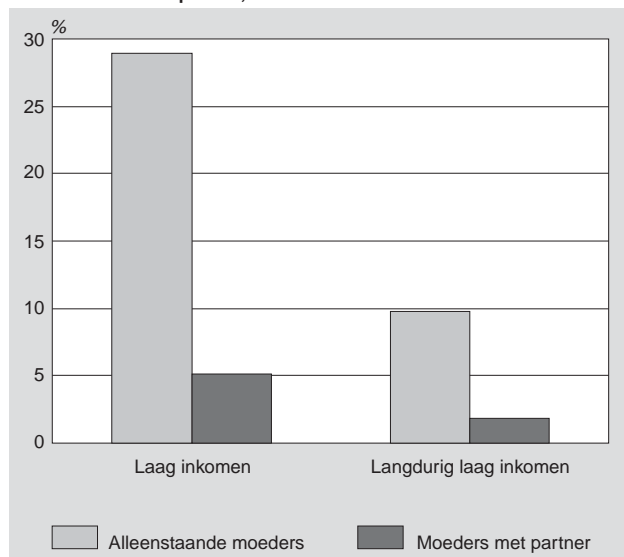

met een partner. Weliswaar werken alleenstaande moeders minder vaak dan moeders met een partner, wanneer ze werken maken ze echter wel meer uren.

2.3 Alleenstaande moeders lopen veel meer risico op armoede

Een laag inkomen komt onder alleenstaande moeders bijna zes keer zo dikwijls voor als onder moeders met een partner. Ook kampen alleenstaande moeders ongeveer vijf zo vaak met langdurige armoede. In dit artikel wordt van langdurige armoede gesproken wanneer iemand minstens vier opeenvolgende jaren van een inkomen onder de lage-inkomensgrens (zie Begrippenlijst) moet rondkomen. Deze cijfers illustreren eens te meer de kwetsbare positie die alleenstaande moeders in de samenleving innemen. Door het ontbreken van een partner en de veelvuldige afhankelijkheid van een (bijstands)uitkering (zie tabel 1) is hun inkomen vaak ontoereikend om goed rond te kunnen komen.

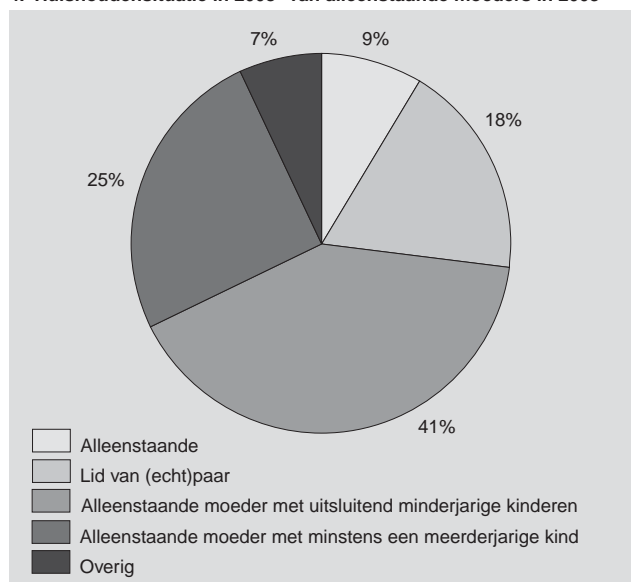
3. Risico op (langdurige) armoede bij alleenstaande moeders en moeders met partner, 2008*

3. Dynamiek

In de vorige paragraaf stond de inkomenssituatie van alleenstaande moeders centraal. Deze paragraaf staat in het teken van inkomensontwikkelingen in de periode 2003–2008. Door de perspectieven van alleenstaande moeders op het vlak van koopkracht, economische zelfstandigheid en armoede nader te onderzoeken, wordt inzicht verkregen in de dynamiek van de inkomenssituatie van deze moeders ten opzichte van die van moeders met een partner. In de vergelijking tussen 2003 en 2008 vormen de moeders die in 2003 tot het panel van het IPO behoorden (zie Technische toelichting) het vertrekpunt. Het merendeel van de alleenstaande moeders in 2003 is vijf jaar later nog steeds alleenstaande moeder. Bijna een op de vijf leeft na vijf jaar samen met een partner, terwijl bij bijna een op de tien alleenstaande moeders de kinderen

4. Huishoudensituatie in 2008* van alleenstaande moeders in 2003

inmiddels uit huis zijn waardoor ze alleen een huishouding voeren.

3.1 Blijvend alleenstaande moeders winnen het minst aan koopkracht

Tussen 2003 en 2008 zijn vrouwen met kinderen er 17,3 procent in koopkracht op vooruit gegaan. Dat is gemiddeld 3,5 procent per jaar. De alleenstaande moeders van 2003 hadden in de vijf jaar daarna een bovengemiddelde koopkrachtstijging van 3,8 procent per jaar. Deze hogere groei komt vooral voor rekening van degenen die een partner hebben gevonden of van wie de kinderen het huis uit zijn gegaan. Zij profiteren dan van het inkomen van hun nieuwe partner of het wegvallen van de kosten van de kinderen. Hun gemiddelde jaarlijkse koopkrachtmutatie is 7,6 procent. Bij degenen die in 2008 nog steeds alleenstaande moeder waren, was de koopkrachtontwikkeling met 3 procent per jaar beduidend lager.

Staat 1
Koopkrachtontwikkeling van moeders, 2003–2008*

	Totaal	Per jaar
	%	
Totaal	17,3	3,5
Alleenstaande moeders in 2003	19,2	3,8
alleenstaande moeder in 2008	15,0	3,0
ander type huishouden in 2008	37,9	7,6
Moeders met partner in 2003	17,1	3,4
alleenstaande moeder in 2008	-17,9	-3,6
ander type huishouden in 2008	18,1	3,6

Moeders met een partner gingen er gemiddeld 3,4 procent per jaar in koopkracht op vooruit. Deze moeders verdienen zelf weliswaar minder dan alleenstaande moeders (tabel 2), maar door het inkomen van hun partner komen zij

gezamenlijk fors beter uit. Het kwijtraken van de partner betekent voor deze vrouwen dan ook dat zij een groot deel van hun welvaart verliezen. De moeders met partner die tussen 2003 en 2008 alleen kwamen te staan, gingen er gemiddeld 3,6 procent per jaar op achteruit.

Koopkrachtontwikkeling

Het gestandaardiseerde besteedbaar huishoudensinkomen toegekend aan de persoon wordt ook wel koopkracht genoemd. De koopkrachtontwikkeling of -mutatie is de procentuele verandering van de koopkracht tussen twee jaren. Hierbij is het besteedbaar inkomen gecorrigeerd voor inflatie. De koopkrachtmutatie is hier de mediane koopkrachtmutatie. Dit is de middelste van de naar grootte gerangschikte verandering in koopkracht van personen. Dit betekent dat precies de helft van de populatie een lagere of een even grote verandering in koopkracht ondervindt (Bos, 2007).

Veranderingen in de huishoudensituatie van alleenstaande moeders hebben dus veel invloed op de inkomenssituatie in 2008. Om een zo zuiver mogelijk beeld te krijgen van de dynamiek in de inkomenssituatie van moeders worden dergelijke veranderingen in de vervolganalyses buiten beschouwing gelaten door alleen uit te gaan van moeders van wie de huishoudensituatie in 2008 overeenkomt met die in 2003. Daarnaast hangen verschillen tussen alleenstaande moeders en moeders met een partner ook samen met de leeftijd van de moeder, de leeftijd van het jongste kind en de herkomst van de moeder (zie tabellen 2 en 3). In de analyse naar de inkomensdynamiek (zie kader) is dan ook gecorrigeerd voor deze verschillen.

Multipale classificatieanalyse

De perspectieven van moeders wat betreft economische zelfstandigheid en armoede zijn geanalyseerd met multipale classificatieanalyse (mca). Mca kan opgevat worden als een speciale vorm van regressieanalyse waarin de categoriale onafhankelijke variabelen getransformeerd zijn tot variabelen met twee categorieën (dummy's). De regressiecoëfficiënten zijn zodanig lineair getransformeerd dat ze het verschil tussen het (gecorrigeerde) groepsgemiddelde en het algemene gemiddelde weergeven (Lolle, 2007). De mca-analyse geeft zowel de ongecorrigeerde als de voor controlekenmerken gecorrigeerde groepsgemiddelden. Zo'n groepsgemiddelde is dan bijvoorbeeld het percentage economisch zelfstandigen in 2008 onder de alleenstaande moeders die niet economisch zelfstandig waren in 2003. Zulke percentages worden telkens zowel ongecorrigeerd als gecorrigeerd voor de controlekenmerken leeftijd van het jongste kind, herkomst en leeftijd van de moeder gepresenteerd¹⁾.

3.2 Alleenstaande moeders worden vaker economisch zelfstandig

Alleenstaande moeders die in 2003 niet economisch zelfstandig waren, zijn dit vijf jaar later vaker wel dan moeders met een partner die niet economisch zelfstandig waren (26 procent versus 21 procent). Alleenstaande moeders die niet economisch zelfstandig zijn, moeten doorgaans een beroep doen op de bijstand. Onder deze bijstandsmoeders is de animo om de bijstandsuitkering in te ruilen voor betaald werk echter groot (Coumans, 2008).

Moeders met een partner werken daarentegen relatief vaak in deeltijd of hebben geen betaalde baan, zonder daardoor van een uitkering afhankelijk te zijn. Anders dan de alleenstaande moeders zijn zij ook niet geneigd deze situatie te veranderen (Portegijs en Keuzenkamp, 2008). Bij moeders met een partner blijkt verder de leeftijd van het jongste kind weinig uit te maken voor de arbeidsdeelname, terwijl dat wel het geval is bij alleenstaande moeders. Deze participeren meer op de arbeidsmarkt naarmate het jongste kind ouder is (Beckers et al., 2009).

Staat 2
Aandeel economisch zelfstandigen in 2008* naar economische zelfstandigheid in 2003 onder moeders met in beide jaren dezelfde huishoudensituatie

	Ongecorrigeerd	Gecorrigeerd ¹⁾
	%	
Alleenstaande moeders	50	54
niet economisch zelfstandig in 2003	25	26
economisch zelfstandig in 2003	89	87
Moeders met partner	50	49
niet economisch zelfstandig in 2003	21	21
economisch zelfstandig in 2003	86	86

¹⁾ Gecorrigeerd voor leeftijd moeder, leeftijd jongste kind in 2008 en herkomst.

3.3 Alleenstaande moeders blijven vaker arm

Het frequenter economisch zelfstandig worden van alleenstaande moeders biedt geen garantie om eveneens eerder boven de lage-inkomensgrens uit te komen: alleenstaande moeders blijven vaker in een situatie van armoede dan moeders met een partner: 40 procent tegenover 32 procent. Het verschil is vooral groot onder moeders van wie het jongste kind jonger is dan zes jaar. Alleenstaande moeders moeten op eigen houtje uit de armoede zien te komen, terwijl zij er daarnaast ook alleen voor staan wat betreft de zorg voor hun gezin. Bovendien zijn voor alleenstaande moeders de niet vergoede kosten voor kinderopvang ²⁾ relatief hoog, wat een drempel kan zijn om (meer) te gaan werken. Dat speelt in sterkere mate bij jongere kinderen voor wie immers de meeste uren per week aan opvang nodig zijn. Moeders met een partner kunnen de zorg voor het gezin delen en zijn daardoor flexibeler in het aangaan van (meer) betaald werk. Bovendien kunnen beide partners hun steentje bijdragen om uit een situatie van armoede te komen.

Staat 3
Aandeel met een laag inkomen in 2008* naar inkomenspositie in 2003 onder moeders met in beide jaren dezelfde huishoudensituatie

	Ongecorrigeerd	Gecorrigeerd ¹⁾
	%	
Alleenstaande moeders	25	15
laag inkomen in 2003	43	40
geen laag inkomen in 2003	12	11
Moeders met partner	5	5
laag inkomen in 2003	34	32
geen laag inkomen in 2003	2	3

¹⁾ Gecorrigeerd voor leeftijd moeder, leeftijd jongste kind in 2008 en herkomst.

Voor zowel alleenstaande moeders als moeders met een partner is het even moeilijk om uit een situatie van langdurige armoede te geraken. Voor ruim een derde van de moeders die in 2003 langdurig onder de lage-inkomensgrens leefden, is dat vijf jaar later nog steeds het geval. Wel is voor alleenstaande moeders het risico om in een situatie van langdurige armoede terecht te komen groter dan voor moeders met een partner: 8 procent tegenover 1 procent.

Staat 4
Aandeel met langdurig een laag inkomen in 2008* naar inkomenspositie in 2003 onder moeders met in beide jaren dezelfde huishoudensituatie

	Ongecorrigeerd	Gecorrigeerd ¹⁾
	%	
Alleenstaande moeders	13	11
langdurig laag inkomen in 2003	35	34
geen langdurig laag inkomen in 2003	8	8
Moeders met partner	1	1
langdurig laag inkomen in 2003	41	39
geen langdurig laag inkomen in 2003	1	1

¹⁾ Gecorrigeerd voor leeftijd moeder, leeftijd jongste kind in 2008 en herkomst.

4. Conclusie en discussie

Het gezinsinkomen van een alleenstaande moeder is, doordat zij de enige kostwinner in het gezin is, gemiddeld lager dan dat van een moeder met een partner. Dit inkomensverschil is vergeleken met moeders met een partner vanaf 2003 groter geworden. Dat komt onder andere doordat de toch al lagere arbeidsparticipatie van alleenstaande moeders in de periode 2003–2008 minder sterk gegroeid is dan die van moeders met een partner. Armoede, en ook langdurige armoede, komt onder alleenstaande moeders dan ook veel vaker voor.

Alleenstaande moeders uit 2003 die ook vijf jaar later nog alleenstaande moeder waren, ondervonden een lagere koopkrachtstijging dan gemiddeld onder alle moeders. Ook slaagden zij er minder vaak in zich aan een situatie van armoede te onttrekken dan moeders met een partner. Toch werden zij relatief vaker economisch zelfstandig. Zij waren dan ook vaak gemotiveerd om een bijstandssituatie te verruilen voor een baan. Moeders met een partner

hebben die motivatie niet als zij niet economisch zelfstandig zijn. Zij verkiezen bewust de zorg voor hun gezin boven (het uitbreiden van) betaald werk.

Toch is het verschil tussen het aandeel alleenstaande moeders en moeders met een partner dat tussen 2003 en 2008 economische zelfstandigheid bereikte niet zo groot (5 procentpunt). Dit komt doordat de traditionele rolpatronen geleidelijk veranderen. Vrouwen zowel met als zonder partner melden zich steeds vaker op de arbeidsmarkt. Gesteund door het gunstige economische tij, kwamen vooral in 2006 en 2007 meer vrouwen aan het werk. Ook gaan steeds minder vrouwen korter werken na de geboorte van hun eerste kind (Leufkens, 2009). De geleidelijk wijzigende rolpatronen zijn ook terug te zien in de ontwikkeling van het inkomen uit arbeid. In de periode 2003–2008 zijn de gemiddelde arbeidsinkomens van moeders zonder en met een partner dichter bij elkaar gekomen. In 2008 is het inkomen uit arbeid voor alleenstaande moeders nog maar nauwelijks hoger dan van moeders met een partner.

Technische toelichting

Inkomenspanelonderzoek

De resultaten zijn gebaseerd op gegevens uit het Inkomenspanelonderzoek (IPO). Het IPO is een panel (steekproef) onderzoek dat een beeld geeft van de samenstelling en verdeling van het inkomen van personen en huishoudens in Nederland. De inkomensgegevens zijn voornamelijk afkomstig van de belasting- en toeslagenadministratie van de Belastingdienst. Deze zijn aangevuld met gegevens over individuele huursubsidie, studiefinanciering en tegemoetkoming in de schoolkosten. Kinderbijslag wordt toegerekend op basis van de samenstelling van het huishouden.

Inkomenseenheid

Als inkomenseenheden worden de persoon en het huishouden onderscheiden. Een particulier huishouden bestaat uit één of meer personen die alleen of samen in een woonruimte gehuisvest zijn en zelf in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien.

Steekproef en populatie

Ten behoeve van het IPO is een aselechte steekproef van personen getrokken. De informatie over het inkomen is verzameld voor iedereen die deel uitmaakt van het huishouden van deze steekproefpersonen. De totale steekproef omvat rond 260 duizend personen in ruim 90 duizend huishoudens. De gegevens hebben betrekking op de bevolking die op 31 december van het jaar in Nederland woonachtig is. Hieruit zijn alle huishoudens met minderjarige kinderen geselecteerd. In deze publicatie zijn personen in tehuizen of inrichtingen buiten beschouwing gelaten.

Nauwkeurigheid en betrouwbaarheid

Het Inkomenspanelonderzoek is een steekproefonderzoek. Zoals bij alle steekproefonderzoeken zijn de uitkomsten een schatting van de werkelijke, maar onbekende waarden. De afwijkingen worden voor een deel veroorzaakt, doordat informatie over enkele bestanddelen van het inkomen ontbreekt. Het gaat hier onder meer om gegevens over (ontvangen en betaalde) kinderalimentatie en over inkomensoverdrachten tussen ouders en hun uitwonende (studerende) kinderen. Het inkomen van de betreffende groep huishoudens wordt daardoor onder- of overschat. Afwijkingen ten opzichte van de werkelijke waarde zijn ook het gevolg van steekproeffouten. Deze ontstaan, doordat de steekproef door toevallige fluctuaties niet geheel representatief is voor de populatie. De mogelijke afwijking van het waargenomen inkomen ten opzichte van de werkelijke waarde is groter naarmate de spreiding in het inkomen groter is en het aantal waarnemingen kleiner is. In deze publicatie zijn voor groepen die uit minder dan 10 duizend personen bestaan, geen gegevens opgenomen.

Begrippenlijst

Bijstandsmoeder

Een alleenstaande moeder met als voornaamste inkomensbron een bijstandsuitkering.

Economische zelfstandigheid

Iemand is economisch zelfstandig wanneer zijn of haar inkomsten uit arbeid of eigen onderneming meer dan 70 procent van het netto minimumloon bedragen. Dit is het bijstandsniveau van een alleenstaande. Uitkeringen, huurtoeslag, kinderbijslag, ontvangen partneralimentatie en inkomsten uit vermogen dragen niet bij tot economische zelfstandigheid. De meting van economische zelfstandigheid wordt beperkt tot personen van 15 tot 65 jaar.

Gestandaardiseerd inkomen

Het besteedbaar inkomen is opgebouwd uit loon, winst en inkomen uit vermogen vermeerderd met ontvangen uitkeringen en andere toelagen, en verminderd met de betaalde premies en belastingen. Het besteedbaar huishoudensinkomen is gelijk aan de som van het besteedbaar inkomen van alle leden van het huishouden. Om de inkomens van verschillende type huishoudens onderling vergelijkbaar te maken, wordt het besteedbaar huishoudensinkomen met behulp van equivalentiefactoren (CBS, 2004) gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. In de equivalentiefactor komen de schaalvoordelen tot uitdrukking die het gevolg zijn van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Het aldus gestandaardiseerde huishoudensinkomen wordt vervolgens toegekend aan iedere persoon van het huishouden en wordt kortweg aangeduid met gestandaardiseerd inkomen.

Inkomen uit arbeid

Inkomen uit arbeid bestaan uit loon, salaris, tantième, spaarloon en uit de beloning van arbeid die niet in dienstbetrekking is verricht. Ook beloningen in natura (de waarde van het privé gebruik van de auto van de werkgever) zijn hiertoe gerekend. Inkomen uit arbeid omvat ook loon dat vanuit het buitenland is ontvangen. Het bedrag is inclusief de werknemers- en werkgeversbijdrage in de premies voor de sociale verzekeringen.

Lage-inkomensgrens

De lage-inkomensgrens is afgeleid van het bedrag dat een alleenstaande bijstandsgerechtigde in 1979 ontving. Voor de jaren erna is deze norm gecorrigeerd voor inflatie. In prijzen van het jaar 2003 bedroeg de lage-inkomensgrens voor een alleenstaande 10 161 euro. In 2008 was de grens 11 017 euro. Het gestandaardiseerde huishoudensinkomen (exclusief huurtoeslag) wordt vergeleken met de lage-inkomensgrens om te bepalen of een huishouden een risico op armoede heeft. Een huishouden leeft *langdurig* in armoede wanneer het inkomen (minstens) vier achtereenvolgende jaren onder de lage-inkomensgrens valt.

Persoonlijk inkomen

Het persoonlijke inkomen omvat loon, winst, uitkeringen inkomensverzekeringen en uitkeringen sociale voorzieningen. Inkomenscomponenten die niet aan een afzonderlijke persoon toegeschreven kunnen worden, blijven buiten beschouwing. Het gaat hierbij om inkomsten uit vermogen, huursubsidie, rijksbijdrage eigen woning, tegemoetkoming studiekosten en kinderbijslag.

Voornaamste inkomensbron

Bij een indeling van huishoudens (en de personen die hiertoe behoren) naar hun voornaamste bron van inkomsten zijn de volgende twee categorieën onderscheiden:

- inkomen uit arbeid, uit eigen onderneming of uit vermogen
- pensioen, uitkeringen (bijstandsuitkering, werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkering), overige sociale voorzieningen, studiefinanciering of alimentatie van de ex-partner.

Literatuur

Beckers, I., B. Hermans en W. Portegijs (2009). Betaalde arbeid. In: A. Merens en B. Hermans, red., *Emancipatiemonitor 2008* (p.77–114). Den Haag: Sociaal en Cultureel Plan Bureau/Centraal Bureau voor de Statistiek.

Bos, W. (2007). *Metten van koopkrachtontwikkeling*. www.cbs.nl.

Brakel, M. van den en R. Lok (2008). Koopkracht fors gestegen, ongelijkheid licht gestegen. In: *De Nederlandse Samenleving 2008*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CBS (2004). *Equivalentiefactoren 1995–2000*. Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Coumans, M. (2008). Alleenstaande moeders op de arbeidsmarkt. *Sociaaleconomische trends*, 4/2008: 33–38.

Leufkens, K. (2009, 31 augustus). Steeds minder vrouwen gaan korter werken na geboorte eerste kind. *CBS-webmagazine*.

Lolle, H. (2007, september). *Multiple Classification Analysis (MCA)*. An, unfortunately, nearly forgotten method for doing linear regression with categorical variables. ECPR Conference Paper, Pisa.

Otten, F., W. Bos, C. Vrooman, S. Hoff, red. (2008). *Armoedebericht 2008*. Heerlen/Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek/Sociaal en Cultureel Plan Bureau.

Portegijs, W. en S. Keuzenkamp, red. (2008). *Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

TK (2007/2008). Meer kansen voor vrouwen. *Emancipatiebeleid 2008–2011*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007/2008, 30420, nr. 50.

Noten in de tekst

- 1) Reguliere, kleinste kwadratenregressie wijst uit dat er eerste-orde interactie-effecten bestaan tussen economische zelfstandigheid dan wel (langdurige) armoede in 2003 en de controlekenmerken (leeftijd moeder, leeftijd van het jongste kind, herkomst). Strikt genomen moeten de percentages daarom gepresenteerd worden voor de afzonderlijke categorieën van elk van de controlekenmerken. Omwille van de overzichtelijkheid is hier echter van afgeweken: de strekking van de conclusies verandert namelijk niet.
- 2) De kinderopvangtoeslag bestaat in de meeste gevallen uit twee delen: een overheidsbijdrage en een werkgeversbijdrage. Zowel de werkgeversbijdrage als de overheidsbijdrage worden door de overheid uitgekeerd. De overheidsbijdrage is inkomensafhankelijk. De werkgeversbijdrage wordt uitgekeerd als extra toeslag en is niet afhankelijk van de hoogte van het inkomen, maar van de kosten voor de kinderopvang. Een werkende moeder en haar eveneens werkende partner ontvangen beide een zesde deel van de gemaakte kosten. Voor een werkende alleenstaande moeder vult de overheid de vergoeding aan tot een derde deel van de gemaakte kosten. Desondanks zullen de voor eigen rekening komende kosten van kinderopvang voor een alleenstaande moeder in verhouding doorgaans hoger zijn dan voor gezinnen met twee werkende ouders.

Tabel 1
Alleenstaande moeders en moeders met partner naar achtergrondkenmerken

	Alleenstaande moeders		Moeders met partner		Alleenstaande moeders		Moeders met partner	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
	<i>x 1 000</i>				<i>%</i>			
Totaal	247	262	1 558	1 536	100	100	100	100
<i>Leeftijd moeder</i>								
25 jaar en jonger	10	10	28	26	4	4	2	2
25–34 jaar	61	54	440	363	25	21	28	24
35–44 jaar	118	124	796	774	48	47	51	50
45–54 jaar	54	70	283	359	22	27	18	23
55 jaar en ouder	3	4	11	15	1	1	1	1
<i>Leeftijd jongste kind</i>								
0– 5 jaar	82	79	745	689	33	30	48	45
6–11 jaar	83	93	443	443	34	36	28	29
12–17 jaar	81	89	369	404	33	34	24	26
<i>Herkomst ¹⁾</i>								
Autochtoon	156	.	1 271	.	63	.	82	.
Westers allochtoon	26	.	136	.	10	.	9	.
Niet-westers allochtoon	65	.	152	.	26	.	10	.
<i>Voornaamste inkomensbron</i>								
Arbeid of eigen onderneming	131	171	1 478	1 482	53	65	95	96
Uitkering of pensioen	115	91	80	55	47	35	5	4
w.o. bijstandsuitkering	81	56	29	20	33	21	2	1

¹⁾ De gegevens naar herkomst over 2008 zijn nog niet beschikbaar in het IPO.

Tabel 2
Gemiddeld inkomen van alleenstaande moeders en moeders met partner naar achtergrondkenmerken

	Gestandaardiseerd inkomen				Persoonlijk inkomen			
	alleenstaande moeders		moeders met partner		alleenstaande moeders		moeders met partner	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
	<i>1 000 euro</i>							
Totaal	13	15	19	25	20	23	13	18
<i>Leeftijd moeder</i>								
25 jaar en jonger	.	.	13	16	.	.	9	10
25–34 jaar	11	13	17	21	17	19	13	18
35–44 jaar	13	15	19	25	21	23	13	19
45–54 jaar	16	17	22	28	24	27	14	19
55 jaar en ouder	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Leeftijd jongste kind</i>								
0– 5 jaar	11	13	18	23	18	21	14	20
6–11 jaar	12	15	19	24	19	22	13	17
12–17 jaar	16	17	21	27	24	26	13	18
<i>Herkomst ¹⁾</i>								
Autochtoon	13	.	20	.	20	.	14	.
Westers allochtoon	14	.	19	.	25	.	14	.
Niet-westers allochtoon	12	.	14	.	18	.	10	.

¹⁾ De gegevens naar herkomst over 2008 zijn nog niet beschikbaar in het IPO.

Tabel 3
Aandeel economisch zelfstandigen en aandeel met een laag inkomen onder alleenstaande moeders en moeders met partner naar achtergrondkenmerken

	Economische zelfstandigheid ¹⁾				Laag inkomen			
	alleenstaande moeders		moeders met partner		alleenstaande moeders		moeders met partner	
	2003	2008	2003	2008	2003	2008	2003	2008
	%							
Totaal	43	51	45	53	40	29	7	5
<i>Leeftijd moeder</i>								
25 jaar en jonger	.	17	25	32	69	43	23	13
25-34 jaar	32	40	45	55	57	42	10	7
35-44 jaar	46	55	45	53	40	30	6	5
45-54 jaar	55	58	46	54	20	17	6	4
55 jaar en ouder	37	40	18	35	.	.	17	10
<i>Leeftijd jongste kind</i>								
0- 5 jaar	31	43	46	57	59	41	9	6
6-11 jaar	45	51	42	49	42	31	7	5
12-17 jaar	53	58	45	52	21	17	5	4
<i>Herkomst ²⁾</i>								
Autochtoon	48	.	47	.	37	.	5	.
Westers allochtoon	45	.	46	.	38	.	8	.
Niet-westers allochtoon	30	.	27	.	49	.	28	.

1) Betreft alleen moeders van 15 tot 65 jaar.

2) De gegevens naar herkomst over 2008 zijn nog niet beschikbaar in het IPO.

Overwaarde en koerswinsten waren jarenlang bron voor extra consumptie door huishoudens

Melanie Koymans en Jan Ramaker

Voor 2000 besteedden huishoudens jaarlijks maar een deel van hun inkomen. Wat overbleef, werd gespaard en kon worden gebruikt voor investeringen of voor het aflossen van schulden. De afgelopen jaren werd er meer uitgegeven dan er binnenkwam; er werd ontspaard. Waar kwam dit extra geld vandaan?

1. Inleiding

De Nederlander heette zuinig te zijn. Met behulp van het huishoudboekje werd scherp in de gaten gehouden of de uitgaven netjes door de inkomsten werden gedekt. Er werd daarbij flink gespaard. In het huidige decennium vond echter een kentering plaats. Sinds 2003 zijn alleen in 2007 voldoende inkomsten vergaard om de uitgaven te betalen. In de overige jaren gaven huishoudens meer uit dan er binnenkwam. Het beschikbaar inkomen was in deze periode niet langer toereikend om de consumptieve uitgaven te dekken. Hiervoor werd het eigen vermogen aangesproken.

In dit artikel wordt op deze ontwikkeling ingegaan. Vragen die daarbij aan de orde komen, zijn: hoe is het eigen vermogen van huishoudens opgebouwd, hoe heeft het zich in de afgelopen decennia ontwikkeld en op welke manieren hebben huishoudens dit eigen vermogen kunnen inzetten voor consumptieve bestedingen?

Besproken worden het huizenbezit met daartegenover de (hypotheek)schuld, en het financiële bezit bestaande uit onder meer spaartegoeden, effecten en verzekerings-technische voorzieningen zoals opgebouwd pensioenvermogen bij pensioenfondsen. Bijzondere aandacht is er

voor de gevolgen van de sterk gestegen huizenprijzen en de wisselende aandelenkoersen op het eigen vermogen in de afgelopen periode, en de veranderde situatie als gevolg van de financiële crisis in recente jaren.

De cijfers in dit artikel zijn afkomstig uit de Nationale Rekeningen, en meer specifiek de sectorrekeningen. Het betreft macro-economische data over de sector huishoudens, inclusief instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens.

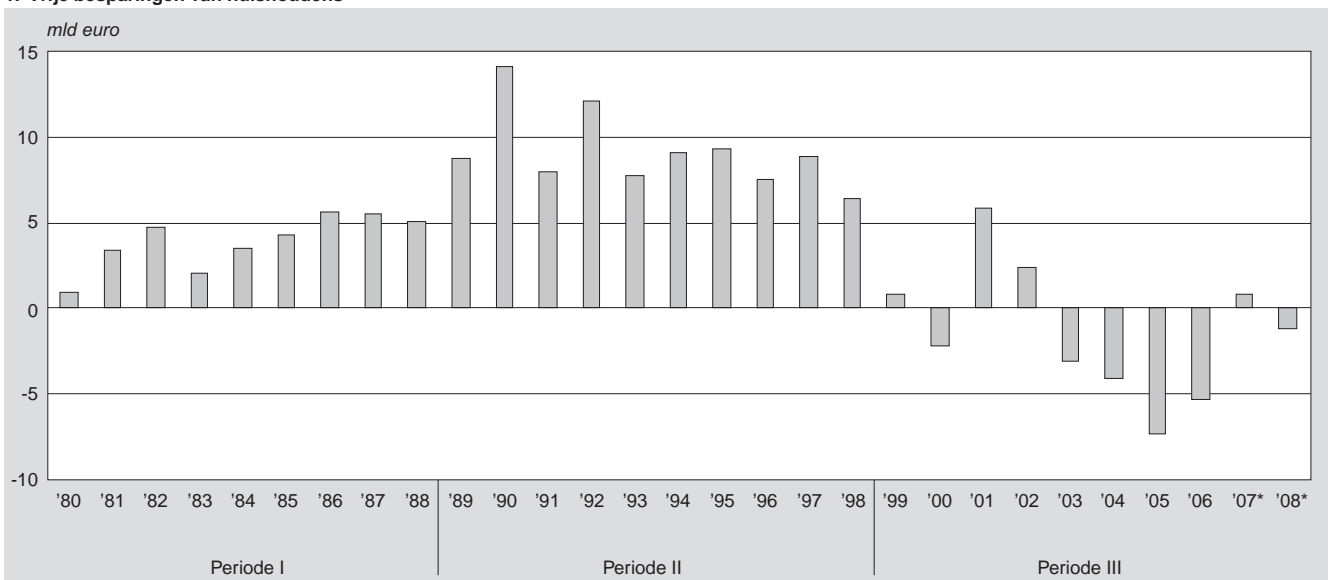
2. Sparen

2.1 Van sparen tot ontsparen

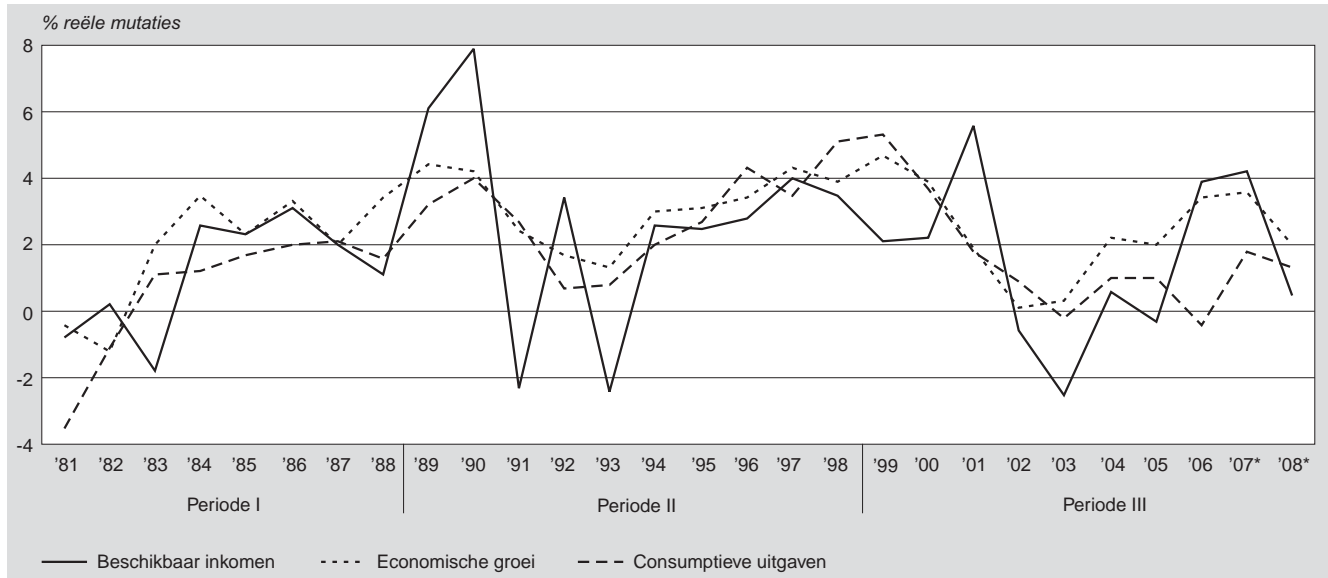
Het traditionele beeld van de sparende Nederlander is terug te zien in de cijfers tot aan 2000. Ieder jaar werd een gedeelte van het beschikbaar inkomen opzij gelegd. Dit zijn de vrije besparingen. In 2000 is echter met deze gewoonte gebroken: in dat jaar werd voor het eerst sinds 1980 meer besteed dan aan inkomen beschikbaar was. De daarop volgende twee jaar werd nog wel gespaard, maar dit kwam vooral door de belastingherziening in 2001 die voor een flinke inkomensstijging zorgde. In de jaren 2003–2008 werd er per saldo niet meer gespaard, maar ontspaard en werd het beschikbaar inkomen jaarlijks aangevuld met een deel van het eigen vermogen. Het jaar 2007 vormde hierop een uitzondering, omdat toen inkomen en bestedingen in balans waren.

In de periode 1980–2008 bedroegen de vrije besparingen in totaal 113 miljard euro. Dit komt neer op 4,1 miljard euro per jaar. De jaren met een overschot tellen op tot 137 miljard euro, die met ontsparingen tot –23 miljard euro.

1. Vrije besparingen van huishoudens

2. Economische groei, beschikbaar inkomen en consumptie

De ontwikkeling van de vrije besparingen valt op te delen in drie perioden:

Periode I: 1980–1988

Aan het begin van de jaren tachtig kromp de economie. Hierdoor liepen zowel het reëel beschikbaar inkomen als de consumptie terug. Doordat de consumptiedaling sterker was dan die van het inkomen, werd in deze jaren toch nog gespaard. In 1983 begon de economie zich te herstellen. Tot 1989 groeiden het inkomen en de consumptie in vrijwel gelijke mate. De vrije besparingen liepen op tot 6 miljard euro in 1986 en 1987. In totaal werd in de jaren 1980–1988 ongeveer 35 miljard euro opzij gelegd, gemiddeld 3,9 miljard euro per jaar.

Periode II: 1989–1998

Eind jaren tachtig en begin jaren negentig zorgde de goed draaiende economie voor een sterke inkomensstijging, waarbij de consumptiegroei achterbleef. Toen in de jaren 1991–1993 de economische groei iets terugviel, nam ook het beschikbaar inkomen af. De consumptie, die verder bleef toenemen, kon nog wel uit het beschikbaar inkomen worden betaald. Tot halverwege de jaren negentig steeg het inkomen sneller dan de consumptie. Vanaf 1995 was het echter andersom en liepen de vrije besparingen terug. Van 1989 tot en met 1998 werd in totaal 92 miljard euro gespaard, dit is gemiddeld 9,2 miljard euro per jaar.

Periode III: 1999-heden

In 2000 waren de vrije besparingen voor het eerst negatief. In 2001 zorgde een belastingherziening voor een forse toename van het beschikbaar inkomen. Hierdoor waren de vrije besparingen in 2001 en ook in 2002 nog positief. Hierna brak echter een periode aan met negatieve vrije besparingen. Doordat de uitgaven vanaf 1998 jaarlijks sneller toenamen dan het inkomen (met uitzondering van 2001), liep het tekort op tot 7,3 miljard euro in 2005. In 2006 was de inkomensgroei voor het eerst weer hoger dan de consumptiegroei. Het tekort liep dat jaar terug tot 5,3 miljard euro. In 2007 was er niet langer een tekort. In 2008 waren de consumptieve bestedingen opnieuw hoger

dan het beschikbaar inkomen. Over de jaren 1999–2008 bedroegen de ontsparingen in totaal 13,3 miljard euro, dit is gemiddeld een tekort van 1,3 miljard euro per jaar.

De relatie tussen beschikbaar inkomen, consumptie en besparingen

Het beschikbaar inkomen is het inkomen van huishoudens na aftrek van belastingen en premies.

Met het beschikbaar inkomen bekostigen huishoudens hun consumptie. Wat overblijft na consumptie zijn de vrije besparingen. Deze worden aan het eigen vermogen toegevoegd. Wordt er meer uitgegeven dan er beschikbaar is dan zijn de vrije besparingen negatief (er wordt dan ontspaard) en moet het eigen vermogen worden aangesproken.

Huishoudens sparen niet alleen uit vrije wil; er wordt ook verplicht collectief gespaard voor het pensioen. Dit is het saldo van betaalde pensioenpremies en ontvangen pensioenen. Samen met de vrije besparingen vormen de collectieve besparingen de totale besparingen van huishoudens. Door deze totale besparingen te delen door het bruto beschikbaar inkomen ontstaat de spaarquote. Hieraan kan de spaarzin van een bevolking worden gemeten.

Staat 1
Opbouw van besparingen van huishoudens, 2008*

		Mld euro	In % van C	
A	Totaal inkomsten	468,2	173	
B	Totaal belasting en premies	196,9	73	
C	Beschikbaar inkomen	A-B	271,3	100
D	Consumptieve uitgaven		272,5	100
E	Vrije besparingen	C-D	-1,2	0
F	Collectieve besparingen		21,7	8
G	Totale besparingen	E+F	20,5	8

2.2 Afname aandeel dat collectief gespaard wordt voor pensioen

Naast de vrije besparingen zijn er ook verplichte of collectieve besparingen, gericht op de financiering van het pensioen. In 1980 werd 10,3 miljard euro collectief gespaard, in 2008 is dat toegenomen tot 21,7 miljard euro. Toch namen de collectieve besparingen als percentage van het beschikbaar inkomen af van 11,9 procent in 1990 naar 8,0 procent in 2008.

2.3 Spaarquote loopt terug

De vrije en collectieve besparingen samen vormen de totale besparingen. De ontwikkeling van de totale besparingen komt tot uitdrukking in de spaarquote. Voor Nederland is de spaarquote altijd positief geweest, wel was deze de afgelopen jaren in vergelijking met 1980 een stuk lager. In de periode 1981–1999 was de Nederlandse spaarquote steeds groter dan 12 procent. Sinds 1999 is de spaarquote gaan afnemen waarbij 2006 vooralsnog het dieptepunt vormde (6,1 procent). De jaren 2007 en 2008 laten een zuiniger beeld zien met spaarquota van respectievelijk 8,0 en 7,0 procent.

3. Vermogen van huishoudens

Het eigen vermogen van huishoudens wordt bepaald door de waarde van bezittingen te verminderen met het vreemd vermogen. In de klassieke balansopstelling worden de bezittingen links opgesteld, en het eigen en vreemd vermogen rechts. Voor de analyse is het eigen vermogen opgedeeld in drie elementen:

- Financieel bezit; financiële activa gesaldeerd met de financiële passiva exclusief de hypotheekschuld.
- Overwaarde van koopwoningen; woningbezit gesaldeerd met de hypotheekschuld.
- Overige materiële activa; materiële bezit exclusief het woningbezit.

De balans van huishoudens: hoe verandert het eigen vermogen?

Het eigen vermogen is de waarde van de bezittingen verminderd met het vreemd vermogen. Het eigen vermogen van huishoudens neemt toe als het bezit sterker stijgt dan de schuld.

Het eigen vermogen kan veranderen door:

1. *Vrije besparingen.* Het inkomen dat niet wordt besteed aan consumptieve uitgaven, de vrije besparingen, blijft in het bezit van huishoudens. Hierdoor stijgt het eigen vermogen. In de praktijk zijn er voor de vrije besparingen verschillende bestemmingen, zoals het storten op een (spaar) rekening, het beleggen in onroerend goed of effecten, of het aflossen van schulden. Zijn de vrije besparingen negatief, dan kan het inkomen worden aangevuld door spaargeld op te nemen, beleggingen te verkopen of het aangaan van een schuld.
2. *Collectieve besparingen.* De verplichte of collectieve besparingen zorgen voor een toename van de verzekeringstechnische voorzieningen. Deze post op de balans van huishoudens geeft de marktwaarde van opgebouwd vermogen voor het uitkeren van pensioenen aan huishoudens (polishouder) weer. Dit vermogen wordt beheerd door pensioenfondsen.
3. *Herwaarderingen, ook wel koerswinsten (of – verliezen).* Bezittingen op de balans van huishoudens worden gewaardeerd tegen de actuele marktwaarde. Dit betekent dat veranderingen in beurskoersen en huizenprijzen de waarde van effecten en koopwoningen op de balans van huishoudens beïnvloedt en daarmee het eigen vermogen. Een toename van de beurskoersen zorgt voor een stijging van het particuliere aandelenbezit en de verzekeringstechnische voorzieningen (beheerd door pensioenfondsen en verzekeraars), en visa versa. Dit geldt ook voor de huizenmarkt: nemen de huizenprijzen toe, dan neemt het eigen vermogen van huizenbezitters ook toe.

Staat 2
Balansopstelling sector huishoudens

		1990	2008*			1990	2008*
		mld euro				mld euro	
Bezittingen				Schulden			
Materiële activa	MA = A+B	412	1 423	Eigen vermogen	EV	811	2 152
huizenbezit	A	366	1 343	financieel bezit	FA– H	513	1 416
overig materieel bezit	B	45	80	overwaarde woning	A– G	253	656
				overig materieel bezit	B	45	80
Financiële activa	FA = C t/m F	518	1 448	Financiële passiva	FP = G + H	118	719
liquide middelen	C	136	368	hypotheken	G	113	687
effecten	D	118	222	overige passiva	H	5	33
verzekeringstechnische voorzieningen	E	260	838				
overige financiële activa	F	5	21				
Balanstotaal	MA + FA	930	2 871	Balanstotaal	EV + FP	930	2 871

3.1 Financieel bezit stijgt spectaculair

Het financieel bezit van huishoudens bepaalt in 2008 met een omvang van 1 416 miljard euro twee derde van het eigen vermogen van huishoudens. Dit bedrag is bijna een verdrievoudiging van het financieel bezit in 1990 (513 miljard euro, toen 63 procent van het eigen vermogen).

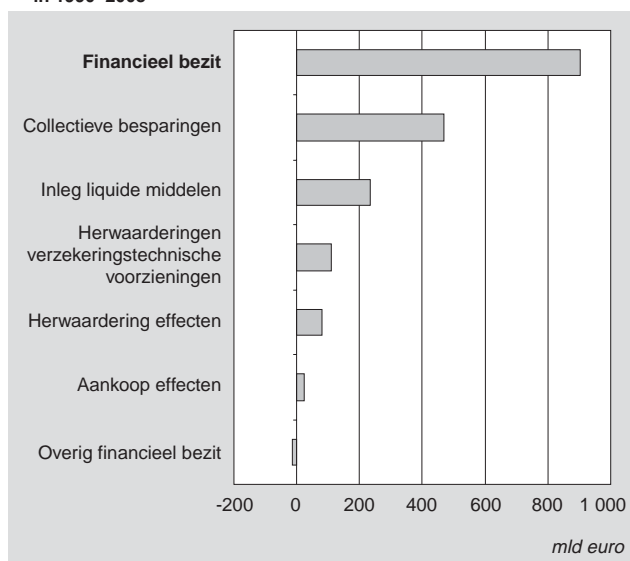
De meest omvangrijke post binnen het financieel bezit zijn de verzekeringstechnische voorzieningen, gevolgd door de liquide middelen (waaronder spaartegoeden) en effectenbezit. De overige financiële activa (gesaldeerd met de overige passiva) drukken het financieel bezit. Alle vier de categorieën van het financieel bezit komen in de volgende paragrafen aan bod. Voor de verzekeringstechnische voorzieningen en effecten wordt onderscheid gemaakt tussen actieve inleg of aan/- verkoop (transactie) en waardeveranderingen als gevolg van ontwikkelingen op de financiële markten (herwaarderings).

3.1.1 Verzekeringstechnische voorzieningen

Het financieel bezit van huishoudens bestaat in 2008 voor bijna 60 procent uit verzekeringstechnische voorzieningen (838 miljard euro), voornamelijk pensioenvoorzieningen, maar ook bijvoorbeeld levensverzekeringen. Jaarlijks worden de verplichte of collectieve besparingen toegevoegd aan de deze post (zie kader). Op deze manier hebben de huishoudens sinds 1990 zo'n 470 miljard euro verplicht ingelegd in hun oudedagsvoorziening.

Doordat pensioenfondsen en verzekeraars dit geld niet direct volledig nodig hebben, wordt het belegd. De waarde van deze beleggingen is afhankelijk van de ontwikkelingen op de financiële markten. Ze wordt tegen marktwaarde op de balans opgenomen. Dit betekent dat als het goed gaat met de beurs, de marktwaarde van de voorzieningen toeneemt. Gaat het minder goed op de beurs dan daalt de marktwaarde. In de periode 1990–2008 hebben deze herwaarderings per saldo voor een toename van de verzekeringstechnische voorzieningen gezorgd van 109 miljard euro. Dat dit eind 2007 nog een stuk hoger was (271 miljard) laat de afhankelijkheid van de markten zien waarin

3. Toename eigen vermogen huishoudens door financieel bezit in 1990–2008*

belegd is. De crisis in de financiële markten heeft in 2008 tot een afwaardering van de voorzieningen geleid van 162 miljard euro.

3.1.2 Liquide middelen

Een tweede belangrijke post zijn de liquide middelen. Deze vormen ongeveer een kwart van het financieel bezit. Eind 2008 bezitten huishoudens 368 miljard euro aan chartaal, giraal geld en overige deposito's. In 1990 was dit nog maar 136 miljard euro, een toename van 232 miljard euro. Herwaarderings spelen geen belangrijke rol bij de liquide middelen. Liquide middelen aangehouden in vreemde valuta zorgden in 18 jaar voor een afname van de liquide middelen met 2 miljard euro. De inleg op spaarrekeningen en de aankoop van deposito's nam met 234 miljard euro toe. Begin jaren negentig werd jaarlijks ongeveer 5 miljard euro aan de liquide middelen ingelegd. Halverwege de jaren negentig steeg dit naar 10 miljard euro en vanaf 2001 is jaarlijks meer dan 15 miljard euro ingelegd. Het jaar 2007 laat een voorlopig record zien met een inleg van 24 miljard euro. Spaartegoeden (en beleggingen) die worden opgebouwd in het kader van een spaar- (of beleggings) hypotheek zijn overigens bij de spaartegoeden (effecten) inbegrepen.

3.1.3 Effectenbezit

De laatste omvangrijke post van het financieel bezit (16 procent) is het particuliere effectenbezit. Eind 2008 bezitten huishoudens voor 222 miljard euro aan aandelen en obligaties. In 1990 was dit slechts 118 miljard euro. Ook effecten worden op de balans tegen marktwaarde gewaardeerd. Sinds 1990 is er relatief weinig geïnvesteerd in de aankoop van effecten (24 miljard euro), maar zorgen herwaarderings als gevolg van ontwikkelingen op de financiële markten voor een forse stijging van 80 miljard euro. Ook hier zien we dat het slechte beursjaar 2008 als gevolg heeft dat voor bijna 67 miljard euro aan waarde van effecten is verdampt. Eind 2007 was de toename als gevolg van herwaarderings sinds 1990 nog 147 miljard euro.

3.1.4 Overig financieel bezit

Het overig financieel bezit is een saldo van de overige financiële activa verminderd met de overige passiva. Dit saldo maakt nog geen procent van het financieel bezit uit. Meest herkenbare post binnen deze categorie zijn overlappende financiële activa en passiva, waarin vooruit- en achterafbetalingen zijn opgenomen.

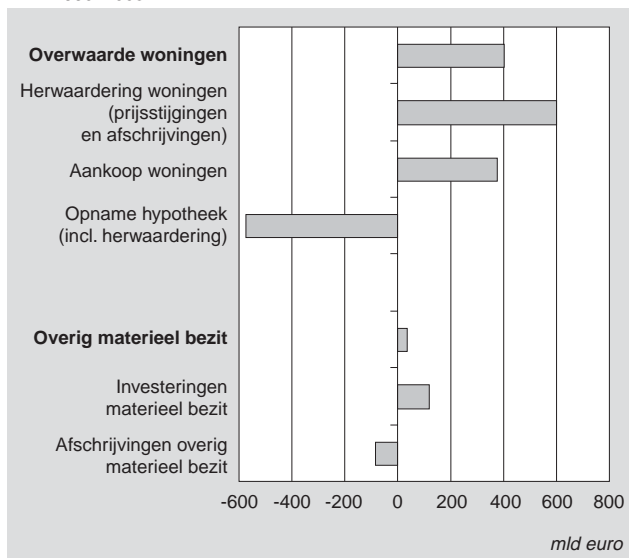
3.2 Overwaarde koopwoning maakt spectaculaire ontwikkeling door

Voor de aanschaf van een koopwoning is doorgaans niet genoeg geld beschikbaar en wordt hypotheek opgenomen. Door de waarde van het woningbezit te verminderen met de opgenomen langlopende schuld, welke voor 90 procent uit woninghypotheken bestaat, wordt een nettobijdrage bepaald van huizenbezit aan het eigen vermogen. Deze (grove) maat wordt aangeduid met overwaarde op het huizenbezit.

In 2008 maakt de overwaarde op koopwoningen met een omvang van 656 miljard euro 30 procent uit van het eigen

4. Toename eigen vermogen door overwaarde en overige materieel bezit in 1990–2008*

vermogen van huishoudens. Dit bedrag is ruim tweeënehalf keer zo hoog als de overwaarde in 1990 (253 miljard euro, toen 31 procent van het eigen vermogen). De marktwaarde van het woningbezit is zelfs met 976 miljard euro toegenomen en is daarmee bijna verviervoudigd. Deels wordt dit verklaard door de toegenomen waarde van koopwoningen in bezit van huishoudens van 68 procent in 1990 tot 77 procent in 2008 (+375 miljard euro). Nog belangrijker zijn de enorme prijsstijgingen van koopwoningen. De waarde van woningen in het bezit van huishoudens zijn in de periode 1990–2008 met 601 miljard euro toegenomen. Om dit te kunnen betalen zijn wel flinke schulden gemaakt (574 miljard euro). De totale toename van de overwaarde in de jaren 1990–2008 komt hiermee op 402 miljard euro.

3.3 Overige materiële activa

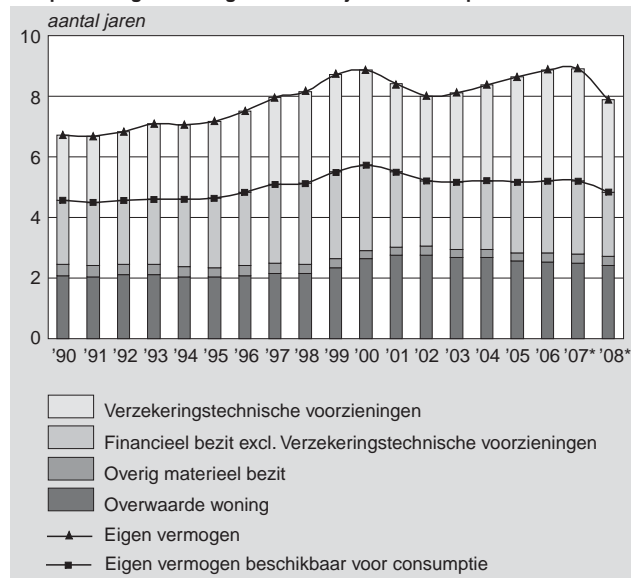
Het overige materiële bezit van huishoudens zoals gebouwen, machines (van zelfstandigen), schepen en bedrijfsauto's maakt in 2008 4 procent van het eigen vermogen uit. In de periode 1990–2008 is voor 119 miljard euro geïnvesteerd, maar de afschrijvingen (83 miljard euro) drukken de bijdrage van het overige materiële bezit aan het eigen vermogen.

4. Eigen vermogen en consumptie

Het eigen vermogen van huishoudens wordt opgebouwd uit financieel bezit, overwaarde op koopwoningen en overig materieel bezit. Uit de vorige paragrafen werd duidelijk dat zowel de overwaarde als het financieel bezit in de afgelopen achttien jaren sterk zijn toegenomen. Het eigen vermogen is in de periode 1990–2008 bijna verdrievoudigd en bedraagt eind 2008 2 152 miljard euro.

Aanleiding om het eigen vermogen van huishoudens onder de loep te nemen, waren de negatieve vrije besparingen van 2003 tot en met 2006 en in 2008. In deze jaren samen

5. Opbouw eigen vermogen in aantal jaren consumptie

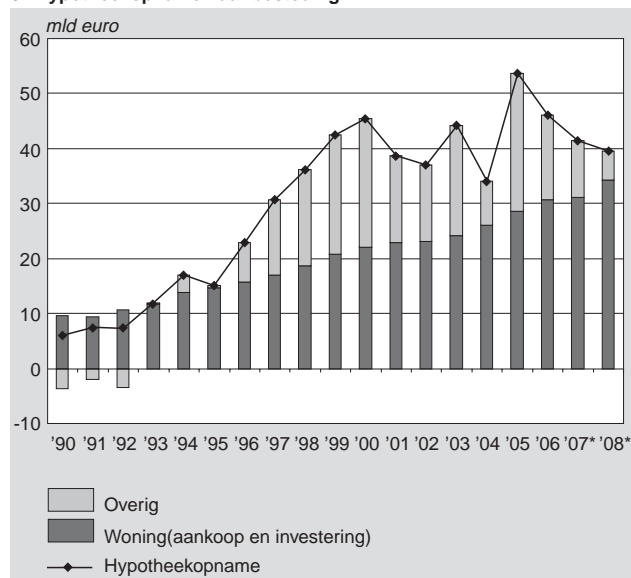

hadden huishoudens een tekort van 21 miljard euro. Deze uitgaven zijn niet uit het inkomen betaald, maar uit het eigen vermogen. Toch lijkt het eigen vermogen hier niet onder geleden te hebben. Integendeel: in de jaren 2003 tot en met 2006 nam het eigen vermogen nog fors toe als gevolg van de waardestijging van huizen en effecten. Hoe kan dat nu?

4.1 Overwaarde financiert consumptie

Sinds 1995 is de hypotheekschuld fors toegenomen. Deze toename was mogelijk door een lage rente, soepeler kredietverstrekking door de banken (bijvoorbeeld door het meetellen van het partnerinkomen) en de opkomst van nieuwe hypotheekvormen (zoals de aflossingsvrije hypotheek, de spaaren de beleggingshypotheek). Begin jaren 90 was 31 procent van de waarde van de koopwoningen belast met een hypotheek. In 2008 is dit toegenomen tot 51 procent.

6. Hypotheekopname naar besteding

In 1990 bedroeg de overwaarde op koopwoningen 253 miljard euro. In de jaren hierna nam de overwaarde sterk toe met als voorlopig hoogtepunt 657 miljard euro in 2007. In 2008 is de overwaarde bij vrijwel gelijkblijvende huizenwaarden, maar toegenomen hypotheekrentes voor het eerst teruggelopen tot 656 miljard euro.

Begin jaren negentig werd de aankoop van of investering in een koopwoning deels gefinancierd uit het eigen vermogen en was het opnemen van hypotheek nog een aanvulling. Vervolgens sloeg dit om. Het hoogtepunt vormden de jaren 1999 en 2000, toen er twee keer zoveel hypotheek werd opgenomen als nodig was voor de aankoop van en investeringen in koopwoningen. Met de koopwoning als onderpand voor de hypotheek en de forse prijsstijgingen van de woningen in deze jaren (en in mindere mate het aflossen van de hypotheekschuld) steeg de overwaarde fors. Op basis van deze overwaarde kunnen huizenbezitters extra hypotheek opnemen als aanvulling op het inkomen, het zogenoemde 'opeten' van het huis. Nadeel is dat hypotheekrente voor consumptieve doeleinden niet fiscaal aftrekbaar is, maar hier staat een goed gevulde beurs tegenover. Met deze goed gevulde beurs is het inkomen vrij eenvoudig aan te vullen.

De enorme omvang van de overwaarde wordt duidelijk als deze wordt uitgedrukt in het aantal jaren waarvoor consumptieve bestedingen kunnen worden betaald. Op basis van de overwaarde kan bijna tweeënhalf jaar aan consumptieve uitgaven worden gefinancierd. In 1990 was dit twee jaar, in 2002 twee jaar en drie kwartalen. Al met al is de overwaarde, welke door de tijd heen is toegenomen, een ruime financieringsbron als aanvulling op het inkomen. De omvang van de toename van de overwaarde (402 miljard euro) is in de afgelopen jaren een veelvoud geweest van de negatieve vrije besparingen (23 miljard euro).

4.2 Koersstijgingen en spaartegoeden aanvullende bron

Ook het financieel bezit heeft een spectaculaire ontwikkeling doorgemaakt. De meest omvangrijke post, de verzekeringstechnische voorzieningen, is niet beschikbaar voor consumptieve bestedingen nu, maar in de toekomst. Dit is geen aanvullende financieringsbron geweest. Dat ligt anders bij de liquide middelen en het effectenbezit. Middels het opnemen van spaargelden, dan wel het verzilveren van koersstijgingen door de verkoop van aandelen kunnen middelen vrijgemaakt worden om tekorten aan te vullen. De omvang van dat deel van het financieel bezit dat beschikbaar is als aanvulling op het inkomen is 578 miljard euro. Hiermee kan ruim twee jaar aan consumptieve bestedingen worden betaald. Opmerkelijk is dat in het jaar 1990 dezelfde verhouding ook twee jaar was. In het jaar 1999, tijdens de internethype, was het beschikbaar financieel bezit ten opzichte van de consumptieve bestedingen het hoogst (3 jaar).

4.3 Overige materiële activa minst belangrijke bijdrage

De waarde van de materiële bezittingen zonder het woningbezit is in 18 jaar bijna verdubbeld tot 80 miljard

Het gemiddelde Nederlandse huishouden

De macro-economische positie van huishoudens in Nederland in 2008 is geschetst aan de hand van een aantal kernvariabelen: het eigen vermogen (2 152 miljard euro), het beschikbaar inkomen (271 miljard euro), de consumptieve uitgaven (272 miljard euro) en de negatieve vrije besparingen (-1 miljard euro). Door deze macro-economische data te relateren aan het totaal van 7,3 miljoen huishoudens in Nederland, krijgen de miljarden euro's een menselijke maat.

Het beschikbaar inkomen per huishouden was in 2008 ongeveer 37 duizend euro. In 1990 was dit nog 22 duizend euro. Toen was dit toereikend om de gemiddelde consumptie van een huishouden van 20 duizend euro mee te betalen. In 2008 hield een gemiddeld huishouden geen geld over, maar moest het 200 euro toeleggen op het inkomen. In de periode 1990-2008 bedroegen de vrije besparingen per huishouden gemiddeld tussen de -1 000 en +2 300 euro per jaar. Voor het jaar 2008 betekent dit dat een huishouden gemiddeld een eigen vermogen had van 296 duizend euro, dat het 37 duizend euro aan inkomen beschikbaar had en gemiddeld 200 euro meer consumeerde.

Bekijken we de opbouw en ontwikkeling van het eigen vermogen van een gemiddeld huishouden, dan is het opgebouwde vermogen in de pensioenvoorzieningen met 115 duizend euro het meest omvangrijk. In 1990 ging het nog om een voorziening van 43 duizend euro per huishouden. De overwaarde op de eigen woning steeg eveneens fors: van 42 naar 90 duizend euro. Het overig financieel bezit, zoals effecten en spaargeld, nam iets minder sterk toe: van 42 naar 79 duizend euro. Het overig materieel bezit groeide van 7 naar 11 duizend euro.

De langlopende schulden van huishoudens bedroegen in 2008 687 miljard euro. Hiervan had 90 procent betrekking op hypotheekrentes. Per huishouden komt dit neer op 94 duizend euro. In 1990 was dit nog beperkt tot 19 duizend euro.

euro. Dit is net zoveel als huishoudens besteedden in één kwartaal van 2008.

5. Conclusie

Vanuit dit macro-economische perspectief lijken negatieve vrije besparingen vrij eenvoudig uit het eigen vermogen gefinancierd te kunnen worden. Hierbij dienen drie kanttekeningen gemaakt te worden. De impact van beurskoersen of huizenprijzen heeft in de afgelopen jaren gezorgd voor een stevige groei van het eigen vermogen. De keerzijde van deze afhankelijkheid wordt duidelijk in slechte beursjaren zoals 2001, 2002 en 2008. Het eigen vermogen had drie jaar nodig om van de verliezen van de

jaren 2001 en 2002 te herstellen. Of het herstel van de verliezen van 2008 binnen drie jaar zal gebeuren, valt nog te bezien. De situatie van het jaar 2008 is bijzonder, omdat naast de dalende koersen in de financiële markten deze nu niet worden gecompenseerd door sterk stijgende huizenprijzen. Als gevolg hiervan daalde het eigen vermogen voor het eerst sinds 2002. De daling in 2008 ter grootte van 194 miljard euro, is veel groter dan de 30 miljard euro van 2002.

De tweede kanttekening behelst dat niet iedereen geprofiereerd heeft van de vermogenseffecten, want deze zijn geconcentreerd binnen een specifieke groep huishoudens, namelijk de woning- en effectenbezitters.

De laatste kanttekening is dat het aantal jaren consumptie dat met het vermogen gefinancierd kan worden door de jaren heen beperkt is gegroeid van ruim viereneenhalf naar bijna vijf jaar. De vrij beperkte toename betekent dat de vermogensgroei en de consumptiegroei niet al te ver uit de pas zijn gaan lopen. Het jaar 2009 zal uitwijzen of de vermogensdalingen weer zullen zorgen voor positieve vrije besparingen welke aan het eigen vermogen worden toegevoegd.

Begrippen

Beschikbaar inkomen

Het primair inkomen minus belastingen en premies plus uitkeringen. Het primair inkomen bestaat uit inkomsten uit eigen onderneming, beloning van werknemers, rente, dividend en subsidies op productie.

Collectieve besparingen

Het saldo van betaalde pensioenpremies en ontvangen pensioenen. Dit wordt jaarlijks toegevoegd aan de pensioenvoorzieningen, ook wel verzekeringstechnische voorzieningen genoemd.

Eigen vermogen

Het saldo van de bezittingen en de schulden.

Financiële passiva

Schulden, waartoe bij huishoudens kort- en langlopende leningen (voornamelijk hypotheek) worden gerekend.

Huishoudens

De sector in de economie die bestaat uit alle particuliere huishoudens, institutionele huishoudens (bewoners van verpleeghuizen, gevangenen en dergelijke instituten) en bedrijven van zelfstandige ondernemers. In dit artikel worden ook instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van huishoudens tot de huishoudens gerekend. Dit zijn verenigingen en stichtingen die diensten verrichten voor huishoudens en die merendeels worden gefinancierd door huishoudens, zoals vakbonden en amateursportverenigingen.

Reële ontwikkeling

De ontwikkeling van een variabele verminderd met de prijsveranderingen. De term reële ontwikkeling wordt gebruikt bij inkomen.

Verzekeringstechnische voorzieningen

De waarde van opgebouwd vermogen voor het uitkeren van pensioenen aan huishoudens (de polishouders). Dit vermogen wordt beheerd door pensioenfondsen. Jaarlijks worden onder andere de collectieve besparingen hieraan toegevoegd.

Vrije besparingen

Het deel van het beschikbaar inkomen dat niet gebruikt wordt voor consumptie. De vrije besparingen kunnen ook negatief zijn.

Grensoverschrijdende arbeid: werken in Nederland, wonen in het buitenland

André Corpeleijn

Begin 2009 werkten in Nederland 45 duizend werknemers die in België woonden en 45 duizend werknemers met een woonadres in Duitsland. De grenspendel vanuit België bestaat voor 60 procent uit werknemers met de Nederlandse nationaliteit en die vanuit Duitsland voor ruim een derde. De meeste van deze Nederlanders hebben vroeger in Nederland gewoond.

Veel werknemers die in Nederland werken en in het buitenland wonen, werken via uitzendbureaus. Dit geldt zeer sterk voor de werknemers uit de Oost-Europese landen, en ook voor de grenspendelaars uit Duitsland die niet de Nederlandse nationaliteit hebben. Onder de grenspendelaars uit België echter, komen niet veel uitzendkrachten voor.

1. Inleiding

De laatste jaren is het aantal werknemers dat in Nederland werkt en in het buitenland woont, toegenomen. Dit komt voor een deel door een grotere inkomende grenspendel vanuit de buurlanden België en Duitsland. Daarnaast is er een sterke toename geweest van werknemers uit Oost-Europese landen, vooral Polen, die tijdelijk in Nederland werken.

Doel van dit artikel is de categorie werknemers die in het buitenland wonen en in Nederland werken in kaart te brengen. De werknemers die in België of Duitsland wonen, veelal aangeduid als grenspendelaars of grensarbeiders, krijgen hier de meeste aandacht, omdat deze groepen relatief omvangrijk zijn en er bovendien geen recent statistisch materiaal over is. Voor dit artikel is gebruik gemaakt van een nieuwe bron, namelijk de loonaangiften die werkggevers bij de Belastingdienst indienen (zie Technische toelichting).

Wonen in het buitenland en werken in Nederland heeft, zoals alle pendelstromen, arbeidsmarktaspecten en woonaspecten. Pendel kan ontstaan doordat mensen buiten hun woonomgeving gaan werken, omdat daar meer of aantrekkelijker werk te vinden is. In dat geval is dus de werkgelegenheid bepalend. Pendel kan ook ontstaan door migratie, bijvoorbeeld als men blijft werken waar men werkt, maar naar een ander gebied verhuist. De pendel kan dan vooral te maken hebben met de woningmarkt. In verband hiermee is onderzocht hoeveel grenspendelaars vroeger in Nederland hebben gewoond. Ook wordt in dit artikel nagegaan in welke bedrijfstakken de werknemers werken en in hoeverre het om uitzendbanen gaat.

De werknemers die in Nederland wonen en in het buitenland werken, blijven in dit artikel buiten beschouwing. Voor recente informatie over deze categorieën is men aangewezen op buitenlandse bronnen. In België worden

gegevens over grensarbeiders gepubliceerd door het Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering (RIZIV, 2009). In Duitsland zijn er gegevens van de Bundesagentur für Arbeit voor de deelstaat Noordrijn-Westfalen (Bundesagentur für Arbeit, 2008). De meeste grenspendelaars vanuit Nederland werken in deze deelstaat. Op basis van genoemde bronnen kan het aantal werknemers dat in Nederland woont en in België of Duitsland werkt op ongeveer 20 duizend worden geschat.

2. Werknemers uit België en Duitsland

2.1 Enkele achtergronden

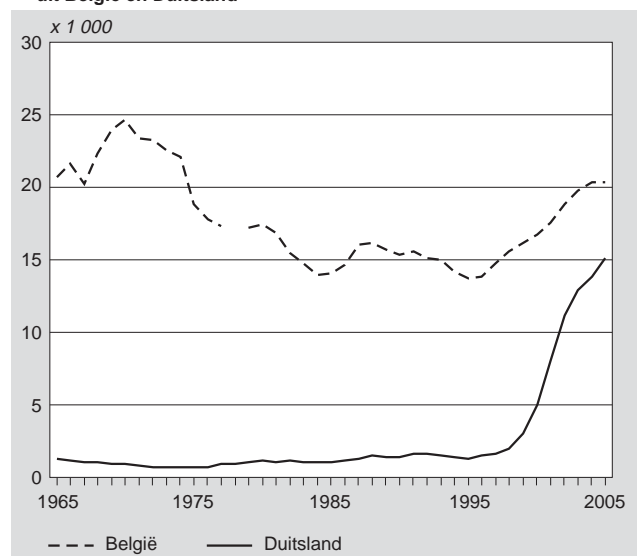
Om de tegenwoordige pendel in perspectief te plaatsen wordt hier kort iets gezegd over de grenspendel in het verleden. Omdat de grenspendel voor een deel te maken heeft met (grens)migratie, wordt hier ook enige informatie vermeld over de migratie vanuit Nederland naar Duitsland en België.

2.1.1 De pendel in het verleden

Over de grenspendel in het verleden verschaft de vroegere statistiek grensarbeid informatie. Deze statistiek was beperkt tot ziekenfondsverzekerde grensarbeiders. De grensarbeiders met een loon boven de loongrens van het ziekenfonds waren niet in de statistiek opgenomen (zie Technische toelichting).

De inkomende grenspendel uit België was in de jaren 1965–2005 steeds groter dan de inkomende pendel uit Duitsland. Vooral in de jaren 1970–1984 vertoonde de grenspendel van België naar Nederland duidelijk een dalende

1. Ziektenfondsverzekerde in Nederland werkende grensarbeiders uit België en Duitsland

tendens, mogelijk als gevolg van het verdwijnen van arbeidsplaatsen in de Nederlandse industrie. Na het dieptepunt in 1995 echter was er een geleidelijke toename van deze pendelstroom, tot ruim 20 duizend in 2005 (per 31 maart).

De pendel uit Duitsland naar Nederland is jarenlang zeer gering geweest, maar begon tegen het eind van de vorige eeuw aan een opmerkelijke groei. De groei was in de jaren 2000–2002 zelfs explosief. In de volgende jaren (2003–2005) was er veel minder groei.

De inkomende pendel vanuit België en Duitsland samen omvatte dus in 2005 35 duizend ziekenfondsverzekerde werknemers. Dat is ruim twee maal zo veel als tien jaar daarvoor.

2.1.2 Samenhang met de buitenlandse migratie

Zoals nog zal blijken, bestaat de inkomende grenspendel uit België en Duitsland voor een deel uit Nederlandse werknemers die naar deze landen zijn verhuisd. Er is dus een samenhang met de buitenlandse migratie. Bij de emigratie vanuit Nederland naar de buurlanden gaat het deels om migratie over kleine afstand. Vooral inwoners uit Noordoost- en Oost-Nederland verhuizen naar Duitsland. Vanuit Zuid-Limburg verhuist men zowel naar Duitsland als naar België (Chkalova en Nicolaas, 2009).

In enkele plaatsen in België en Duitsland die dicht bij de Nederlandse grens liggen, wonen honderden of duizenden Nederlanders. Belgische gemeenten met meer dan drieduizend Nederlanders zijn Antwerpen, Hamont-Achel, Lommel, Lanaken, Ravels en Hoogstraten (FOD, 2008). Tussen 1991 en 2006 is het aantal Nederlanders in België bijna verdubbeld. Relatievorming en de beschikbaarheid van aantrekkelijke woningen zijn belangrijke motieven om (net) over de grens te gaan wonen (Van Agtmaal-Wobma, Harmsen, Dal en Poulain, 2007).

Ook in Duitsland bevinden zich bij de Nederlandse grens enkele gemeenten waar een paar duizend Nederlanders wonen, bijvoorbeeld Gronau, Emmerich, Kleve, Aken.

Een kleinschalig onderzoek van enkele jaren geleden in de Duitse grensstreek geeft een indruk van de grensmigratie en de samenhang met de grenspendel (Graef en Mulder, 2003). Één van de uitkomsten van het onderzoek was dat Nederlanders die zich onlangs in Duitsland hadden gevestigd, vooral in Nederland werken. Bij de vroegere emigranten is dat veel minder het geval.

2.2 De grenspendel in 2007–2009

Begin 2009 werkten in Nederland 90 duizend werknemers die in België of Duitsland woonden. Dit aantal omvat ook

grensarbeiders met een loon boven de loongrens van de vroegere Ziekenfondswet. Naar schatting heeft bijna 30 procent van de tegenwoordige grensarbeiders een loon boven deze vroegere loongrens.

De inkomende pendel uit België en vooral die uit Duitsland is in 2007–2008 toegenomen. In september 2008 werd zelfs het aantal van ruim 100 duizend bereikt. Meer dan de helft van deze werknemers woonde in Duitsland. De inkomende grenspendel bereikte in september 2008 een hoogtepunt. Daarna volgde een vermindering, die zich vooral bij de pendel uit Duitsland voordeed.

2.2.1 Demografische kenmerken

De inkomende pendel blijkt voor een groot deel te bestaan uit werknemers die de Nederlandse nationaliteit (zie Technische toelichting) hebben. De pendel uit België bestaat ruwweg voor bijna 60 procent uit Nederlanders, bij de pendel uit Duitsland is dat ongeveer 35 procent. Naast de Nederlanders, de Belgen en de Duitsers is er een kleine groep werknemers met een andere nationaliteit.

Met de bij het CBS aanwezige informatie kon worden vastgesteld welke werknemers in de periode vanaf 1 januari 1995 in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) ingeschreven hebben gestaan. Hierbij bleek dat 37 procent van de werknemers die in september 2008 in Duitsland of België woonden en in Nederland werkten, vanaf begin 1995 enige tijd ingeschreven had gestaan in de GBA. Bij de grensarbeiders met de Nederlandse nationaliteit was dat 73 procent en bij de grensarbeiders met de niet-Nederlandse nationaliteit 8 procent. Een deel van de grensarbeiders is dus uit Nederland geëmigreerd. Het aandeel van de emigranten is bij de pendel uit België groter dan bij de pendel uit Duitsland, wat samenhangt met het feit dat de pendel uit Duitsland voor een groter deel uit niet-Nederlanders bestaat.

Een ander verschil tussen de grenspendel uit België en Duitsland betreft de verdeling naar geslacht. De pendel uit Duitsland bestaat voor 77 procent uit mannen, en die uit België voor 59 procent. De pendelaars uit Duitsland die niet de Nederlandse nationaliteit hebben, zijn in hoofdzaak mannen. Bij de pendelaars uit België en bij de Nederlanders uit Duitsland zijn relatief meer vrouwen.

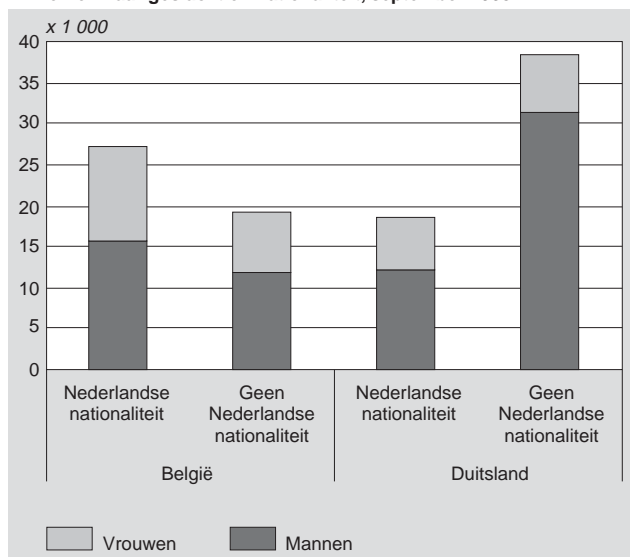
De gemiddelde leeftijd van de pendelaars bedroeg in september 2008 veertig jaar. De helft is jonger dan veertig jaar, en de andere helft is ouder. Het aandeel van de veertigers is groot: 29 procent. De werknemers die in België wonen, zijn gemiddeld twee jaar ouder dan de pendelaars uit Duitsland.

Staat 1
Werknemers die in België of Duitsland wonen en in Nederland werken naar woonland en nationaliteit

	België				Duitsland			
	Totaal	Nederlandse	Belgische	Andere	Totaal	Nederlandse	Duitse	Andere
	<i>x 1 000</i>							
Maart 2007	41	24	15	2	40	15	22	3
September 2007	44	26	16	2	49	17	28	4
Maart 2008	46	27	16	2	50	18	28	5
September 2008	46	27	17	2	57	18	32	6
Maart 2009	45	26	16	2	46	17	25	4

Er zijn dus aanzienlijke demografische verschillen tussen de pendelaars die in België wonen en de pendelaars die in Duitsland wonen. De pendel vanuit België bestaat voor een groter deel uit Nederlanders en uit vrouwen dan de pendel vanuit Duitsland.

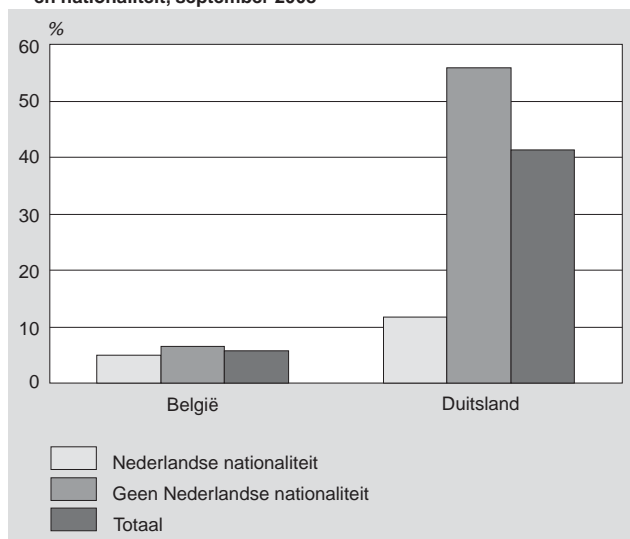
2. Werknemers die in België of Duitsland wonen en in Nederland werken naar geslacht en nationaliteit, september 2008

2.2.2 De banen

Ook wat de banen betreft zijn er grote verschillen tussen de pendel uit België en die uit Duitsland, onder meer wat betreft het aandeel van de uitzendarbeid. In september 2008 werkte 41 procent van de pendelaars uit Duitsland als uitzendkracht tegenover 6 procent van de pendelaars uit België. Van de werknemers die geen uitzendkracht zijn, heeft een deel een tijdelijk contract. In totaal heeft 20 procent van de pendelaars uit België een tijdelijk contract, al dan niet als uitzendkracht, bij de pendelaars uit Duitsland is dat 51 procent.

3. Aandeel uitzendkrachten onder werknemers die in België of Duitsland wonen en in Nederland werken naar woonland en nationaliteit, september 2008

Van de pendelaars die in Duitsland wonen en niet de Nederlandse nationaliteit hebben, werkt meer dan de helft (56 procent) als uitzendkracht. Onder de pendelaars met de Nederlandse nationaliteit die in Duitsland wonen, komt uitzendwerk veel minder vaak voor (12 procent). Nog lager is dit aandeel bij de pendelaars die in België wonen.

Van de grenspendelaars uit België blijkt driekwart in de dienstensector te werken, onder meer in de handel en horeca, de zakelijke dienstverlening en de gezondheidszorg. Bijna een vijfde werkt in de industrie.

Zoals al opgemerkt, werkt meer dan de helft van de pendelaars uit Duitsland zonder Nederlandse nationaliteit als uitzendkracht. In welke bedrijfstakken deze uitzendkrachten werken is niet bekend. De grenspendelaars uit Duitsland met de Nederlandse nationaliteit werken in hoofdzaak in de dienstensector, zowel in de commerciële diensten als in de niet-commerciële diensten, en komen wat dat betreft overeen met de in België wonende Nederlandse grenspendelaars.

De grenspendel vanuit Duitsland naar Nederland verschilt dus sterk van de grenspendel vanuit België. Dit komt vooral door een groot aantal buitenlandse uitzendkrachten in eerstgenoemde pendelstroom.

Staat 2

Werknemers die in België of Duitsland wonen en in Nederland werken naar woonland en bedrijfstak, september 2008

	België	Duitsland
	x 1 000	
Totaal	46,2	56,8
Landbouw en visserij	0,4	0,4
Industrie	8,9	7,4
Bouwnijverheid	1,7	2,0
Handel en reparatie	7,2	5,2
Horeca	1,4	0,6
Vervoer, opslag, communicatie	2,7	4,9
Financiële instellingen	2,3	1,0
Uitzendbureaus en uitleenbedrijven	2,6	23,5
Overige zakelijke dienstverlening	6,5	4,9
Openbaar bestuur	2,0	1,9
Onderwijs	2,3	1,6
Gezondheids- en welzijnszorg	6,7	2,6
Cultuur en overige dienstverlening	1,5	0,9

3. Werknemers uit andere landen

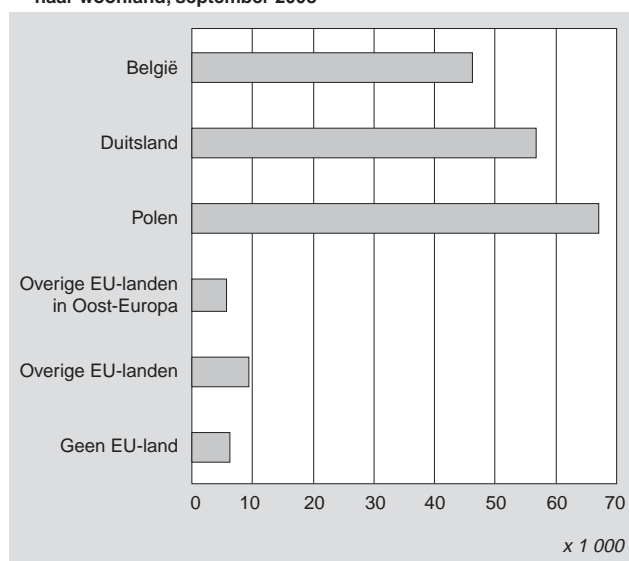
Naast de in België en Duitsland wonende werknemers zijn er in andere landen wonende werknemers die in Nederland werken. Dit zijn voornamelijk werknemers uit de nieuwe lidstaten van de Europese Unie. Een deel van de Oost-Europese werknemers heeft zich in Nederland gevestigd, en behoort tot de bevolking van Nederland (inwoners), een ander deel woont in het land van herkomst en vindt hier tijdelijk onderdak voor de duur van het verblijf.

Het aantal werknemers dat in Nederland werkt en in één van de nieuwe lidstaten woont, was in september 2008 zelfs groter dan de grenspendel uit België of Duitsland. Het gaat hier onder meer om Poolse uitzendkrachten. Over de

Oost-Europese werknemers zijn recentelijk uitgebreide onderzoeksrapporten verschenen, en zijn actuele cijfers beschikbaar (Corpeleijn en Heerschop, 2009).

Er zijn nog veel andere landen waar werknemers wonen die in Nederland werken. Het gaat dan echter om veel geringere aantallen dan bij Polen, België en Duitsland. De meeste van deze werknemers uit andere landen wonen in 'oude' EU-landen, zoals Frankrijk of het Verenigd Koninkrijk. Verder werken in Nederland enkele duizenden werknemers die wonen in een land dat niet tot de EU behoort, zoals de Verenigde Staten, Zwitserland, de Nederlandse Antillen, Turkije en Marokko.

4. Werknemers die in Nederland werken en in het buitenland wonen naar woonland, september 2008

Technische toelichting

Dit artikel heeft betrekking op werknemers in dienst van bedrijven en instellingen die in Nederland loonbelasting- en premieplichtig zijn. De cijfers zijn gebaseerd op de loonaangiften die werkgevers bij de Belastingdienst indienen. Werkgevers verstrekken gegevens aan de Belastingdienst over het uitbetaalde loon per werknemer, met vermelding van onder meer het adres en de nationaliteit van de werknemer. Op basis van het opgegeven woonadres zijn de werknemers geselecteerd die in het buitenland wonen.

Als een werknemer zowel de Nederlandse als een buitenlandse nationaliteit heeft, geeft de werkgever de Nederlandse nationaliteit op. Wanneer een werknemer twee buitenlandse nationaliteiten heeft, geeft de werkgever bij voorkeur de EU-nationaliteit op.

De leeftijd in september 2008 is bepaald als het verschil tussen 2008 en het geboortjaar.

De aangiften hebben betrekking op een maand of een periode van vier weken. De maandcijfers van maart en september in dit artikel zijn bepaald door aan de desbetreffende maand het vierwekentijdvak toe te voegen dat voor het grootste deel in die maand ligt. Dus bijvoorbeeld het cijfer voor maart 2008 betreft de maandaangifte maart

2008 plus de vierwekenaanvang 25 februari–23 maart 2008.

De cijfers in dit artikel zijn voorlopig en betreffen werknemers die in het buitenland wonen, in Nederland werken, en in het aangiftetijdvak loon hebben ontvangen.

Niet iedere werknemer met loon in een aangiftetijdvak heeft dit hele tijdvak gewerkt. De aantallen werknemers op een peildatum zullen dus lager zijn dan de hier vermelde aantallen.

Onder uitzendkrachten worden werknemers verstaan in dienst van uitzendbureaus en uitleenbedrijven (SBI 74501 en 74502).

Met behulp van informatie uit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) is nagegaan of de werknemers sinds begin 1995 in Nederland hebben gewoond.

De nieuwe bron verschilt aanzienlijk van de registratie van grensarbeiders bij de ziekenfondsen, die de basis vormde van de vroegere statistiek grensarbeid van het CBS. Zie voor bijzonderheden over deze statistiek van Cruchten en Kuijpers (2003), en ook Bouwens (2008, appendix A). In de vroegere statistiek waren alleen ziekenfondsverzekerde grensarbeiders opgenomen. Werknemers met een loon boven de loongrens van het ziekenfonds (in 2005 een bruto jaarloon van 33 000 euro) waren niet ziekenfondsverzekerd. De nieuwe bron kent deze beperking niet.

Literatuur

Agemaal-Wobma, E. van, C. Harmsen, L. Dal en M. Poulain (2007). Belgen in Nederland en Nederlanders in België. *Bevolkingstrends* (55)4: 47–52.

Bouwens, S. (2008). *Over de streep. Grensarbeid vanuit Zuid-Limburg naar Duitsland, 1958–2001*. Maaslandse monografieën 71. Hilversum.

Bundesagentur für Arbeit (2008). *Pendler in Nordrhein-Westfalen 2007*. (<http://www.arbeitsagentur.de/Dienststellen/RD-NRW/RD-NRW/Zahlen-Daten-Fakten/Strukturdaten/Pendler-in-NRW-2007.pdf>).

Chkalova K. en H. Nicolaas (2009). De levensfasen van Parkstad Limburg. In: J. Latten en S. Musterd, red. (2009) *De nieuwe groei heet krimp. Een perspectief voor Parkstad Limburg*. Den Haag: NICIS.

Corpeleijn A. en M. Heerschop (28 september 2009). Groei aantal Oost-Europese werknemers komt tot stilstand. *CBS-Webmagazine*.

Cruchten, J. van en R. Kuijpers (2003). Grensarbeid tussen Nederland en België of Duitsland. *Sociaal-economische maandstatistiek* (20)2: 19–20.

FOD (Federale overheidsdienst) Economie (2008). *Bevolking en huishoudens. Buitenlandse bevolking op 1.1.2006*. Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.

Graef P. en J. Mulder (2003). *Wonen over de grens. Een onderzoek naar woonmigratie van Nederlanders naar Duitsland*. I&O Research Enschede.

Rijksinstituut voor ziekte- en invaliditeitsverzekering (RIZIV) (2009). Statistieken ledentallen (<http://www.riziv.fgov.be/>).

Sterke samenhang tussen beroep en computer- en internetvaardigheden

Maico Hoksbergen

Vaardigheden op het gebied van computer- en internetgebruik zijn belangrijk voor het effectief kunnen gebruiken van ICT-voorzieningen. Het bezit van deze vaardigheden blijkt samen te hangen met persoonskenmerken zoals leeftijd en opleidingsniveau, waarbij leeftijd het sterkst samenhangt met internetvaardigheden en opleiding met computervaardigheden. Maar ook het hebben van betaald werk en de beroepsklasse waarbinnen dit werk valt, zijn van invloed. Over het algemeen geldt dat het hebben van meer complex werk hand in hand gaat met hogere computer- en internetvaardigheden.

1. Inleiding

De Nederlandse overheid hecht groot belang aan het ontwikkelen van ICT-vaardigheden onder de Nederlandse bevolking. Dit blijkt onder meer uit het in 2008 gestarte programma Digivaardig & Digibewust dat onder meer als doel heeft om het aantal personen dat weinig of geen digitale vaardigheden heeft, terug te brengen. De gedachte hierachter is dat reeds basale digitale vaardigheden voordelen opleveren: een hoger loon, koopkrachtvoordeel, bredere toegang tot de arbeidsmarkt, sociale contacten, integratie en burgerparticipatie (Digivaardig & Digibewust, 2009). Ook zijn er grote maatschappelijke voordelen, zoals productiviteitsstijging. Vaardigheden zijn nodig om de verschillende ICT-toepassingen effectief en efficiënt te kunnen benutten. Zonder deze kennis en kunde zal ICT-gebruik beperkt blijven tot relatief eenvoudige activiteiten zoals het spelen van spelletjes.

Vaardigheden bepalen hiermee deels het gebruik van ICT-toepassingen (zie hiervoor ook De Haan et al., 2000; Van Dijk, 2003). De toegang tot en het gebruik van ICT hangen verder samen met achtergrondkenmerken zoals als opleidingsniveau, leeftijd, het hebben van werk en de positie die wordt ingenomen in verschillende netwerken van arbeid, onderwijs en sociaal verkeer (o.a. CBS, 2008; Hoksbergen, 2008; Fructuoso van der Veen, 2003; Van Dijk, 2003).

Indien het opdoen van ICT-kennis en vaardigheden voor een deel uit learning by doing bestaat, mag worden aangenomen dat deze vaardigheden samenhangen met het beroep van de persoon in kwestie. ICT lijkt hiermee functioneel bepaald. Bovendien is er sprake van samenhang tussen opleidingsniveau en het aantal ICT-toepassingen dat op het werk gebruikt wordt (Steijn, 2001). Ook dit wijst op een relatie tussen beroepsklasse en ICT-gebruik.

In dit artikel zal de relatie tussen de beroepsgroep en ICT-vaardigheden, hier gedefinieerd als computer- en internetvaardigheden, hernieuwd tegen het licht gehouden worden. Het krijgen van meer inzicht in de relatie tussen

werk en vaardigheden is onder meer belangrijk voor het kunnen identificeren van die beroepsklassen waarin men over weinig ICT-vaardigheden beschikt. Dit inzicht kan bijdragen aan het gericht inzetten van instrumenten om digitale achterstanden terug te dringen. De volgende vragen komen aan de orde:

1. Hoe ziet het computer- en internetgebruik er in Nederland uit onder werkenden en niet-werkenden?
2. Welke achtergrondkenmerken hangen samen met operationele ICT-vaardigheden?
3. Hoe onderscheiden de verschillende beroepsklassen zich op het gebied van computer- en internetvaardigheden?
4. Is er samenhang tussen computer- en internetvaardigheden?

Omdat het overgrote deel van de betaalde arbeid wordt verricht door personen van 15 tot 65 jaar, wordt in dit artikel steeds naar deze leeftijdsgroep gekeken. De hier gepresenteerde gegevens zijn afkomstig van het CBS-onderzoek naar ICT-gebruik bij huishoudens en personen, dat vanaf 2005 jaarlijks in de maanden april en mei wordt uitgevoerd.

2. Computer- en internetgebruik in Nederland

Het aandeel personen dat nog nooit gebruik maakte van een computer of van het internet is in de periode 2005–2009 zowel onder werkenden als onder niet-werkende aanzienlijk afgenomen. Nog maar 2 procent van de werkenden had in 2009 nog nooit een computer gebruikt. Hieruit blijkt dat de PC inmiddels gemeengoed is geworden. Hetzelfde kan gezegd worden voor het internetgebruik. Het percentage werkenden dat nog nooit op internet is geweest, ligt inmiddels op hetzelfde lage niveau als het aandeel dat nog nooit een computer heeft gebruikt.

Heel anders ligt dat bij de niet-werkenden. Hoewel het percentage computer- en internetgebruikers onder de 15-tot-65-jarige niet-werkenden de afgelopen jaren sterk is gegroeid, zien we dat het nog steeds erg achterblijft ten opzichte van het aandeel bij de werkende Nederlanders van die leeftijd. Ongeveer één op de acht niet-werkzamen had in 2009 nog nooit achter de PC gezeten en maar liefst één op de zes was nimmer actief op internet.

Wat we ook zien is dat het computer- en internetgebruik onder werkenden verzadigd lijkt te zijn. De afgelopen jaren neemt het aandeel gebruikers nauwelijks nog toe. Onder niet-werkenden is de toename van het ICT-gebruik in de afgelopen jaren dan ook sterker geweest dan onder werkenden. De beruchte digitale kloof op het gebied van het gebruik van ICT is hiermee kleiner geworden. Deze cijfers zeggen echter niets over de wijze waarop ICT gebruikt wordt: speelt men eenvoudige spelletjes op de computer of gebruikt men deze voor complexe analytische

opgaven? Het is daarom zinvol om ook te kijken naar wat men concreet met een computer en op het internet kan: de operationele vaardigheden van ICT-gebruikers.

Staat 1
ICT-gebruik bij personen van 15 tot 65 jaar naar arbeidspositie

	2005	2006	2007	2008	2009
	%				
Totaal					
Computer gebruikt in laatste 3 maanden	88	88	91	93	94
Nog nooit computer gebruikt	8	7	6	5	4
Internet gebruikt in laatste 3 maanden	84	86	89	92	93
Nog nooit internet gebruikt	12	11	8	7	5
Werkzaam					
Computer gebruikt in laatste 3 maanden	93	93	95	95	97
Nog nooit computer gebruikt	4	4	3	3	2
Internet gebruikt in laatste 3 maanden	90	91	94	94	96
Nog nooit internet gebruikt	7	7	4	4	3
Niet werkzaam					
Computer gebruikt in laatste 3 maanden	73	73	77	82	84
Nog nooit computer gebruikt	20	18	16	13	12
Internet gebruikt in laatste 3 maanden	68	69	74	80	82
Nog nooit internet gebruikt	27	26	21	18	16

3. Computer- en internetvaardigheden naar achtergrondkenmerken

Om computer- en internetvaardigheden te kunnen vaststellen, wordt door het CBS aan respondenten gevraagd naar

activiteiten die zij al eens hebben uitgevoerd bij het gebruiken van een computer en op internet. In totaal gaat het om zes computergelateerde en zes internetactiviteiten (zie Technische toelichting). De vaardigheid is de som van het aantal activiteiten waarvan men aangeeft deze ooit te hebben uitgevoerd. Individuele respondenten kunnen dus op computervaardigheid en op internetvaardigheid een score tussen nul en zes behalen. Ook kan de sterkte van de samenhang tussen een aantal achtergrondkenmerken, zoals geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, en de vaardigheden worden bepaald.

In de voorliggende analyse is elk achtergrondkenmerk met behulp van Multipele Classificatie Analyse (MCA) gecontroleerd voor de samenhang met de overige achtergrondkenmerken (zie ook de Technische toelichting). Èta geeft de (bruto) samenhang vóór controle en bèta de (netto) samenhang ná controle weer.

Er is een significant verband tussen de vaardigheden en alle genoemde achtergrondkenmerken. Leeftijd en opleidingsniveau hebben de grootste samenhang met de vaardigheden, waarbij leeftijd het sterkst samenhangt met internetvaardigheden en opleiding met computervaardigheden. Personen zonder betaald werk beschikken over duidelijk minder ICT-vaardigheden dan werkenden. Wanneer er echter wordt gecontroleerd voor de effecten van de overige achtergrondkenmerken dan vallen deze verschillen voor een groot deel weg. Hiermee lijken leeftijd en opleiding meer effect te hebben op de ICT-vaardigheden dan de werksituatie. Voor leeftijd geldt dat zowel de computer- als internetvaardigheid afneemt naarmate de leeftijd stijgt. Dit

Staat 2
Computer- en internetvaardigheden van personen van 15 tot 65 jaar achtergrondkenmerken, 2005–2009 ¹⁾

	Computervaardigheden				Internetvaardigheden			
	voor controle	èta	na controle ²⁾	bèta	voor controle	èta	na controle ²⁾	bèta
Arbeidspositie		0,28		0,11 ³⁾		0,21		0,06 ³⁾
Niet werkzaam	2,41		3,03		2,05		2,44	
Werkzaam <12 uur per week	3,44		3,33		3,15		2,68	
Werkzaam ≥12 uur per week	3,69		3,51		2,71		2,64	
Geslacht		0,27		0,24 ³⁾		0,16		0,14 ³⁾
Mannen	3,90		3,84		2,84		2,82	
Vrouwen	2,88		2,95		2,35		2,38	
Leeftijd		0,33		0,30 ³⁾		0,45		0,44 ³⁾
15 tot 25 jaar	4,03		4,28		3,69		3,76	
25 tot 35 jaar	3,96		3,71		3,05		2,93	
35 tot 45 jaar	3,57		3,42		2,56		2,50	
45 tot 55 jaar	3,15		3,10		2,19		2,18	
55 tot 65 jaar	2,25		2,52		1,59		1,74	
Landsdeel		0,07		0,04 ³⁾		0,05		0,03 ³⁾
Noord-Nederland	3,23		3,30		2,53		2,57	
Oost-Nederland	3,30		3,33		2,54		2,55	
West-Nederland	3,52		3,46		2,68		2,64	
Zuid-Nederland	3,28		3,35		2,52		2,57	
Opleiding		0,40		0,36 ³⁾		0,32		0,27 ³⁾
Basisonderwijs	2,10		2,31		1,81		1,93	
Vbo	2,36		2,52		1,90		2,03	
Mavo	3,21		3,13		2,88		2,57	
Havo/vwo	4,02		3,71		3,37		2,93	
Mbo	3,38		3,34		2,52		2,54	
Hbo	4,17		4,19		2,93		3,03	
Wetenschappelijk onderwijs	4,50		4,46		3,13		3,24	

¹⁾ Het betreft geaggregeerde data over de jaren 2005–2009.

²⁾ Elk achtergrondkenmerk gecontroleerd voor de overige achtergrondkenmerken.

³⁾ Significant op 95%-niveau.

geldt zowel voor als na controle voor de invloed van de overige achtergrondkenmerken. Voor onderwijsniveau zien we dat de beide typen vaardigheden toenemen naarmate het onderwijsniveau hoger is. Ook dit effect is zowel voor als na controle zichtbaar. Het is overigens mogelijk dat ook nog andere achtergrondkenmerken, zoals inkomen en herkomstgroepering, (in)directe invloed hebben op ICT-vaardigheden. In dit artikel zijn deze kenmerken echter buiten beschouwing gelaten.

4. ICT-vaardigheden naar beroepsklasse

De gemiddelde ICT-vaardigheden verschillen aanzienlijk per beroepsklasse. Dit geldt zowel voor computer- als voor internetvaardigheden. De cijfers zijn zowel voor als na controle voor de invloed van geslacht, leeftijd, woonlandsdeel en opleidingsniveau gepresenteerd. De absolute hoogte van het gemiddelde vaardigheidsniveau verandert weliswaar na deze controle, maar de veranderingen in de rangvolgorde van de beroepsklasse naar vaardigheden zijn zeer gering. Dit wijst er op dat er weliswaar ook samenhang is tussen de overige achtergrondkenmerken en de ICT-vaardigheid van bepaalde beroepsklassen, maar dat het uitoefenen van een bepaald beroep, het hebben van een zeker type werk met zijn unieke eigenschappen, ook van grote invloed is op het niveau van de vaardigheden. De constatering dat ICT-kennis vooral ook opgedaan wordt in specifieke praktijksituaties, waaronder het werk, wordt door deze cijfers bevestigd. ICT-vaardigheden worden daadwerkelijk (deels) functioneel bepaald.

Het opleidingsniveau van een persoon hangt positief samen met de internet- en computervaardigheid. Het ligt dan ook voor de hand om te veronderstellen dat de beroepsklassen waarvoor een hoger kennisniveau vereist is, doorgaans een relatief hoge ICT-vaardigheid zullen kennen. Dit beeld wordt bevestigd als we kijken naar de vaardigheden (voor controle). De beroepsklassen op de hoogste (wetenschappelijke) kennisniveaus hebben alle een relatief hoge score op zowel computer- als internetvaardigheid. Personen in wetenschappelijke economische en administratieve beroepen (zoals accountants, programmeurs en wetenschappelijke onderzoekers) en managers met een wetenschappelijk werk- en denkniveau hebben gemiddeld genomen hoge ICT-vaardigheden.

Het is echter niet zo dat andere beroepsklassen van niet-academisch niveau gemiddeld altijd lagere vaardigheden kennen. Opvallend in dit kader zijn de hogere technische beroepen (zoals bouwkundig projectleiders en (binnenhuis)architecten) en de hogere administratieve, commerciële en economische beroepen (o.a. marketingadviseur en makelaar (on)roerende goederen). Deze beroepsklassen passen qua vaardigheden zonder meer op het niveau van de wetenschappelijke beroepen.

Het is niet verrassend dat we laagste gemiddelde vaardigheden aantreffen bij de beoefenaars van beroepen die een hoge mate van handarbeid kennen. Vooral personen met lagere en middelbare agrarische beroepen hebben relatief weinig vaardigheden. Van arbeiders die werkzaam zijn in de groenvoorziening of de landbouw valt te verwachten dat ze over minder ICT-vaardigheden beschikken dan personen die werken in lagere administratieve en commerciële

Staat 3
Computer- en internetvaardigheden van werkzame personen ¹⁾ van 15 tot 65 jaar naar beroepsklasse, 2005–2009 ²⁾

	Computervaardigheden		Internetvaardigheden	
	voor controle	na controle ³⁾	voor controle	na controle ³⁾
<i>Elementaire en lagere beroepen</i>				
Elementair	2,82	3,05	2,40	2,42
Agrarisch	2,58	2,64	1,88	1,82
Technisch	2,50	2,67	2,04	2,16
Transport	2,63	2,84	2,02	2,20
Administratief, commercieel	3,11	3,47	2,56	2,67
Verzorgend	2,71	3,13	2,38	2,50
<i>Middelbare beroepen</i>				
Agrarisch	2,45	2,43	1,84	1,90
Technisch	3,57	3,36	2,48	2,35
(Para)medisch	2,85	3,23	2,35	2,55
Administratief, commercieel	4,13	4,16	2,87	2,87
Juridisch, bestuurlijk, beveiliging	4,01	3,89	2,70	2,62
Gedrag en maatschappij	3,37	3,60	2,81	2,86
Verzorgend	2,90	3,08	2,39	2,42
<i>Hogere beroepen</i>				
Pedagogisch	3,66	3,62	2,73	2,81
Technisch	4,85	4,32	3,07	2,83
(Para)medisch	3,47	3,42	2,74	2,80
Administratief, commercieel, economisch	4,82	4,49	3,35	3,23
Gedrag en maatschappij	4,05	3,82	2,95	2,87
<i>Wetenschappelijke beroepen</i>				
Pedagogisch	4,21	4,01	3,05	3,08
Administratief, economisch	4,95	4,37	3,38	3,12
Juridische, bestuurlijk	3,90	3,54	2,79	2,60
Managers	4,58	4,30	3,01	3,01

¹⁾ Werkzaam voor twaalf uur per week of meer.

²⁾ Het betreft geaggregeerde data over de periode 2005–2009.

³⁾ Elk achtergrondkenmerk gecontroleerd voor de overige achtergrondkenmerken: geslacht, leeftijd, landsdeel, onderwijsniveau.

beroepen zoals telefonisten en kassamedewerkers. Meer opvallend is dat ook middelbaar geschoolde personen met een agrarisch beroep, zoals hoofden van een kleine (pluim)veehouderij over minder computer- en internetvaardigheden beschikken dan personen met een baan in een lager administratief of commercieel beroep.

De beoefenaars van administratieve, commerciële en economische beroepen hebben doorgaans hogere ICT-vaardigheden dan even hoog opgeleide personen uit andere beroepsklassen. Dit geldt zowel voor laag, middelbaar, hoger en wetenschappelijke opgeleiden. Hieruit blijkt wederom dat de mate van ICT-gebruik die vereist is voor het vervullen van een functie een bijdrage levert aan de ICT-vaardigheden van de betreffende persoon.

Overigens laat Steijn (2001) zien dat hoger opgeleiden een kleiner deel van hun werktijd met ICT werken dan middelbaar en lager opgeleiden. Opleidingsniveau is aldus wel medebepalend voor het gebruik van ICT in de werksituatie, maar veel minder voor de mate van dit gebruik. De hogere vaardigheden van personen met hogere beroepen is dan ook niet toe te schrijven aan het feit dat zij langer met ICT aan het werk zijn. Dat in deze hogere beroepen meer sprake zal zijn van een complexer gebruik van ICT-toepassingen, meer vrijheid in het gebruik van ICT, en minder routinematig werk, is naar alle waarschijnlijkheid medebepalend.

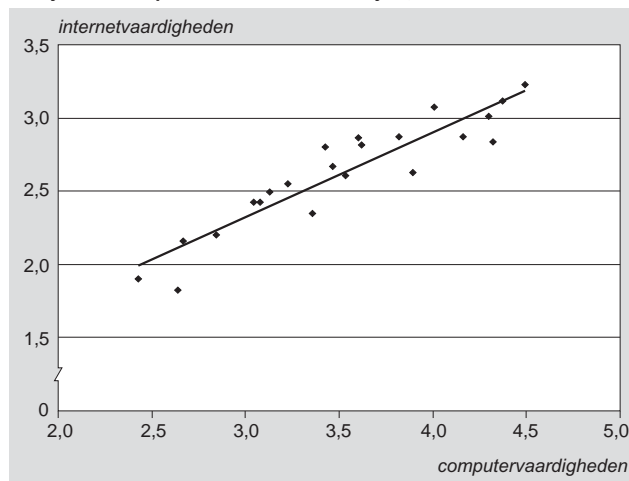
Dit kan ook een verklaring zijn voor het feit dat managers over relatief hoge vaardigheden beschikken. Zij zullen doorgaans op het werk minder tijd achter de pc en het internet doorbrengen dan collega's met een administratieve functie. De mate van complexiteit van het werk, multi-tasking en het feit dat veel moderne managers via ICT te allen tijde bereikbaar willen zijn, dragen wellicht bij aan de relatief hoge vaardigheid van deze leidinggevenden.

5. Relatie tussen computer- en internetvaardigheden

Eerder zagen we dat computervaardigheden en internetvaardigheden met een aantal dezelfde achtergrondkenmerken samenhangen. Dit roept de vraag op of er samenhang bestaat tussen het hebben van hoge computervaardigheden enerzijds en hoge internetvaardigheden anderzijds. Wanneer de beroepsklassen uit de vorige paragraaf en de computer- en internetvaardigheden tegen elkaar worden afgezet, is duidelijk te zien dat er een positief verband bestaat tussen beide soorten vaardigheden. Over het algemeen gaat een hogere computervaardigheid gepaard met een hogere internetvaardigheid. De correlatie (r) is 0,92.

Deze correlatie resulteert in een proportie verklaarde variantie (R^2) van 0,85. Dit betekent dat computervaardigheden 85 procent van de variantie in internetvaardigheden (en vice versa) verklaren. Dat deze samenhang zo sterk is, zal voor een zeer groot deel te verklaren zijn uit het feit dat men voor het gebruik van internet doorgaans op de computer is aangewezen en dus ten minste over basale computervaardigheden moet beschikken.

1. Verband tussen internetvaardigheden en computervaardigheden¹⁾ bij werkzame personen²⁾ van 15 tot 65 jaar, 2005–2009³⁾

¹⁾ Correlatie = 0,92

²⁾ Werkzaam voor twaalf uur per week of meer

³⁾ Het betreft geaggregeerde data over de periode 2005–2009

6. Conclusie

In dit artikel is gekeken naar de ICT-vaardigheden van personen en de relatie die er is tussen de beroepsklasse en het niveau van deze vaardigheden. ICT-vaardigheden zijn belangrijk, omdat deze allerlei individuele en maatschappelijke baten met zich meebrengt (o.a. SEO, 2008). Om goed te kunnen functioneren in een kenniseconomie is het simpelweg beschikken over operationele vaardigheden weliswaar een noodzakelijke, maar ook onvoldoende voorwaarde. Zo zal bijvoorbeeld het gebruik van een internetzoekmachine pas echt effectief zijn wanneer de persoon in kwestie ook beschikt over strategische en informatievaardigheden. Hiervoor zijn op hun beurt weer cognitieve vaardigheden vereist, zodat de informatie op een juiste wijze kan worden verwerkt en geordend. (Fructuoso van der Veen, 2009). Opleiding, het type werk dat men verricht en het niveau van het werk alsmede de eerder opgedane ervaringen met ICT zijn belangrijke determinanten van de ICT-vaardigheden van personen. De voordelen van het beschikken over deze vaardigheden zijn groot, maar de nadelen van het niet beschikken over ICT-vaardigheden zijn zo mogelijk nog groter. Nederland kan het zich niet permitteren om grote delen van de samenleving de aansluiting met de kenniseconomie te laten missen. Er is dan ook een grote behoefte aan verdere studies naar het bezit van – of juist het gebrek aan – computer- en internetvaardigheden onder de Nederlanders en de inspanningen die verricht kunnen worden om de lacunes op dit gebied te verhelpen.

Technische toelichting

ICT-gebruik bij huishoudens en personen

In 2005 is het CBS gestart met de uitvoering van het onderzoek ICT-gebruik bij huishoudens en personen. Eerder, in de periode 1972–1983, in het Consumenten Conjunctuuronderzoek (CCO) en vanaf 1984 tot en met

2002 in het Sociaal Economisch Panel (SEP) werden al gegevens gevraagd over het bezit van radio en tv en later van de personal computer. Vanaf 1997 werden in het Permanent Onderzoek Leefsituatie (POLS) gegevens gevraagd over het gebruik van media, zoals televisie, kranten en boeken.

Het onderzoek ICT-gebruik bij huishoudens en personen wordt op basis van een Europese verordening uitgevoerd in opdracht van Eurostat en moet worden gezien als opvolger van de eerder genoemde onderzoeken. Het voornaamste doel van het onderzoek is het leveren van internationaal vergelijkbare gegevens op het terrein van Informatie en Communicatie Technologie.

Het onderzoek wordt uitgevoerd met behulp van Computer Assisted Telephone Interviewing (CATI). Daarvoor worden jaarlijks in de maanden april en mei ca. 6 500 respondenten benaderd. De respons varieert tussen de 65 en 70 procent waardoor van ruim 4 000 respondenten in de leeftijd van 12 tot 75 jaar gegevens beschikbaar komen.

De vragenlijst bestaat uit een aantal vaste thema's zoals de achtergrondgegevens demografie, opleiding, werkkring en beroep en de doelvariabelen over het gebruik van de PC en internet en de toegang tot apparatuur en internet maar ook jaarlijks wisselende thema's zoals in 2009 het aankopen van goederen via internet. De uitkomsten hebben betrekking op personen binnen particuliere huishoudens.

Computer en internetvaardigheden

Om computer- en internetvaardigheden te kunnen vaststellen, wordt aan respondenten gevraagd naar activiteiten die zij al eens hebben uitgevoerd bij het gebruiken van een computer en op internet. De gemeten computeractiviteiten zijn:

- Een map of folder kopiëren of verplaatsen
- Het kopiëren of plakken van informatie in een document
- Eenvoudige formules gebruiken in een spreadsheet
- Mappen of bestanden comprimeren met behulp van bijvoorbeeld Winzip
- Een computerprogramma schrijven met een programmeertaal
- Gebruik van muis (enkel in 2005) / het installeren van nieuwe apparatuur, zoals een printer of een modem (vanaf 2006)

De onderzochte internetactiviteiten zijn:

- Een zoekmachine gebruiken om informatie te vinden
- Een e-mail sturen met bijgevoegde documenten
- Berichten achterlaten op chatrooms, nieuwsgroepen of een discussieforum
- Internet gebruiken om te telefoneren
- Mappen delen met anderen om muziek, films en dergelijke uit te wisselen
- Een webpagina ontwerpen

Multipale Classificatie Analyse

Multipale Classificatie Analyse (MCA) is een op variantieanalyse gebaseerde techniek die o.a. gebruikt wordt voor

het vaststellen van samenhang of correlatie van (persoons)kenmerken met een doelvariabele. Hierbij wordt bij elk kenmerk rekening gehouden met de samenhang met de overige kenmerken. Zo is bijvoorbeeld bekend dat de opleiding van een computergebruiker samenhangt met zijn werksituatie. Hierdoor is niet altijd duidelijk aan te geven of verschillen in ICT-vaardigheden samenhangen met de opleiding dan wel met de daarmee samenhangende werksituatie. De α in de diverse staten geeft de bruto correlatie voor controle van de samenhang met andere kenmerken aan en de β geeft de netto samenhang na controle weer. Deze maten kunnen verschillen van 0 (geen samenhang) tot 1 (perfecte samenhang). Tot slot wordt getoetst of de gevonden correlaties statistisch significant zijn, dat wil zeggen dat met 95 procent betrouwbaarheid gezegd kan worden dat de gevonden correlaties niet op toeval berusten.

Literatuur

CBS (2008). *De digitale economie 2008*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Digivaardig & Digibewust (2009).
www.digivaardigidigibewust.nl

Dijk, J.A.G.M. van (2003). *De digitale kloof wordt dieper. Van ongelijkheid in bezit naar ongelijkheid in vaardigheden en gebruik van ICT*. Den Haag/Amsterdam: SQM en Infodrome @ United Knowledge.

Fructuoso van der Veen, V.A. (2003). *Determinanten van PC-bezit, internettoegang en elektronisch winkelen onder de Nederlandse bevolking*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.

www.cbs.nl/NR/rdonlyres/5C173CFC-7CF0-4E5F-8D0E-6D58D1823F8E/0/determinantenonderzoekpbezit.pdf

Fructuoso van der Veen, V.A. (2009). ICT-vaardigheden en het functioneren in een kenniseconomie. In: CBS (2009). *De Digitale economie 2009*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek (nog te verschijnen).

Haan, J. de, L. van Dijk en S. Rijken (2000) *Digitalisering van de leefwereld : een onderzoek naar informatie- en communicatietechnologie en sociale ongelijkheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Hoksbergen, M.R. (2008, 17 december 2008). 1,2 miljoen Nederlanders hebben thuis geen internet. *CBS-Webmagazine*.

Steijn, B. (2001). *Werken in de informatiesamenleving*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Pensioenaanspraken in beeld

Deel 2: aanspraken naar herkomst, sociaaleconomische categorie en type huishouden

Elisabeth Eenkhoorn, Annelie Hakkenes-Tuinman en Marije van de Grift

De pensioenopbouw van autochtonen en tweedegeneratieallochtonen in zowel de eerste als de tweede pijler is nagenoeg gelijk. Eerstegeneratieallochtonen bouwen echter wel minder pensioen op in beide pijlers. Werknemers hebben een hogere pensioenopbouw dan zelfstandigen en inactieven. Zelfstandigen daarentegen hebben relatief veel geld in individuele pensioenregelingen. Ook hebben ze vaak vermogen om op terug te vallen. Voor huishoudens valt op dat de verhouding tussen het pensioen en het inkomen voor pensionering bij alleenstaanden en paren gelijk is.

Dit zijn enkele conclusies uit het tweede deel van een artikel waarin een overzicht wordt gegeven van de bij het CBS beschikbare gegevens over pensioenaanspraken van Nederlanders.

1. Inleiding

In de Nederlandse vergrijzende samenleving zijn de betaalbaarheid van de inkomensvoorziening na 65-jarige leeftijd en het inkomen na pensionering van de verschillende groepen belangrijke vraagstukken. Het inkomen van 65-plussers wordt deels gefinancierd uit het omslagstelsel van de AOW en deels uit kapitaaldekking. Het omslagstelsel betekent dat de actieve beroepsbevolking betaalt voor de gepensioneerden; kapitaaldekking houdt in dat het pensioen gefinancierd wordt uit gespaard kapitaal. Door de omvang van de groep 65-plussers en de toenemende levensverwachting is het belangrijk nu al zicht te krijgen op de toekomstige uitgaven aan het omslagstelsel en op het gespaarde kapitaal van verschillende bevolkingsgroepen.

In dit artikel worden de meest recente cijfers over de pensioenopbouw in Nederland gepresenteerd. Pensioenaanspraken zijn gerelateerd aan het inkomen en de loopbaan van een persoon. Verschillende demografische groepen hebben verschillende pensioenaanspraken. In dit tweede deel van *Pensioenaanspraken in beeld* komen de aanspraken naar herkomst, sociaaleconomische categorie en type huishouden uitgebreid aan de orde. In het eerste deel dat in het vorige nummer van de Sociaaleconomische trends is verschenen, werd al ingegaan op de aanspraken naar geslacht en burgerlijke staat (Eenkhoorn, Hakkenes-Tuinman en Van de Grift, 2009).

De cijfers hebben betrekking op 2005 en zijn afkomstig van de pensioenaansprakenstatistiek. Voor meer informatie over deze statistiek wordt verwezen naar de Technische toelichting.

2. Herkomst

De opbouw van pensioen in de eerste pijler (AOW) is bij eerstegeneratieallochtonen lager dan bij tweedegeneratieallochtonen en autochtonen. Dit komt doordat deze personen als volwassenen naar Nederland zijn gekomen en dus pas op latere leeftijd begonnen zijn met hun AOW-opbouw. Eerstegeneratieallochtonen van 15 tot 65 jaar die in 2005 in Nederland woonden hadden een gemiddelde vestigingsleeftijd van 23 jaar. En missen daardoor gemiddeld al 8 jaar aan AOW-opbouw. Zoals verwacht verschilt de AOW-opbouw van tweedegeneratieallochtonen nauwelijks van die van autochtonen aangezien beide groepen in Nederland geboren zijn.

Staat 1
Gemiddelde AOW-opbouw naar leeftijd en herkomst, 2005

	Allochtonen		Autochtonen
	eerste generatie	tweede generatie	
<i>euro</i>			
15 tot 20 jaar	400	400	400
20 tot 25 jaar	1 000	1 500	1 500
25 tot 30 jaar	1 300	2 300	2 200
30 tot 35 jaar	1 800	3 100	3 000
35 tot 40 jaar	2 300	3 800	3 800
40 tot 45 jaar	2 900	4 700	4 600
45 tot 50 jaar	3 500	5 500	5 400
50 tot 55 jaar	4 200	6 300	6 300
55 tot 60 jaar	5 000	7 000	7 100
60 tot 65 jaar	5 500	7 800	7 900

Ook bij pensioenaanspraken in de tweede pijler, het arbeidsgerelateerde pensioen, zijn er verschillen te zien tussen autochtonen en allochtonen en tussen de twee generaties van allochtonen. Aan het eind van hun loopbaan hebben eerstegeneratieallochtonen gemiddeld bijna de helft minder opgebouwd dan tweedegeneratieallochtonen en autochtonen. Turkse en Marokkaanse eerstegeneratieallochtonen van 40 tot 45 jaar hebben een bijna drie keer zo lage pensioenaanspraak als leeftijdsgenoten van de tweede generatie, en bijna vier keer zo laag vergeleken met autochtonen. Eerstegeneratieallochtonen zijn niet alleen op latere leeftijd naar Nederland gekomen, maar hebben veelal ook een lagere opleiding en lager betaald werk waardoor ze een lager pensioen opbouwen.

Er zijn ook grote verschillen te zien tussen de diverse herkomstgroepen. Turkse en Marokkaanse eerstegeneratieallochtonen hebben zeer lage pensioenaanspraken ten opzichte van Surinaamse, Antilliaanse en westerse allochtonen. Een oorzaak is dat de Surinamers, Antillianen en westerse allochtonen die in Nederland zijn komen wonen

gemiddeld gesproken een hoger inkomen hebben dan Turkse en Marokkaanse immigranten.¹⁾ Bovendien is het mogelijk dat allochtonen uit Suriname en de Nederlandse Antillen en Aruba gemiddeld op jongere leeftijd naar Nederland zijn gekomen dan Turken en Marokkanen en daardoor een langere periode pensioen hebben kunnen opbouwen.

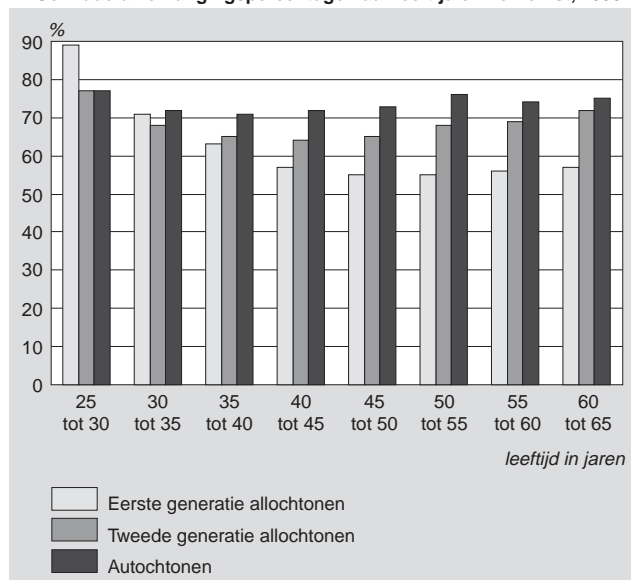
Bij tweedegeneratieallochtonen zijn de verschillen tussen de herkomstgroepen minder groot, maar ook in deze generatie hebben Antillianen en westerse allochtonen een hoger pensioen opgebouwd dan leeftijdsgenoten van Turkse en Marokkaanse herkomst. Tweedegeneratieallochtonen boven de 50 jaar hebben zelfs hogere pensioenaanspraken dan autochtonen.

Het vervangingspercentage van tweedegeneratieallochtonen is voor bijna alle leeftijdscategorieën hoger dan dat van eerstegeneratieallochtonen, maar wel lager dan dat van autochtonen. Bij personen onder de 35 jaar liggen de

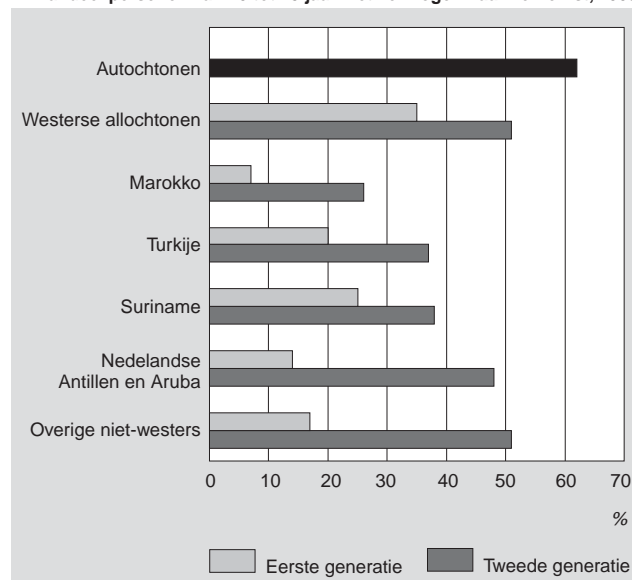
verhoudingen wat anders met praktisch gelijke vervangingspercentages voor alle drie de groepen en een hoog vervangingspercentage voor de eerstegeneratieallochtonen. Dit kan verklaard worden door de vaak lage inkomens van jonge eerstegeneratieallochtonen. In 2005 is het gemiddelde inkomen van niet-westerse eerstegeneratieallochtonen 20 procent lager dan dat van autochtonen. Een laag inkomen kan leiden tot een hoog vervangingspercentage door een relatief hoog pensioen, bij vrouwen was dit ook zichtbaar (Eenkhorn, Hakkenes-Tuinman en Van de Grift, 2009).

Vergeleken met autochtonen hebben weinig eerstegeneratieallochtonen vermogen om hun pensioen mee aan te vullen. Ook hier is het op latere leeftijd naar Nederland komen een mogelijke oorzaak. Opvallend is dat voornamelijk westerse allochtonen vermogen hebben en weinig Turkse en Marokkaanse allochtonen vermogend zijn. Bij tweedegeneratieallochtonen is het verschil met autochtonen kleiner, maar nog steeds aanzienlijk.

1. Gemiddeld vervangingspercentage naar leeftijd en herkomst, 2005

2. Aandeel personen van 40 tot 45 jaar met vermogen naar herkomst, 2005

Staat 2
Gemiddelde arbeidsgelateerde pensioenaanspraken naar leeftijd en herkomst, 2005

	20 tot 25	25 tot 30	30 tot 35	35 tot 40	40 tot 45	45 tot 50	50 tot 55	55 tot 60	60 tot 65
<i>euro</i>									
Autochtonen	100	700	1 700	2 700	4 100	5 600	6 800	7 700	7 700
Allochtonen									
eerste generatie	0	300	600	1 000	1 400	2 000	2 900	4 100	4 200
westerse allochtonen	0	300	800	1 300	1 900	2 700	3 900	5 500	5 800
Marokko	0	300	600	700	800	800	900	1 400	1 600
Turkije	0	200	500	900	1 100	1 400	1 400	1 400	1 600
Suriname	100	400	1 100	1 500	2 100	2 800	3 600	4 100	4 400
Ned. Antillen en Aruba	0	300	800	1 200	1 700	2 200	3 100	4 200	4 300
overig niet-westers	0	200	400	600	900	1 100	1 300	1 800	2 000
tweede generatie	100	500	1 400	2 500	4 000	5 500	6 900	7 900	7 900
westerse allochtonen	100	600	1 500	2 600	4 000	5 500	6 900	7 900	7 900
Marokko	100	400	900	1 600	3 300	x	x	x	x
Turkije	100	400	1 100	1 800	3 000	x	x	x	x
Suriname	100	500	1 100	2 200	3 700	6 400	7 800	8 600	8 100
Ned. Antillen en Aruba	100	500	1 600	2 900	4 800	6 400	6 200	6 200	8 100
overig niet-westers	100	500	1 400	2 500	4 400	5 400	5 800	8 000	8 700

3. Sociaaleconomische categorie

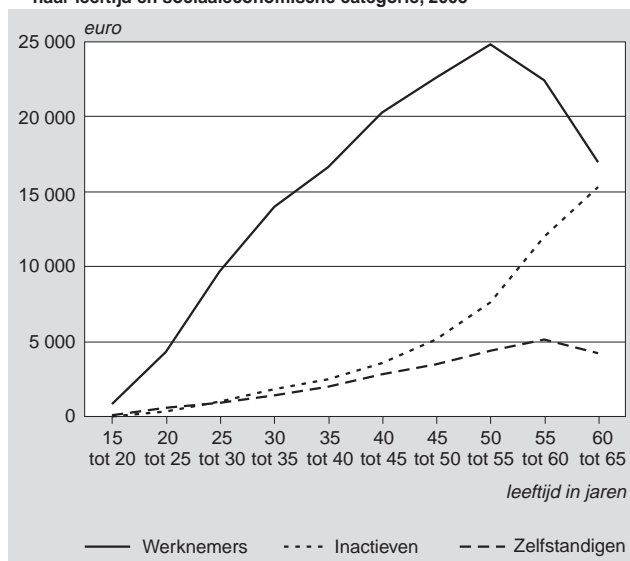
De sociaaleconomische categorie wordt bepaald door de economisch meest belangrijke activiteit van een persoon. Er wordt onderscheid gemaakt tussen werknemers (personen voor wie de hoogste inkomsten uit loon komen), zelfstandigen (personen voor wie de hoogste inkomsten uit winst komen) en inactieven (de rest, zoals personen voor wie de hoogste inkomsten uit een uitkering komen). De sociaaleconomische categorie wordt ingedeeld op basis van de peilmaand september. Voor deze maand is bepaald waar de meeste inkomsten voor die persoon vandaan kwamen en dat bepaalt de sociaaleconomische categorie. In de opbouw en de te bereiken AOW komen de verschillende sociaaleconomische categorieën behoorlijk overeen. Dit komt doordat de AOW een volksverzekering is en niet afhangt van een bijdrage hieraan vanuit de inkomsten, maar enkel van het in Nederland wonen.

Staat 3
Gemiddelde AOW-opbouw en te bereiken aanspraken naar geslacht en sociaaleconomische categorie, 2005

	Werknemers	Zelfstandigen	Inactieven
<i>euro</i>			
Mannen			
opgebouwde jaarlijkse aanspraken	4 200	4 800	3 600
te bereiken jaarlijkse aanspraken	8 700	8 500	9 500
Vrouwen			
opgebouwde jaarlijkse aanspraken	4 000	4 800	4 100
te bereiken jaarlijkse aanspraken	8 700	8 300	9 100

Voor werknemers ligt het te bereiken pensioen in de tweede pijler aanzienlijk hoger dan voor inactieven of zelfstandigen. Dit komt doordat werknemers op dit moment actief opbouwen in de tweede pijler. Zelfstandigen en inactieven moeten het qua tweede pijler pensioen hebben

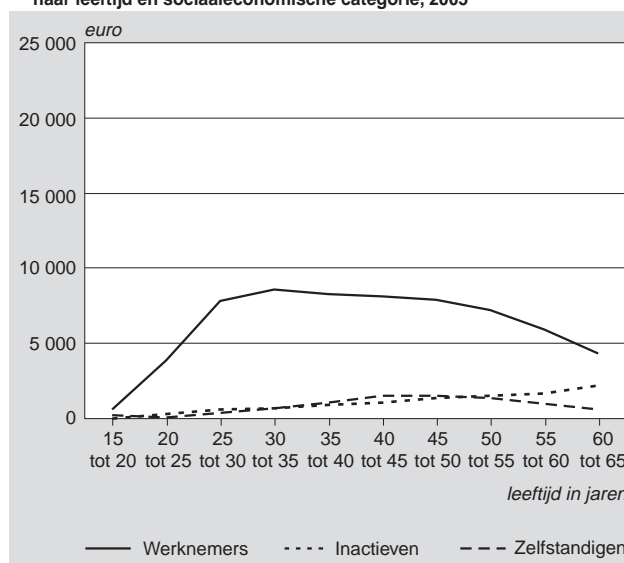
3. Gemiddelde te bereiken arbeidsgelateerde aanspraken voor mannen naar leeftijd en sociaaleconomische categorie, 2005

van opgebouwde aanspraken in het verleden of een kleine baan op dit moment.

Naar sociaaleconomische categorie zijn er verschillen tussen mannen en vrouwen in de te bereiken arbeidsgelateerde aanspraken. Ten eerste is te zien dat het algemene patroon dat vrouwen minder tweede pijler pensioen opbouwen dan mannen voor alle sociaaleconomische categorieën zichtbaar is vanaf de leeftijdsgroep 25 tot 30 jaar. Daarnaast hebben de oudere inactieve mannen een te bereiken pensioen dat vergelijkbaar is met dat van werknemers. Dit kan worden verklaard doordat werknemers die qua pensioenopbouw redelijk hoog zitten eerder stoppen met werken. Dus in die groep inactieve oudere mannen zit een grote groep die tot aan hun inactiviteit vanwege pensionering altijd hebben gewerkt. Voor vrouwen is eenzelfde verloop zichtbaar, zij het in beperktere mate. Een interessant verschil tussen mannelijke en vrouwelijke werknemers is dat de piek in het te bereiken arbeidsgelateerde pensioen voor vrouwen ligt in de leeftijdscategorie van 30 tot 35, terwijl dit voor mannen ligt in de leeftijdscategorie van 50 tot 55. Dit zou kunnen komen doordat vanaf 35 jaar minder vrouwen voltijds werken (35 uur of meer per week) (Beckers, Hermans en Portegijs, 2009: 90). Ongeveer een derde van de vrouwen gaat minder werken na de geboorte van het eerste kind en 10 procent stopt volledig met werken (Cloin en Souren, 2009: 122).

4. Gemiddelde te bereiken arbeidsgelateerde aanspraken voor vrouwen naar leeftijd en sociaaleconomische categorie, 2005

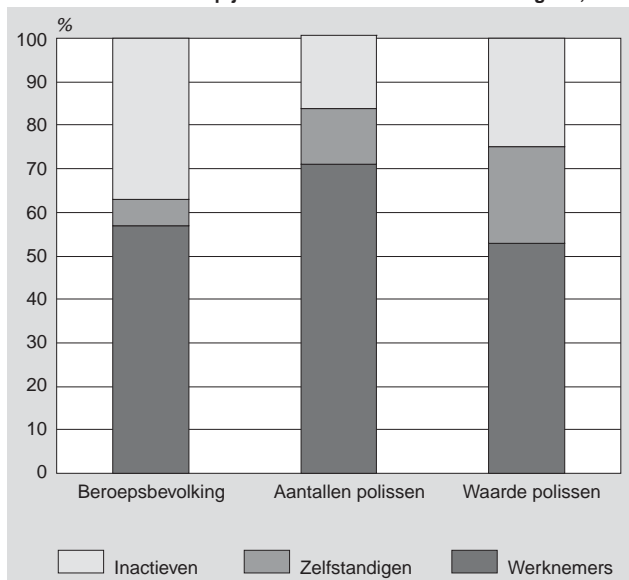

Naast de AOW en het arbeidsgelateerde pensioen is het ook mogelijk dat mensen zelf een pensioenaanvulling regelen op basis van lijfrentepolissen. Dit wordt ook wel de derde pijler genoemd. Vooral voor zelfstandigen is dit een goede manier om hun pensioen aan te vullen. Zelfstandigen hebben relatief veel geld in de derde pijler.

Statistieken over de derde pijler worden nog ontwikkeld bij het CBS, wel is de verdeling bekend van deze pijler over de diverse sociaaleconomische categorieën. Hoewel het merendeel van de polissen bij de werknemers zit, is toch

5. Aandeel in de derde pijler naar sociaaleconomische categorie, 2005

duidelijk te zien dat een derde pijler product voor zelfstandigen erg belangrijk is. Ten opzichte van hun aandeel van 6 procent in de beroepsbevolking hebben de zelfstandigen een groot aandeel in het aantal polissen, namelijk 13 procent. Bovendien hebben de zelfstandigen in verhouding een groot aandeel van 22 procent in de waarde van deze polissen.

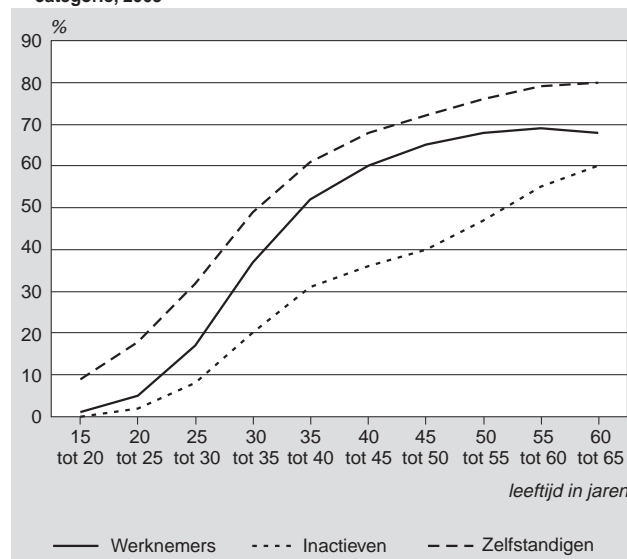
Doordat in de huidige statistiek nog niets over de derde pijler is opgenomen geeft het vervangingspercentage een incompleet beeld, waardoor de vergelijking tussen de verschillende sociaaleconomische categorieën bemoeilijkt wordt. Echter, het vervangingspercentage voor inactieven laat zien dat een hoog percentage niet per definitie goed is. Inactieven hebben vaak een vervangingspercentage dat boven de 100 procent uitkomt. Met andere woorden, het inkomen neemt na pensioering toe. Dit komt doordat zij op het peilmoment nauwelijks tot geen inkomen hebben, maar op het moment dat ze 65 jaar worden wel een AOW-uitkering krijgen. De groep overige inactieven hebben zelfs extreem hoge vervangingspercentages; in deze categorie zitten mensen die in de peilmaand geen inkomsten uit loon, winst of een uitkering hadden en geen student waren. Het hoge vervangingspercentage betekent niet dat de groep een heel hoog pensioen krijgt, maar vooral dat veel personen in die groep op dit moment nauwelijks tot geen inkomen heeft.

Staat 4
Gemiddeld vervangingspercentage van inactieven naar leeftijd, 2005

	Totaal inactieven		w.v. overige inactieven	
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen
	%			
25 tot 30 jaar	155	148	286	451
30 tot 35 jaar	111	134	255	582
35 tot 40 jaar	98	140	257	877
40 tot 45 jaar	92	138	280	1 243
45 tot 50 jaar	91	133	309	1 577
50 tot 55 jaar	90	134	370	2 469
55 tot 60 jaar	83	137	459	4 457
60 tot 65 jaar	75	113	726	7 437

Een voorbeeld van een inactieve met een hoog vervangingspercentage is een vrouw van 63 die sinds haar huwelijk geen betaalde arbeid meer heeft verricht. Haar man werkt volledig en daardoor heeft de vrouw ook geen recht op een uitkering (en dus inkomen). Als deze vrouw 65 wordt, krijgt ze een AOW-uitkering. Doordat ze op dit moment geen inkomen heeft, zou haar vervangingspercentage oneindig hoog zijn. Deze vrouw behoort tot de groep vrouwen in de leeftijd 60 tot 65 jaar. In deze groep zullen ook vrouwen zitten die hun hele leven hebben gewerkt, maar bijvoorbeeld in het lopende jaar zijn gestopt met werken. Deze vrouwen zijn ook inactief maar hebben wel inkomen gehad. De berekening van het vervangingspercentage van de hele groep gaat als volgt: de aanspraken en inkomens van alle individuen worden opgeteld en gedeeld door het aantal personen. Een groep waarvan een deel geen inkomen heeft, heeft toch een vervangingspercentage.

6. Aandeel personen met vermogen naar leeftijd en sociaaleconomische categorie, 2005

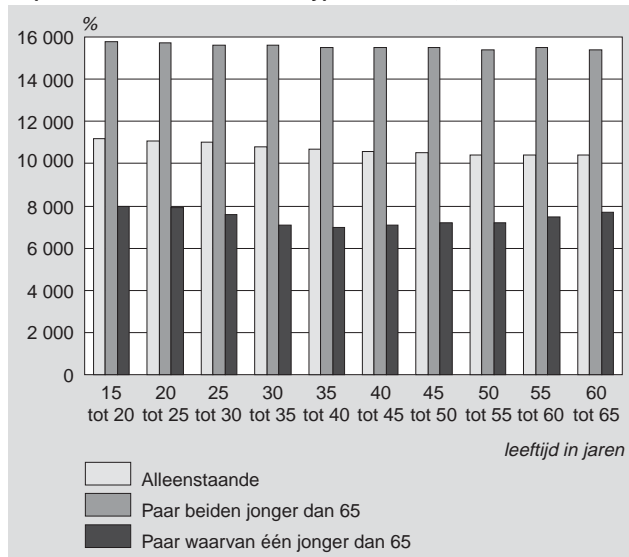
Zelfstandigen hebben vaker vermogen om op terug te vallen als inkomensvervanging dan werknemers en inactieven. Dit kan verklaard worden doordat zelfstandigen vermogen kunnen opbouwen in hun eigen bedrijf. De inactieven hebben minder vaak vermogen opgebouwd vergeleken met de andere categorieën. Inactieven hebben doorgaans minder inkomsten om vermogen mee op te bouwen.

4. Huishoudens

Naast de pensioenopbouw van personen is ook de pensioenopbouw van huishoudens in kaart gebracht. Een belangrijke vraag hierbij is of het toekomstige inkomen meerdere inkomens gaat vervangen of niet. De nu nog thuiswonende kinderen gaan waarschijnlijk zelf een huishouden vormen en zijn voor de pensioenaansprakenstatistiek niet meegenomen in het huishouden. Daarnaast gaan thuiswonende kinderen nog niet met pensioen als hun ouders dat doen.

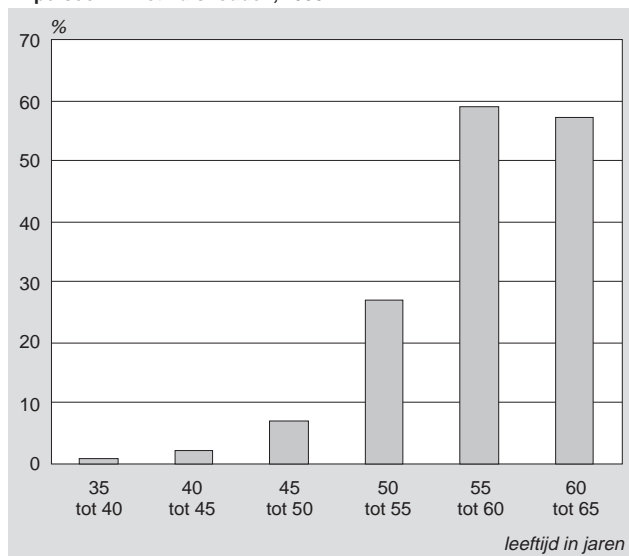
Verschillen voor de te bereiken AOW tussen huishoudtypen wordt veroorzaakt door de verschillende uitkeringspercentages voor de verschillende huishoudtypen. De AOW-uitkering voor een alleenstaande bedraagt 70 procent van het minimumloon. Een paar ontvangt meer, namelijk een uitkering van 100 procent van het minimumloon, 50 procent voor de afzonderlijke partners.

7. Gemiddelde te bereiken AOW-aanspraken naar leeftijd van jongste persoon in het huishouden en type huishouden, 2005

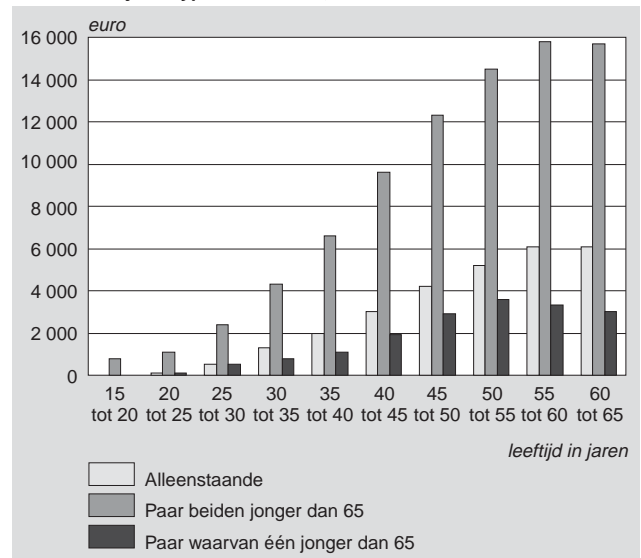
Paren met een leeftijdsverschil waarvan de jongere partner een laag inkomen heeft, hebben recht op een tegemoetkoming vanuit de AOW, de zogenaamde partnertoeslag. Deze toeslag kan oplopen tot een volledige AOW-uitkering. Alleenstaanden hebben geen recht op die toeslag. De partnertoeslag wordt in 2015 afgeschaft, maar voor paren die voor 1 januari 2015 al recht hadden op partnertoeslag blijft deze van kracht.

8. Aandeel huishouden met partnertoeslag naar leeftijd van jongste persoon in het huishouden, 2005

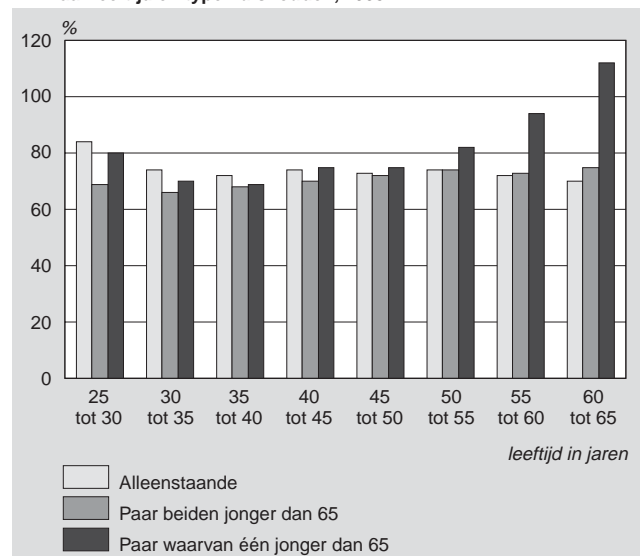
Bij pensioenopbouw in de tweede pijler is duidelijk te zien dat paren waarvan beiden jonger zijn dan 65 jaar meer dan twee keer zoveel pensioen hebben opgebouwd als alleenstaanden. Een verklaring hiervoor is dat paren mogelijk met twee personen pensioen opbouwen. Echter, bij paren waarvan één partner jonger is dan 65 jaar wordt er door één persoon pensioen opgebouwd, maar wel minder dan door alleenstaanden. Een mogelijke verklaring is dat de jongere partner vaker een vrouw is, in 72 procent van de huwelijksluitingen tussen man en vrouw is de man de oudere partner. Tevens is de pensioenopbouw van gehuwde vrouwen lager dan die van alleenstaanden (Eenhoorn, Hakkenes-Tuinman en Van de Grift, 2009).

9. Gemiddelde opgebouwde arbeidsgelerateerde pensioenaanspraken naar leeftijd en type huishouden, 2005

Als wordt gekeken naar het vervangingspercentage zijn er geen grote verschillen tussen de typen huishoudens. Net als bij personen is bij huishoudens te zien dat na pensionering ongeveer 70 procent van het fiscale inkomen overblijft.

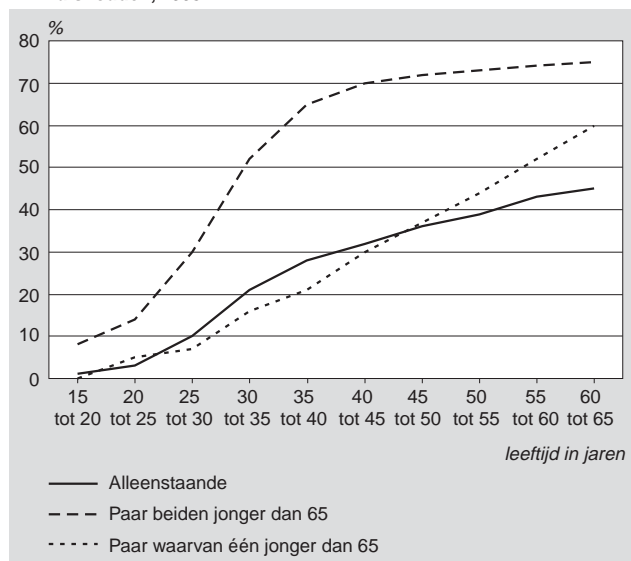
10. Gemiddelde vervangingspercentage van huishoudens naar leeftijd en type huishouden, 2005

Bij paren waarvan één jonger is dan 65, is het vervangingspercentage hoger naarmate deze jongere partner dichterbij de pensioenleeftijd komt. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de jongere partner niet werkt of minder gaat werken.

Vooral paren hebben vermogen om op terug te vallen als inkomensvervanging na pensionering. In de leeftijdsgroepen vanaf 45 jaar heeft meer dan 70 procent van de huishoudens vermogen om op terug te vallen. Alleenstaanden blijven hierin duidelijk achter; gemiddeld heeft 27 procent van de alleenstaanden vermogen en zelfs als er wordt gekeken naar de oudste leeftijdsgroepen dan komt dit percentage niet boven de 50 procent uit.

11. Aandeel huishoudens met vermogen naar leeftijd en type huishouden, 2005

Technische toelichting

Statistiek Pensioenaanspraken

Op basis van door pensioenfondsen en verzekeraars beschikbaar gestelde gegevens heeft het CBS een statistiek ontwikkeld over pensioenaanspraken van Nederlanders. De term pensioenaanspraak impliceert dat de eventuele hervreiding ten gevolge van echtscheiding of overlijden van de individuele pensioenopbouw is opgenomen, in de cijfers over 2005 is dit enkel het geval voor nabestaanden. Hervreiding onder (ex-) partners is niet in de statistiek opgenomen. Afgelopen december zijn de definitieve cijfers over 2005 verschenen.

In de statistiek zijn gegevens over AOW-aanspraken (eerste pijler), de werkgerelateerde pensioenaanspraken

(tweede pijler) en de beschikking over vermogen opgenomen. De statistiek over de tweede pijler is gebaseerd op door pensioenfondsen en verzekeraars geleverde data over de opgebouwde en te bereiken pensioenaanspraken. Er wordt geen rekening gehouden met verschillende typen regelingen. Daarnaast zijn er ook cijfers over de verhouding tussen het huidige inkomen en het op te bouwen pensioen, het zogenaamde vervangingspercentage, en worden een aantal optellingen van pensioencomponenten gemaakt. Gegevens over de individuele regelingen (derde pijler) volgen in 2010.

Deze onderwerpen zijn opgenomen in tabellen over werknemers, zelfstandigen, inactieven en huishoudens. In de tabellen zijn de opgebouwde en de te bereiken pensioenaanspraken opgenomen. De aanspraken worden weergegeven naar aantal personen, in contante waarden (hoeveel geld is er nodig om het pensioen levenslang uit te keren), annuïteiten (hoogte van de jaarlijkse uitkering) en percentages. In de tabellen is onderscheid gemaakt naar verschillende sociaaldemografische kenmerken.

In dit artikel is ingegaan op de onderwerpen naar verschillende kenmerken. Het is een beschrijving van een aantal uitkomsten van de statistiek, er is echter nog veel meer te vinden in de tabellen die beschikbaar zijn op <http://statline.cbs.nl/statweb/>

Literatuur

Beckers, I., B. Hermans en W. Portegijs (2009). Betaalde arbeid. In: Merens, A., en B. Hermans (2009). *Emancipatiemonitor 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Centraal Bureau voor de Statistiek.

Cloin, M. en M. Souren (2009). Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg. In: Merens, A., en B. Hermans (2009). *Emancipatiemonitor 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/ Centraal Bureau voor de Statistiek.

Eenkhorn, E., A. Hakkenes-Tuinman en M. van de Griff (2009). Pensioenaanspraken in beeld. Deel 1: aanspraken naar geslacht en burgerlijke staat. *Sociaaleconomische trends*, 3/2009.

Noot in de tekst

- 1) In 2005 was het gemiddelde inkomen voor Surinamers 14 800 euro, voor Antillianen 12 400 euro en voor westerse allochtonen 19 900 euro. Turken hadden in het zelfde jaar gemiddeld een inkomen van 10 100 en Marokkanen 8 900 euro (<http://statline.cbs.nl/statweb/>).

Duur van uitkeringsituaties

Harry Bierings, Ton van Maanen en John Michiels

In september 2005 ontvingen 720 duizend personen in de leeftijd van 15 tot 65 jaar een werkloosheids- of bijstandsuitkering. Ruim de helft bevond zich ten minste twee jaar in deze uitkerings situatie, bijna een derde langer dan vijf jaar. Een kwart van de WW'ers ontving de uitkering twee jaar of langer. Van degenen met een bijstandsuitkering had 44 procent deze vijf jaar of langer. In de arbeidsongeschiktheidsregelingen kwamen lange uitkeringsduren van vijf jaar of meer met 68 procent het vaakst voor.

1. Inleiding

Het kabinetsbeleid is er onder meer op gericht de uitkeringsafhankelijkheid terug te dringen. Tijdige (re-)integratie van uitkeringsontvangers in het arbeidsproces staat daarbij voorop om langdurige uitkerings situaties te voorkomen. Dit artikel brengt de duur dat personen zich in een uitkerings situatie bevinden in kaart.¹⁾ Hierbij zijn personen onderscheiden naar geslacht, leeftijd en herkomst. De cijfers hebben betrekking op de duur van uitkerings situaties van personen van 15 tot 65 jaar die eind september 2005 een gedeeltelijke of volledige uitkering hadden in verband met werkloosheid en/of bijstand of arbeidsongeschiktheid (zie kader).

Op 30 september 2005 hadden 720 duizend personen een WW- en/of bijstandsuitkering en 922 duizend personen een uitkering door arbeidsongeschiktheid. Dit artikel beperkt zich niet alleen tot het in kaart brengen van de duur van de uitkerings situatie van deze twee hoofdgroepen.²⁾ Verdere differentiatie vindt plaats door personen met uitsluitend een WW-uitkering³⁾ en personen met uitsluitend een ABW/WWB-uitkering⁴⁾ ook afzonderlijk te onderscheiden. Binnen de arbeidsongeschiktheidsregelingen zijn personen met een WAO-uitkering (inclusief de periode van de ziekte wet), personen met een Wajong-uitkering en personen met een WAZ-uitkering afzonderlijk onderscheiden.

Voor de beschrijving is gebruik gemaakt van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) van het CBS. Gegevens zijn gebruikt over de periode 1999–2005. De peildatum van de gegevens in dit artikel was de laatste vrijdag van de maand september 2005.

De duur van de uitkerings situatie is de aaneengesloten periode waarin iemand tot peildatum 30 september 2005 een uitkering ontving. In deze periode kan een persoon één soort uitkering hebben, aansluitend twee of meer uitkeringen van verschillende soort of twee of meer uitkeringssoorten tegelijkertijd. Voor meer details wordt verwezen naar de technische toelichting.

De duur van de uitkerings situatie in geval van werkloosheid of bijstand komt aan de orde in hoofdstuk twee, die van arbeidsongeschiktheid in hoofdstuk drie.

Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit personen van 15 tot 65 jaar die op 30 september 2005 een gedeeltelijke of volledige uitkering hadden in het kader van:

1. werkloosheid en/of bijstand
  - a. de Werkloosheidswet (WW)
  - b. de Algemene bijstandswet, wet Werk en Bijstand (ABW of WWB);
  - c. wet Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Werknemers (IOAW)
  - d. wet Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte gewezen Zelfstandigen (IOAZ)
  - e. wet Werk en Inkomen Kunstenaars (WWIK)
  - f. wachtgeld
  - g. Algemene nabestaandenwet (ANW)
2. arbeidsongeschiktheid
  - a. ziekte wet (ZW)
  - b. wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO)
  - c. wet Arbeidsongeschiktheidsverzekering Zelfstandigen (WAZ)
  - d. wet Arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong)

2. Duur situaties met een WW en ABW/WWB-uitkering

In september 2005 hadden 720 duizend personen van 15 tot 65 jaar een werkloosheids- of bijstandsuitkering. Specifiek gaat het daarbij om uitkeringen in het kader van de werkloosheidswet (WW), wachtgeld, bijstand (ABW/WWB, IOAW, IOAZ en WWIK) of een nabestaandenuitkering (Anw of AWW). Ruim de helft van de personen met een uitkering in het kader van deze regelingen bevond zich langer dan twee jaar in deze situatie en 30 procent langer dan vijf jaar.

Staat 1
Personen van 15 tot 65 jaar met een werkloosheids- en/of bijstandsuitkering c.q. met een arbeidsongeschiktheids- of ziekte wetuitkering, september 2005

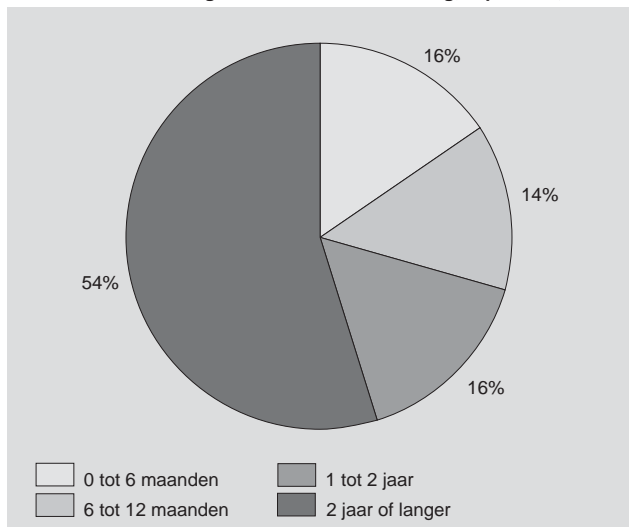
	x 1 000
Werkloosheids-en/of bijstandsuitkering ¹⁾	720,4
w.o.	
WW-uitkering (niet in combinatie met ABW/WWB ²⁾)	244,4
ABW/WWB-uitkering (niet in combinatie met WW ²⁾)	373,7
combinatie van WW en ABW/WWB-uitkering	29,1
Arbeidsongeschiktheids- of ziekte wetuitkering	921,8
w.o.	
WAO-uitkering ³⁾	671,3
Wajong-uitkering	133,9
WAZ-uitkering	43,8

1) WW, ABW/WWB, IOAW, IOAZ, WWIK, wachtgeld, AWW/ANW.

2) In de Technische toelichting wordt beschreven welke categorie is uitgesloten en wat onder een combinatie (overlap) van WW en ABW/WWB moet worden verstaan.

3) Uitsluitend WAO of in combinatie met een ZW-uitkering op hetzelfde moment of voorafgaand aan de WAO-uitkering.

1. Personen van 15 tot 65 jaar met een WW-uitkering en/of ¹⁾ ABW/WWB-uitkering naar duur van de uitkering, september, 2005

¹⁾ WW, ABW/WWB, IOAW, IOAZ, WWIK, wachtgeld, AWW/ANW.

In de WW waren de uitkeringsduren gemiddeld korter dan in de bijstand. In tegenstelling tot de bijstand kent de WW-duur een wettelijke bovengrens van 38 maanden. Van de 244 duizend personen met uitsluitend een WW-uitkering ontving driekwart de uitkering twee jaar of korter. Een klein deel had de uitkering vijf jaar of langer, namelijk 2 procent.

Eind september 2005 ontvingen 374 duizend personen uitsluitend een ABW/WWB-uitkering. Hiervan bevond tweederde zich al twee jaar of langer in deze uitkerings situatie. Bij 44 procent was dat vijf jaar of langer het geval.

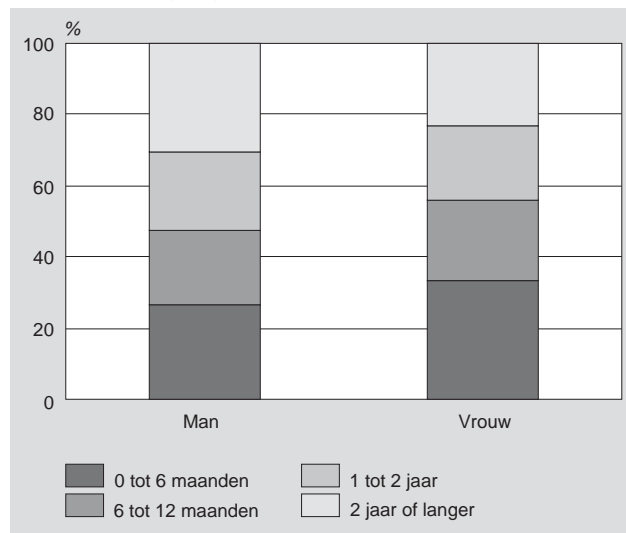
Personen die WW in combinatie met bijstand (ABW of WWB) hadden, zijn apart onderscheiden omdat deze groep een ander duurpatroon kent. In combinatie betekent in dit geval dat gedurende de uitkeringsperiode overlap tussen de uitkeringen bestond of dat de WWB-uitkering direct aansluitend op de WW-uitkering werd ontvangen. Het betreft 29 duizend personen in de leeftijd 15 tot 65 jaar. Van deze categorie bevond 23 procent zich vijf jaar of langer in deze uitkerings situatie. Voor een kwart bedroeg de duur een tot twee jaar.

2.1 Personen met een WW-uitkering (niet in combinatie met ABW/WWB)

Naar geslacht

In september 2005 ontvingen 135 duizend mannen en 109 duizend vrouwen uitsluitend een WW-uitkering. Een uitkeringsduur van twee jaar of langer kwam bij mannen vaker voor dan bij vrouwen: 31 procent versus 23 procent. Situaties tot zes maanden kwamen vaker bij vrouwen voor. Duren van vijf jaar waren uitzonderlijk, zoals al aangegeven.

2. Personen van 15 tot 65 jaar met een WW-uitkering ¹⁾ naar duur van de uitkering en geslacht, september 2005

¹⁾ Niet in combinatie met ABW/WWB.

Naar leeftijd

De WW-duur hangt samen met de leeftijd. Naarmate uitkeringsontvangers ouder zijn, is ook de duur van de uitkerings situatie langer. Daarbij speelt mee dat jongeren in het algemeen minder rechten op een WW-uitkering hebben opgebouwd. Zij zijn doorgaans immers nog maar kort actief op de arbeidsmarkt. Van de 55-tot-65-jarigen met uitsluitend WW had de helft de uitkering twee jaar of langer, bij de 45-tot-55-jarigen was dat nog maar een kwart.

Staat 2

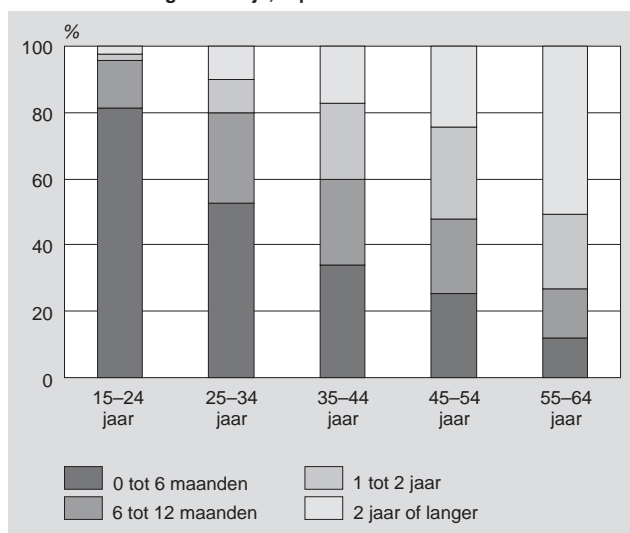
Personen van 15 tot 65 jaar met een werkloosheids- en/of bijstandsuitkering naar duur van de uitkerings situatie en uitkeringssoort, september 2005

	0 tot 6 maanden	6 tot 12 maanden	1 tot 2 jaar	2 jaar of langer	Totaal
	x 1 000				
Werkloosheids- en/of bijstandsuitkering ¹⁾	112,4	99,3	114,8	393,9	720,4
w.o.					
WW-uitkering (niet in combinatie met ABW/WWB ²⁾)	72,3	52,8	52,6	66,7	244,4
ABW/WWB-uitkering (niet in combinatie met WW ²⁾)	35,8	37,1	48,6	252,2	373,7
combinatie van WW en ABW/WWB-uitkering ²⁾	1,7	3,9	7,0	16,5	29,1

¹⁾ WW, ABW/WWB, IOAW, IOAZ, WWIK, wachtgeld, AWW/ANW.

²⁾ In de Technische toelichting wordt beschreven welke categorie is uitgesloten en wat onder een combinatie (overlap) van WW en ABW/WWB moet worden verstaan.

3. Personen van 15 tot 65 jaar met een WW-uitkering¹⁾ naar duur van de uitkering en leeftijd, september 2005

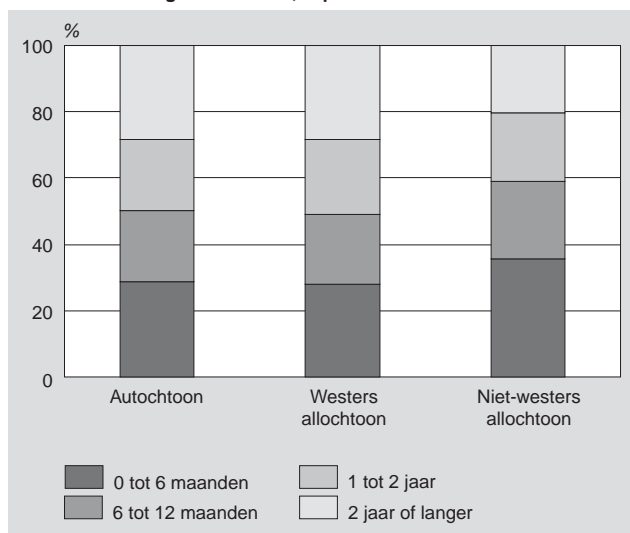

¹⁾ Niet in combinatie met ABW/WWB.

Naar herkomst

Bijna driekwart van de personen met uitsluitend WW was van autochtone herkomst, 14 procent was niet-westers allochtoon en 12 procent westers allochtoon. Het aandeel met een uitkeringsduur van twee jaar of langer was onder niet-westerse allochtonen lager dan onder autochtonen en westerse allochtonen. Ongeveer 30 procent van de niet-westerse allochtonen met een WW uitkering was 15 tot 35 jaar. Bij de autochtone WW'ers was dit 16 procent en bij de westers allochtone WW'ers 15 procent.

4. Personen van 15 tot 65 jaar met een WW-uitkering¹⁾ naar duur van de uitkering en herkomst, september 2005

¹⁾ Niet in combinatie met ABW/WWB.

2.2 Personen met een ABW/WWB-uitkering (niet in combinatie met WW)

Wie niet in staat is om zoveel mogelijk zelf in eigen levensonderhoud te voorzien en ook geen beroep kan doen op een andere wet of sociale voorziening komt in aanmerking voor bijstand. In september 2005 ontvingen 374 duizend

personen van 15 tot 65 jaar uitsluitend een ABW/WWB-uitkering (niet in combinatie met WW). Daarvan was ongeveer 60 procent vrouw. Ongeveer 166 duizend personen ontvingen de uitkering vijf jaar of langer. Dat komt overeen met 44 procent. Iets minder dan een kwart verkeerde twee tot vijf jaar in de bijstand.

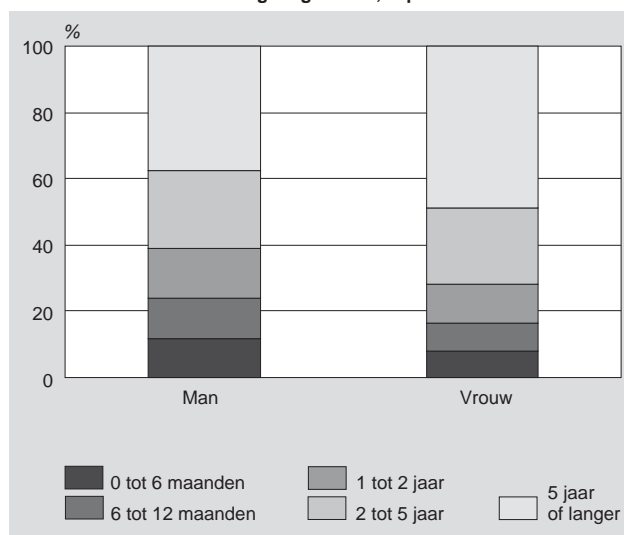
Naar geslacht

Bij mannen kwamen kortere duren tot een jaar relatief vaker voor dan bij vrouwen. Duren van vijf jaar of langer kwamen daarentegen vaker voor bij vrouwen. Bijna de helft van de vrouwen had de uitkering zo lang. Bij mannen met uitsluitend bijstand lag dit aandeel op 37 procent.

Naar leeftijd

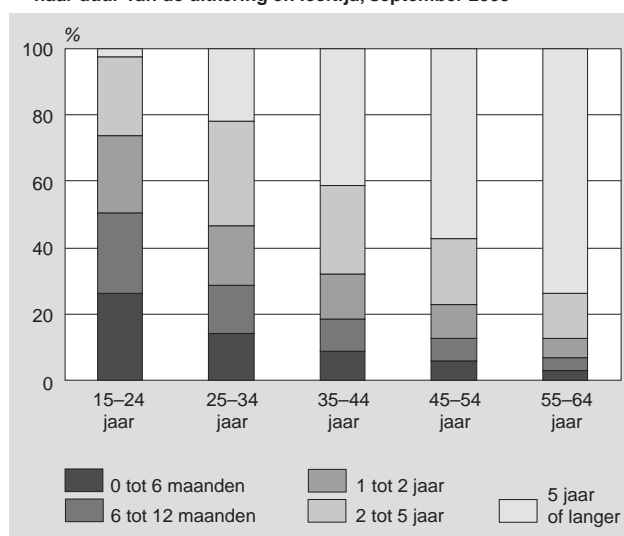
Tussen leeftijdsgroepen bestaan aanzienlijke verschillen in de duur van de bijstandsuitkering. Van de personen in de leeftijd tot 35 jaar had 16 procent de uitkering vijf jaar of

5. Personen van 15 tot 65 jaar met een ABW/WWB-uitkering¹⁾ naar duur van de uitkering en geslacht, september 2005

¹⁾ Niet in combinatie met WW.

6. Personen van 15 tot 65 jaar met een ABW/WWB-uitkering¹⁾ naar duur van de uitkering en leeftijd, september 2005

¹⁾ Niet in combinatie met WW.

langer. Onder de 55-tot-65-jarigen was dat bijna driekwart. Jongeren zitten relatief kort in de bijstand. Daarbij dient echter opgemerkt te worden dat jongeren beperkt in aanmerking komen voor een bijstandsuitkering. Onder de 18 jaar komt men in principe niet in aanmerking voor bijstand, ook al zijn er gemeenten die in uitzonderings-gevallen deze uitkering ook aan jongeren onder de 18 jaar een verstreken.

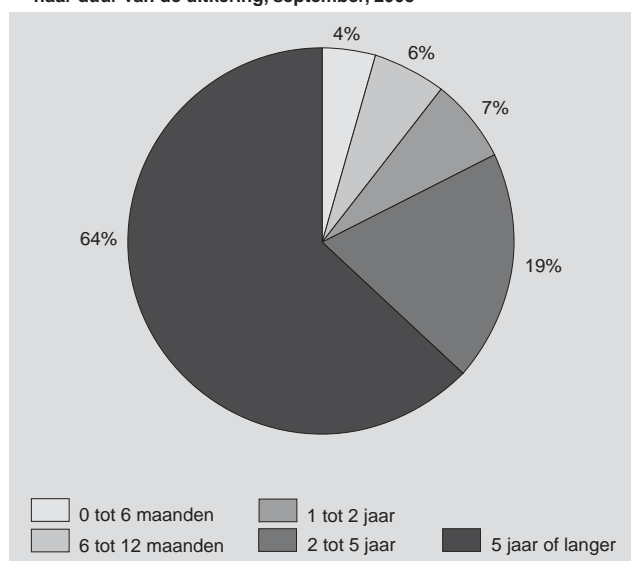
Naar herkomst

Behalve in de categorie van vijf jaar of langer zijn er geen grote verschillen in de verdeling van de uitkeringsduur naar herkomst. Van de autochtonen met uitsluitend een ABW/WWB-uitkering had de helft de uitkering vijf jaar of langer. Bij de niet-westerse allochtonen met uitsluitend een bijstandsuitkering was dat 38 procent. Hierbij speelt het verschil in leeftijdsopbouw een rol. Een kwart van de autochtonen met uitsluitend bijstand was 55 tot 65 jaar. Bij de niet-westerse allochtonen was dat 14 procent. Ouderen zitten doorgaans langer in de bijstand dan jongeren.

3. Duur situaties met een arbeidsongeschiktheids-uitkering

In september 2005 hadden 922 duizend personen van 15 tot 65 jaar een volledige of gedeeltelijke arbeidsonge-

7. Personen van 15 tot 65 jaar met een arbeidsongeschiktheidsuitkering naar duur van de uitkering, september, 2005

Staat 3

Personen van 15 tot 65 jaar met een arbeidsongeschiktheidsuitkering naar duur van de uitkerings situatie ¹⁾ en uitkeringssoort, september 2005

	Totaal	0 tot 6 maanden	6 tot 12 maanden	1 tot 2 jaar	2 tot 5 jaar	5 jaar of langer
	x 1 000					
Arbeidsongeschiktheids- of ziektewetuitkering w.o.	922,0	39,8	57,2	67,4	175,9	581,4
WAO-uitkering ²⁾	671,3	5,9	18,4	43,3	146,0	457,7
Wajong-uitkering	133,9	4,5	4,9	8,7	19,4	96,4
WAZ-uitkering	43,8	1,4	2,4	4,2	10,6	25,2

¹⁾ In de Technische toelichting wordt beschreven wat onder duur van de uitkerings situatie moet worden verstaan.

²⁾ Al dan niet voorafgegaan door een ZW-uitkering.

schiktheids (AO)-uitkering. Hieronder vallen de ontvangers van een uitkering in het kader van de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) en de Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ), maar ook die van de ziektewet (ZW). Bijna tweederde van de AO-uitkeringsontvangers had de uitkering vijf jaar of langer.

Ruim 670 duizend personen hadden een WAO-uitkering. Deze hadden zij uitsluitend of in combinatie met een ZW uitkering. De WAO is bedoeld voor werknemers die voor 15 procent of meer langdurig ziek of gehandicapt zijn. Naar aantallen personen was de WAO in alle duurklassen het grootst, echter naar verhouding het minst bij een duur van 0-6 maanden. Bij deze korte uitkeringsduren was het aantal ontvangers van een Wajong-uitkering met 40 procent relatief groot. Een Wajong-uitkering is een inkomensvoorziening voor personen die op hun zeventiende verjaardag ten minste voor 25 procent arbeidsongeschikt waren, of die dat daarna tijdens hun studie zijn geworden vóór hun 30ste.

De WAZ-uitkering is een uitkering voor arbeidsongeschikte zelfstandige ondernemers. In september 2005 hadden 44 duizend personen een dergelijke uitkering. De regeling is na 1 augustus 2004 voor nieuwkomers komen te vervallen. Net zoals bij de WAO en Wajong had een meerderheid van de WAZ-uitkeringsontvangers deze uitkering vijf jaar of langer: 58 procent. Bij de WAO en de Wajong was dit aandeel rond de 70 procent.

3.1 Personen met een WAO-uitkering

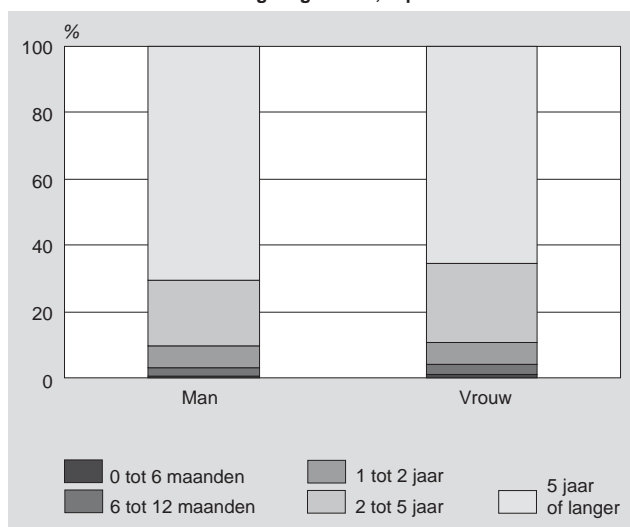
Naar geslacht

In september 2005 hadden 358 duizend mannen en 313 duizend vrouwen een volledige of gedeeltelijke WAO-uitkering al dan niet voorafgegaan door een ZW-uitkering. Van de mannen ontving 70 procent de WAO-uitkering vijf jaar of langer, bij de vrouwen was dit bij twee derde minder vaak het geval. Het verschil deed zich vooral voor onder de 45-tot-65 jarige mannen en vrouwen. Bij vrouwen kwamen uitkeringsduren van twee tot vijf jaar vaker voor.

Naar leeftijd

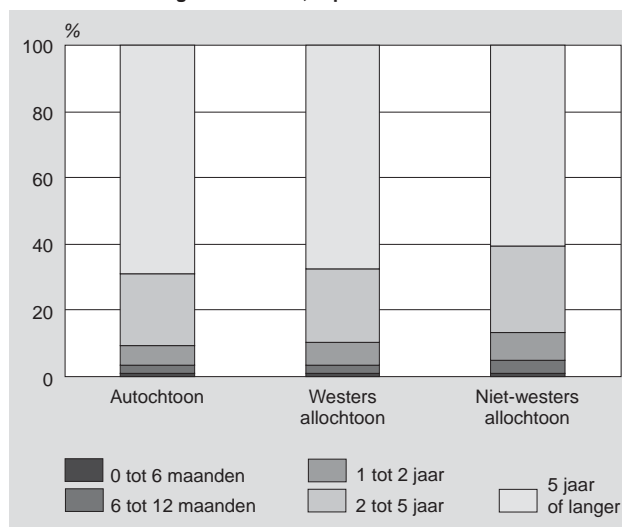
Er waren meer oudere dan jongere WAO'ers: 318 duizend WAO'ers waren 55 tot 65 jaar en 202 duizend 45 tot 55 jaar. Bij deze ouderen kwamen in het algemeen langere uitkeringsduren van vijf jaar of langer vaker voor dan bij de andere leeftijdsgroepen. Uiteraard moet daarbij bedacht worden dat

8. Personen van 15 tot 65 jaar met een WAO-uitkering¹⁾ naar duur van de uitkering en geslacht, september 2005

¹⁾ Al dan niet voorafgegaan door een ZW-uitkering.

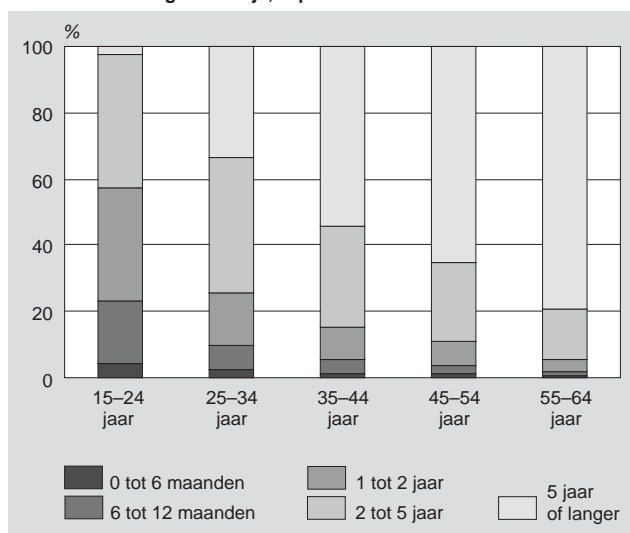
10. Personen van 15 tot 65 jaar met een WAO-uitkering¹⁾ naar duur van de uitkering en herkomst, september 2005

¹⁾ Al dan niet voorafgegaan door een ZW-uitkering.

bij de meeste jongeren vanwege hun leeftijd langere uitkeringsduren niet of nauwelijks (kunnen) voorkomen.

9. Personen van 15 tot 65 jaar met een WAO-uitkering¹⁾ naar duur van de uitkering en leeftijd, september 2005

¹⁾ Al dan niet voorafgegaan door een ZW-uitkering.

Naar herkomst

Van de ruim 670 duizend personen met een WAO-uitkering per eind september 2005 was het merendeel van autochtone herkomst, bijna 68 duizend allochtonen van niet-westerse herkomst en 64 duizend van westerse herkomst. Een WAO-duur van vijf jaar of langer kwam bij niet-westerse allochtonen minder dikwijls voor dan bij autochtonen: 69 procent versus 61 procent. Westerse allochtone WAO'ers hadden bijna net zo vaak als hun autochtone WAO'ers vijf jaar of langer een (ZW/)WAO uitkering.

De verdeling naar leeftijd bij autochtone WAO'ers verschilt van die van niet-westerse allochtone WAO'ers. Zo is het aandeel ouderen onder autochtone WAO'ers groter dan bij

niet-westerse allochtone WAO'ers. Bijna 80 procent van de autochtone WAO'ers was 45 jaar of ouder, bij de niet-westerse allochtone WAO'ers was dit ruim 60 procent. Omdat langere uitkeringsduren vaker bij oudere WAO'ers voorkomen, zal ook de duur van de uitkeringssituatie bij autochtonen per definitie langer zijn. Van de 55- tot 65-jarige autochtone WAO'ers had 79 procent de WAO-uitkering vijf jaar of langer, al dan niet voorafgegaan door een ZW-uitkering. Bij niet-westerse allochtonen in deze leeftijdsgroep was dit vaker het geval, namelijk voor 82 procent. In de overige leeftijdsklassen hadden autochtone WAO'ers vaker een duur van vijf jaar of langer, waarbij het grootste verschil bij de 35- tot 45-jarigen optrad, namelijk negen procentpunten.

3.2 Personen met een Wajong-uitkering

Naar geslacht

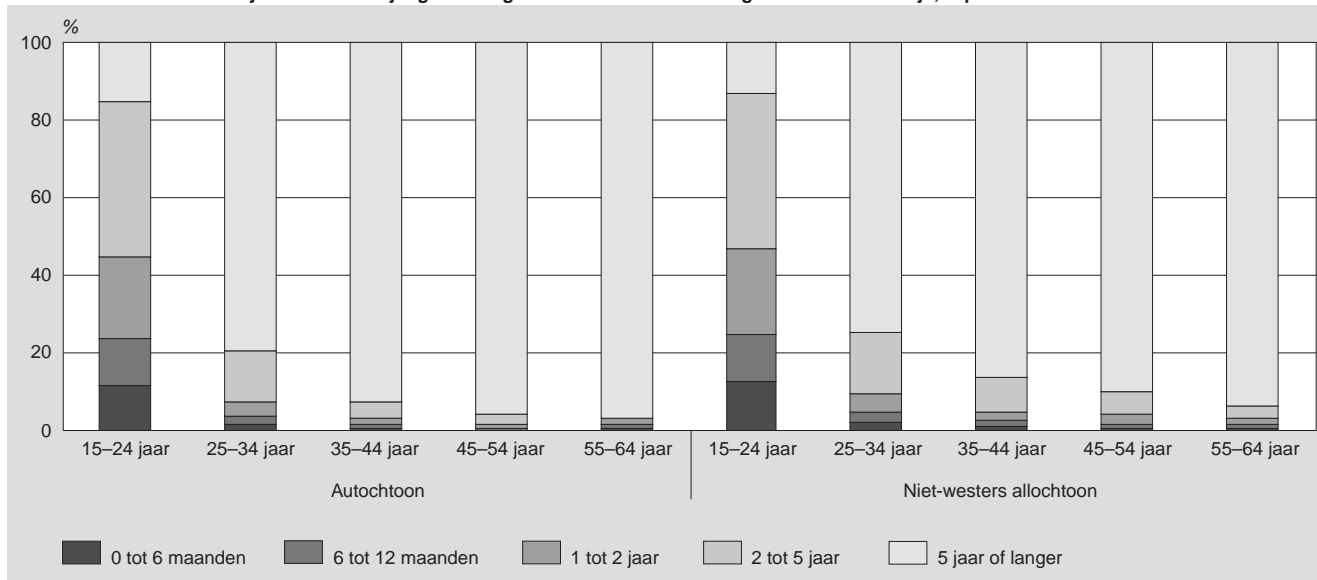
Kenmerkend voor personen met een Wajong-uitkering is dat het vrijwel altijd gaat om personen zonder arbeidsverleden. Eind september 2005 hadden 134 duizend personen een Wajong-uitkering. Daarvan was ruim 73 duizend man en ruim 60 duizend vrouw. Ongeveer 71 procent van de mannen met een Wajong-uitkering had de uitkering vijf jaar of langer, voor de vrouwelijke Wajongers gold een iets hoger percentage. Ook bij de andere duurklassen zijn er nauwelijks verschillen naar geslacht.

Naar leeftijd

Voor de Wajong geldt een wachttijd van een jaar, zodat men op zijn vroegst vanaf 18 jaar een Wajong-uitkering kan ontvangen. Tot en met een leeftijd van 22 jaar komen duren van vijf jaar of langer dus ook niet voor. Vanaf 25 jaar is dat anders. In alle leeftijdsgroepen vanaf 25 jaar waren Wajongers met een duur van de uitkering van vijf jaar of langer in de meerderheid. Dit aandeel neemt nog verder toe bij oplopende leeftijd. Bij de 55-tot-65-jarige Wajongers had bijna iedereen de Wajong-uitkering vijf jaar of langer.

11. Personen van 15 tot 65 jaar met een Wajong-uitkering naar duur van de uitkering herkomst en leeftijd, september 2005

Naar herkomst

Van de 134 duizend Wajongers per eind september 2005 was het merendeel van autochtone herkomst. Bijna 114 duizend waren autochtoon, 10 duizend niet-westers allochtoon en 11 duizend westers allochtoon. In vergelijking met autochtone Wajongers lag het aandeel jongeren van 15 tot 25 jaar bij de niet-westerse allochtone Wajongers jongeren hoger. Kortere uitkeringsduren tot twee jaar kwamen bij hen iets vaker voor. Ongeveer 40 procent van de niet-westerse allochtone Wajongers behoorde tot deze jongeren, terwijl dit bij de autochtone Wajongers 22 procent was. In de leeftijdsgroepen van 25 tot 65 jaar hadden autochtone Wajongers vaker dan niet-westerse allochtonen de uitkering vijf jaar of langer.

Instream in de Wajong is ook op latere leeftijd mogelijk al is die erg beperkt. Ouderen kunnen een Wajong-uitkering aanvragen indien hun handicap al vóór hun achttiende jaar bestond. Soms gaat het ook om herinstroom bijvoorbeeld

als het niet gelukt is om aan het arbeidsproces deel te blijven nemen.

3.3 Personen met een WAZ-uitkering

Ongeveer 44 duizend personen ontvingen in het kader van de WAZ eind september 2005 een uitkering. Tweederde van hen was man. Vrouwen hadden vaker dan mannen deze uitkering al ten minste vijf jaar: 63 procent tegenover 55 procent. Onder de 55-tot-65-jarige personen met een WAZ-uitkering kwamen uitkeringsduren van vijf jaar of langer vaak voor. Dat gold voor bijna tweederde van de WAZ-ontvangers van deze leeftijd. Allochtonen met een WAZ-uitkering kwamen nauwelijks voor.

Technische toelichting

Sociaal Statistisch Bestand

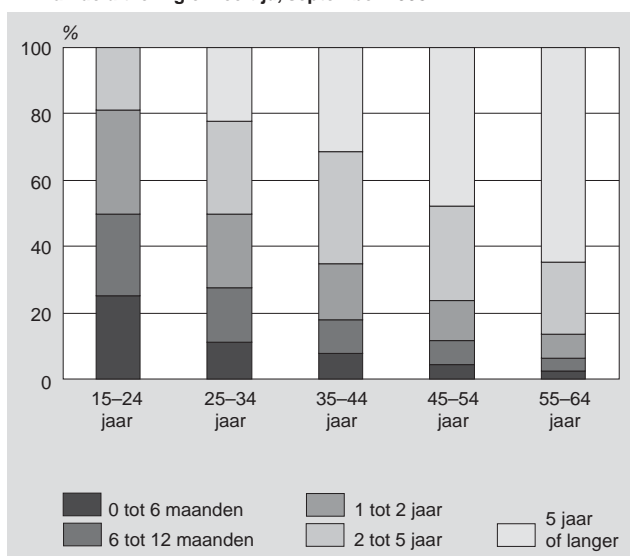
Het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) bevat gegevens over personen, banen en uitkeringen in Nederland die op individueel niveau aan elkaar relateerbaar zijn. Hiertoe zijn gegevens uit registraties op individueel niveau gekoppeld, geïntegreerd en consistent gemaakt.

In het SSB is het betalingsconcept van toepassing. Dat wil zeggen dat uitsluitend uitkeringen (en banen) zijn opgenomen, waarvoor daadwerkelijk betalingen hebben plaatsgevonden. Om die reden blijven zogenaamde nuluitkeringen – ‘slapende’ uitkeringsrechten die niet tot uitbetaling leiden – buiten beschouwing. Voor de analyses in dit artikel is gebruik gemaakt van de SSB-jaargangen 1999 tot en met 2005 voor alle personen die in Nederland wonen.

Onderzoekspopulatie

De onderzoekspopulatie omvat alle personen die in Nederland wonen en deel uitmaken van een particulier of institu-

12. Personen van 15 tot 65 jaar met een WAZ-uitkering naar duur van de uitkering en leeftijd, september 2005

tioneel huishouden (instelling, inrichting, of tehuis). Er is uitgegaan van een leeftijdsafbakening voor personen van 15 tot 65 jaar.

Eenheid van de uitkering

Een uitkering is geoperationaliseerd als een administratieve eenheid (record) die voorkomt in de administratie van een uitkeringsinstantie (UWV, SVB, Gemeenten, Belastingdienst) en die identificeerbaar is met een voor de betreffende uitkering kenmerkende unieke sleutel. Omdat is uitgegaan van het betalingsconcept, zijn uitkeringen waarvoor geen uitkeringsbedrag beschikbaar is gesteld, niet meegeteld. Van een uitkering is zodoende sprake indien er naast een toekenning van het recht ook sprake is van betalingen.

Keuze uitkeringssoorten

Alle uitkeringen in het kader van de Bijstand (ABW, WWB en BBZ), de Werkloosheidswet (WW), de wet Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Werknemers (IOAW), de wet Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte gewezen Zelfstandigen (IOAZ), de Wet Werk en Inkomen Kunstenaars (WWIK), nog doorlopende uitkeringen in het kader van de wachtgeldregelingen voor ambtenaren, voor personen tot 55 jaar de uitkeringen in het kader van de Algemene nabestaandenwet (Anw) en nog doorlopende uitkeringen in het kader van de Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW), de ziekwet en de Arbeidsongeschiktheidswetgeving (WAO, WAZ, WAJONG).

Onder bijstand worden uitkeringen in het kader van de Algemene bijstandswet (Abw, tot 2004), de Wet Werk en Bijstand (WWB, vanaf 2004) en het Besluit Bijstandsverlening Zelfstandigen (BBZ) verstaan. Omdat een bijstandsuitkering een uitkering aan het huishouden is, is zowel de aanvrager als de partner beschouwd als ontvanger van een bijstandsuitkering. Onder WW wordt een ontslagwerkloosheidsuitkering verstaan die in het kader van de Werkloosheidswet is uitgekeerd.

Onder de arbeidsongeschiktheidswetgeving vallen (op 30 september 2005) de volgende wetten: de Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de Wet inkomensvoorziening Jonggehandicapten (Wajong) en de Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering Zelfstandigen (WAZ). De WAZ is per 1 augustus 2004 opgeheven voor nieuwe gevallen.

Begin- en einddata uitkering

De begindatum van een uitkering is de datum waarop gestart is met de betaling van uitkeringsbedragen aan de uitkeringsgerechtigde ná de datum waarop het recht op de uitkering is ontstaan. De einddatum is de datum waarop de betalingen zijn beëindigd. Indien deze datum ná de periode met recht op uitkering ligt, wordt voor de einddatum de laatste dag van het recht op uitkering gekozen.

Begin- en einddata uitkeringssituatie

Een uitkeringssituatie is een aaneengesloten periode waarin iemand een uitkering in het kader van een van de bovengenoemde regelingen ontvangt. Iemand kan dus gelijktijdig of na elkaar verschillende uitkeringen ontvangen. Indien een persoon recht heeft op meerdere uitkeringen en voor al deze uitkeringen inkomsten ontvangt, zijn de begin- en einddata van de gehele periode waarop deze inkomsten betrekking hebben, gebruikt voor het bepalen van de duur van de uitkeringssituatie. De operationalisering is als volgt:

- De uitkeringen overlappen niet in de tijd. De uitkeringen zijn dan als aparte uitkeringen opgevat en er is sprake van in de tijd gescheiden uitkeringssituaties.
- De uitkeringen overlappen. De uitkeringen worden in dat geval samengevoegd: de begindatum van de uitkeringssituatie is gedefinieerd als de begindatum van de eerstbeginnende uitkering, de einddatum van de uitkeringssituatie is de einddatum van de langst doorlopende uitkering.

De duur van de uitkeringssituatie van personen die op 30 september 2005 een uitkering ontvingen, is geoperationaliseerd als de duur vanaf de begindatum van de uitkeringssituatie tot aan de peildatum.

De gegevens over uitkeringen in het kader van de WWIK, wachtgeldregelingen, de Anw/AWW en de ziekwet zijn afkomstig uit de Fibase, een fiscale database van de Belastingdienst, met daarin gegevens over dienstverbanden en uitkeringen die vallen onder de voorheffing loonbelasting. Binnen het SSB is gebruik gemaakt van de Fibase vanaf 1999. Daarom ligt de geregistreerde aanvangsdatum van deze uitkeringen niet voor 1999.

Verhuizingen en onderbrekingen in de Bijstand

De uitvoering van de bijstand ligt bij gemeenten. Dat kan gevolgen hebben voor de looptijd van de uitkeringssituatie. Bijvoorbeeld voor bijstandsontvangers die naar een andere gemeente verhuizen stopt de bijstandsuitkering in de eerste woongemeente en moet een nieuwe uitkering in de nieuwe woongemeente worden aangevraagd. De perioden met recht zouden dan moeten aansluiten (is ondermeer van belang vanwege het verkrijgen van langdurigheidstoeslag). Dit blijkt echter niet altijd het geval te zijn, waardoor een oneigenlijke onderbreking van de bijstandsuitkering ontstaat. Voor deze situaties is een correctie toegepast; deze correctie houdt in dat de onderbreking in de uitkeringssituatie wordt verwijderd. De correctie wordt alleen toegepast als aan de volgende twee voorwaarden is voldaan:

- de onderbreking in de uitkeringssituatie bedraagt maximaal 1 maand, dwz: er is sprake van een uitkering in maand t-1, geen uitkering in maand t, en een uitkering in maand t+1. Kortere onderbrekingen komen uiteraard ook in aanmerking; én
- Er sprake is van een wisseling van gemeente in de periode: vanaf de maand direct voorafgaand aan de start van de onderbreking tot en met de maand direct volgend op het einde van de onderbreking.

Literatuur

Samen werken samen leven, Beleidsprogramma Kabinet Balkenende IV 2007–2011, juni 2007.

Bierings, H., en J. Michiels (2008). Langdurig met een uitkering. *Sociaaleconomische trends*, 1/2008.

Noten in de tekst

- 1) Dit artikel is een vervolg op een in 2008 gepubliceerd artikel in *Sociaaleconomische trends* (Bierings en Michiels, 2008).
- 2) In de tabellenbijlage zijn ook cijfers over duren opgenomen van personen die een uitkering ontvingen in het kader van werkloosheid en/of bijstand, en/of arbeidsongeschiktheid. In dit artikel worden deze cijfers verder niet besproken.
- 3) 'Uitsluitend' voor zover niet in combinatie met bijstand (ook elders in de tekst).
- 4) 'Uitsluitend' voor zover niet in combinatie met een WW-uitkering (ook elders in de tekst).

Tabel 1
Personen met een werkloosheidsuitkering (WW) en/of bijstandsuitkering (ABW/WWB) naar herkomst, geslacht, leeftijd en duur van de uitkerings situatie, september 2005

	Totaal	0 tot 1 jaar	1 tot 2 jaar	2 tot 3 jaar	3 tot 4 jaar	4 tot 5 jaar	5 jaar of langer
<i>x 1 000</i>							
Totaal	720,4	211,7	114,8	86,6	53,4	37,2	216,8
<i>Autochtonen</i>	435,8	134,9	70,0	51,2	30,9	21,1	127,7
Mannen	198,3	66,0	35,4	26,1	15,1	8,7	46,9
15–24 jaar	8,1	5,6	1,5	0,6	0,2	0,1	0,1
25–34 jaar	24,3	13,2	4,1	3,0	1,2	0,7	2,0
35–44 jaar	42,5	17,3	8,3	5,3	2,7	1,3	7,7
45–54 jaar	51,9	16,3	10,1	6,9	3,5	2,0	13,1
55–64 jaar	71,6	13,7	11,4	10,2	7,5	4,7	24,0
Vrouwen	237,5	68,9	34,6	25,1	15,8	12,4	80,7
15–24 jaar	13,3	8,0	2,4	1,4	0,7	0,4	0,4
25–34 jaar	36,6	17,3	5,5	4,3	2,3	1,6	5,6
35–44 jaar	61,5	20,4	10,4	7,0	3,8	2,8	17,0
45–54 jaar	67,8	15,3	9,7	6,5	3,9	4,4	28,0
55–64 jaar	58,4	7,9	6,5	5,9	5,1	3,2	29,7
<i>Westerse allochtonen</i>	79,8	23,1	13,0	9,8	6,1	4,0	23,7
Mannen	35,5	11,3	6,3	4,8	2,8	1,6	8,6
15–24 jaar	1,3	0,8	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0
25–34 jaar	4,9	2,4	0,9	0,6	0,3	0,2	0,5
35–44 jaar	8,2	3,1	1,6	1,1	0,6	0,3	1,5
45–54 jaar	9,5	2,9	1,9	1,3	0,7	0,4	2,3
55–64 jaar	11,6	2,1	1,7	1,6	1,2	0,7	4,3
Vrouwen	44,3	11,8	6,7	5,0	3,2	2,4	15,1
15–24 jaar	2,1	1,1	0,4	0,3	0,1	0,1	0,1
25–34 jaar	7,6	3,0	1,2	1,0	0,6	0,5	1,3
35–44 jaar	11,7	3,6	2,1	1,4	0,9	0,6	3,1
45–54 jaar	12,7	2,8	1,9	1,3	0,8	0,7	5,1
55–64 jaar	10,3	1,3	1,1	1,0	0,8	0,6	5,5
<i>Niet-westerse allochtonen</i>	204,8	53,7	31,8	25,5	16,4	12,1	65,4
Mannen	92,6	28,8	16,4	12,8	7,5	4,7	22,3
15–24 jaar	7,2	4,2	1,6	0,8	0,4	0,1	0,1
25–34 jaar	22,4	9,5	4,5	3,6	1,9	1,0	1,9
35–44 jaar	29,9	9,1	5,7	4,5	2,6	1,7	6,2
45–54 jaar	20,2	4,7	3,5	2,6	1,7	1,2	6,6
55–64 jaar	13,0	1,4	1,2	1,2	0,9	0,7	7,5
Vrouwen	112,2	24,9	15,4	12,7	8,8	7,3	43,0
15–24 jaar	9,9	4,4	2,2	1,5	0,9	0,5	0,4
25–34 jaar	30,4	9,0	4,8	4,2	2,8	2,4	7,2
35–44 jaar	33,5	6,9	4,6	3,8	2,7	2,3	13,2
45–54 jaar	24,7	3,4	2,6	2,2	1,6	1,4	13,4
55–64 jaar	13,6	1,2	1,1	1,0	0,8	0,7	8,9

Bron: Sociaal Statistisch Bestand.

Tabel 2
Personen met een WW-uitkering ¹⁾ naar herkomst, geslacht, leeftijd en duur van de uitkeringssituatie, september 2005

	Totaal	0 tot 6 maanden	6 tot 12 maanden	1 jaar of langer
	<i>x 1 000</i>			
Totaal	244,4	72,3	52,8	119,3
<i>Autochtonen</i>	182,4	52,4	38,9	91,1
Mannen	100,4	25,5	20,4	54,5
15-24 jaar	2,1	1,7	0,3	0,1
25-34 jaar	9,9	5,3	2,8	1,9
35-44 jaar	21,3	7,3	5,5	8,5
45-54 jaar	26,9	6,6	6,1	14,2
55-64 jaar	40,2	4,5	5,8	29,9
Vrouwen	82,0	27,0	18,5	36,6
15-24 jaar	3,1	2,5	0,5	0,1
25-34 jaar	14,4	7,6	4,0	2,8
35-44 jaar	23,9	8,3	6,3	9,3
45-54 jaar	22,2	6,1	5,0	11,1
55-64 jaar	18,5	2,5	2,8	13,2
<i>Westerse allochtonen</i>	28,7	8,0	6,0	14,6
Mannen	15,5	3,9	3,2	8,4
15-24 jaar	0,2	0,2	0,0	0,0
25-34 jaar	1,6	0,8	0,4	0,3
35-44 jaar	3,5	1,2	0,9	1,4
45-54 jaar	4,4	1,0	1,0	2,4
55-64 jaar	5,9	0,7	0,8	4,3
Vrouwen	13,2	4,1	2,8	6,2
15-24 jaar	0,3	0,3	0,0	0,0
25-34 jaar	2,1	1,1	0,5	0,4
35-44 jaar	4,0	1,4	0,9	1,6
45-54 jaar	3,9	1,0	0,9	2,0
55-64 jaar	2,9	0,4	0,4	2,1
<i>Niet-westerse allochtonen</i>	33,3	11,8	7,8	13,6
Mannen	19,3	6,6	4,4	8,3
15-24 jaar	0,8	0,6	0,1	0,0
25-34 jaar	4,2	2,2	1,1	1,0
35-44 jaar	7,4	2,3	1,9	3,2
45-54 jaar	4,7	1,2	1,0	2,6
55-64 jaar	2,2	0,3	0,4	1,5
Vrouwen	14,0	5,3	3,4	5,3
15-24 jaar	0,7	0,6	0,1	0,0
25-34 jaar	4,3	2,2	1,1	1,0
35-44 jaar	5,3	1,7	1,3	2,3
45-54 jaar	2,9	0,7	0,7	1,5
55-64 jaar	0,8	0,1	0,1	0,5

Bron: Sociaal Statistisch Bestand.

¹⁾ Niet in combinatie met een ABW/WWB-uitkering. Zie Technische toelichting.

Tabel 3
Personen met een bijstandsuitkering (ABW/WWB) ¹⁾ naar herkomst, geslacht, leeftijd en duur van de uitkeringssituatie, september 2005

	Totaal	0 tot 6 maanden	6 tot 12 maanden	1 tot 2 jaar	2 tot 3 jaar	3 tot 4 jaar	4 tot 5 jaar	5 jaar of langer
<i>x 1 000</i>								
Totaal	373,7	35,8	37,1	48,6	38,6	27,3	20,8	165,6
<i>Autochtonen</i>	179,6	17,2	16,7	21,7	16,2	11,1	8,1	88,7
Mannen	66,8	7,9	7,6	9,2	6,5	4,0	2,7	28,9
15-24 jaar	5,2	1,8	1,5	1,2	0,5	0,2	0,0	0,0
25-34 jaar	12,1	2,3	2,2	2,5	1,7	1,0	0,6	1,9
35-44 jaar	16,9	1,9	1,9	2,5	1,9	1,3	0,8	6,5
45-54 jaar	17,0	1,3	1,3	1,9	1,5	1,0	0,7	9,4
55-64 jaar	15,6	0,6	0,8	1,1	0,9	0,7	0,5	11,1
Vrouwen	112,8	9,3	9,2	12,5	9,7	7,1	5,3	59,8
15-24 jaar	8,9	2,4	2,1	2,0	1,2	0,7	0,3	0,2
25-34 jaar	18,7	2,5	2,3	3,1	2,5	1,9	1,4	5,0
35-44 jaar	28,0	2,3	2,3	3,5	2,8	2,1	1,7	13,3
45-54 jaar	27,4	1,4	1,6	2,3	1,9	1,4	1,1	17,6
55-64 jaar	29,9	0,7	0,9	1,5	1,2	1,0	0,9	23,7
<i>Westerse allochtonen</i>	41,0	3,6	4,0	5,4	4,3	3,0	2,3	18,5
Mannen	15,8	1,7	1,8	2,3	1,7	1,2	0,8	6,3
15-24 jaar	1,0	0,3	0,3	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
25-34 jaar	2,9	0,5	0,5	0,6	0,4	0,3	0,2	0,5
35-44 jaar	4,0	0,5	0,5	0,6	0,5	0,4	0,3	1,4
45-54 jaar	4,1	0,3	0,4	0,5	0,4	0,3	0,2	1,9
55-64 jaar	3,8	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	2,6
Vrouwen	25,2	2,0	2,2	3,1	2,5	1,9	1,5	12,2
15-24 jaar	1,7	0,4	0,4	0,4	0,2	0,1	0,1	0,1
25-34 jaar	4,9	0,6	0,6	0,9	0,7	0,5	0,4	1,2
35-44 jaar	6,4	0,5	0,6	0,9	0,8	0,6	0,4	2,7
45-54 jaar	6,3	0,3	0,4	0,6	0,5	0,4	0,3	3,6
55-64 jaar	6,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	4,6
<i>Niet-westerse allochtonen</i>	153,0	15,0	16,4	21,6	18,2	13,2	10,4	58,4
Mannen	64,5	7,8	8,5	10,5	8,3	5,6	3,9	19,7
15-24 jaar	6,0	1,7	1,6	1,5	0,8	0,4	0,1	0,1
25-34 jaar	16,2	2,8	3,0	3,5	2,6	1,7	0,9	1,8
35-44 jaar	19,5	2,1	2,4	3,2	2,9	1,9	1,5	5,6
45-54 jaar	13,5	1,0	1,2	1,8	1,5	1,1	0,9	5,9
55-64 jaar	9,3	0,3	0,4	0,6	0,6	0,5	0,5	6,4
Vrouwen	88,5	7,2	7,8	11,0	9,9	7,5	6,5	38,6
15-24 jaar	8,7	1,8	1,7	2,0	1,4	0,9	0,5	0,4
25-34 jaar	24,1	2,5	2,8	3,8	3,5	2,6	2,2	6,8
35-44 jaar	25,4	1,7	1,9	2,9	2,7	2,2	2,1	11,9
45-54 jaar	18,4	0,8	1,0	1,5	1,5	1,2	1,1	11,3
55-64 jaar	12,0	0,5	0,4	0,8	0,7	0,6	0,6	8,3

Bron: Sociaal Statistisch bestand.

¹⁾ Niet in combinatie met een WW-uitkering. Zie Technische toelichting.

Tabel 4
Personen met een WAO-uitkering ¹⁾ naar herkomst, geslacht, leeftijd en duur van de uitkeringssituatie, september 2005

	Totaal	0 tot 1 jaar	1 tot 2 jaar	2 tot 5 jaar	5 jaar of langer
	<i>x 1 000</i>				
Totaal	671,3	24,3	43,3	146,0	457,7
<i>Autochtonen</i>	538,9	18,6	33,1	114,2	373,0
Mannen	288,5	9,0	17,2	56,8	205,5
15-24 jaar	0,6	0,1	0,2	0,3	0,0
25-34 jaar	8,9	0,9	1,6	3,7	2,7
35-44 jaar	34,0	2,0	3,6	10,6	17,8
45-54 jaar	84,0	3,0	5,7	18,6	56,7
55-64 jaar	160,9	2,9	6,1	23,7	128,2
Vrouwen	250,4	9,6	15,9	57,4	167,5
15-24 jaar	1,1	0,3	0,4	0,5	0,0
25-34 jaar	18,6	1,6	2,6	7,4	7,0
35-44 jaar	50,2	2,6	4,2	13,7	29,8
45-54 jaar	78,2	3,1	5,4	19,2	50,5
55-64 jaar	102,2	1,9	3,3	16,7	80,2
<i>Westerse allochtonen</i>	64,1	2,4	4,3	14,2	43,2
Mannen	32,5	1,0	2,1	6,7	22,6
15-24 jaar	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
25-34 jaar	1,0	0,1	0,2	0,4	0,2
35-44 jaar	3,5	0,2	0,4	1,3	1,5
45-54 jaar	8,5	0,3	0,7	2,0	5,4
55-64 jaar	19,5	0,4	0,7	3,0	15,5
Vrouwen	31,6	1,3	2,2	7,5	20,6
15-24 jaar	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
25-34 jaar	1,8	0,2	0,3	0,8	0,5
35-44 jaar	5,6	0,4	0,6	1,7	2,9
45-54 jaar	10,0	0,4	0,8	2,6	6,2
55-64 jaar	14,1	0,3	0,5	2,3	11,0
<i>Niet-westerse allochtonen</i>	68,3	3,3	5,9	17,7	41,5
Mannen	36,9	1,6	3,0	8,6	23,8
15-24 jaar	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
25-34 jaar	2,6	0,3	0,5	1,1	0,7
35-44 jaar	8,9	0,6	1,1	3,1	4,1
45-54 jaar	11,3	0,5	0,9	2,7	7,2
55-64 jaar	14,0	0,2	0,4	1,6	11,8
Vrouwen	31,4	1,7	2,9	9,1	17,7
15-24 jaar	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0
25-34 jaar	4,9	0,5	0,8	2,1	1,5
35-44 jaar	9,4	0,6	0,9	3,3	4,7
45-54 jaar	9,6	0,4	0,8	2,5	5,9
55-64 jaar	7,2	0,2	0,3	1,1	5,6

Bron: Sociaal Statistisch Bestand.

¹⁾ Al dan niet voorafgegaan door een ZW-uitkering. Zie Technische toelichting.

Tabel 5
Personen met Wajong-uitkering naar herkomst, geslacht, leeftijd en duur van de uitkeringssituatie, september 2005

	Totaal	0 tot 1 jaar	1 tot 2 jaar	2 tot 5 jaar	5 jaar of langer
	<i>x 1 000</i>				
Totaal	133,9	9,4	8,7	19,4	96,4
<i>Autochtonen</i>	113,6	7,5	6,9	15,7	83,4
Mannen	62,0	4,4	4,0	8,4	45,2
15-24 jaar	13,7	3,4	2,9	5,3	13,7
25-34 jaar	15,0	0,6	0,6	2,0	11,9
35-44 jaar	15,2	0,3	0,3	0,7	13,9
45-54 jaar	11,9	0,1	0,1	0,3	11,4
55-64 jaar	6,2	0,0	0,1	0,1	6,0
Vrouwen	51,6	3,1	2,9	7,2	38,2
15-24 jaar	11,1	2,5	2,2	4,6	11,1
25-34 jaar	13,1	0,4	0,5	1,8	10,5
35-44 jaar	13,0	0,1	0,2	0,5	12,1
45-54 jaar	9,2	0,1	0,1	0,2	8,9
55-64 jaar	5,2	0,0	0,0	0,1	5,0
<i>Westerse allochtonen</i>	10,5	0,7	0,6	1,5	7,7
Mannen	5,8	0,4	0,4	0,8	4,2
15-24 jaar	1,1	0,3	0,2	0,5	1,1
25-34 jaar	1,4	0,1	0,1	0,2	1,0
35-44 jaar	1,4	0,0	0,0	0,1	1,3
45-54 jaar	1,1	0,0	0,0	0,0	1,1
55-64 jaar	0,7	0,0	0,0	0,0	0,7
Vrouwen	4,7	0,3	0,3	0,6	3,5
15-24 jaar	0,9	0,2	0,2	0,4	0,9
25-34 jaar	1,1	0,1	0,0	0,2	0,8
35-44 jaar	1,2	0,0	0,0	0,1	1,1
45-54 jaar	0,9	0,0	0,0	0,0	0,9
55-64 jaar	0,6	0,0	0,0	0,0	0,6
<i>Niet-westerse allochtonen</i>	9,8	1,2	1,1	2,3	5,2
Mannen	5,7	0,7	0,7	1,3	3,0
15-24 jaar	2,2	0,6	0,5	0,9	2,2
25-34 jaar	1,9	0,1	0,1	0,3	1,4
35-44 jaar	0,9	0,0	0,0	0,1	0,8
45-54 jaar	0,4	0,0	0,0	0,0	0,4
55-64 jaar	0,2	0,0	0,0	0,0	0,2
Vrouwen	4,1	0,5	0,4	1,0	2,3
15-24 jaar	1,7	0,4	0,4	0,7	1,7
25-34 jaar	1,4	0,0	0,1	0,2	1,1
35-44 jaar	0,7	0,0	0,0	0,1	0,6
45-54 jaar	0,2	0,0	0,0	0,0	0,2
55-64 jaar	0,1	0,0	0,0	.	0,1

Bron: Sociaal Statistisch Bestand.

Begrippen

AOW-uitkeringen

Het aantal uitkeringen krachtens de Algemene ouderdomswet (AOW).

Arbeidsparticipatie

Er wordt onderscheiden tussen de bruto- en de netto-arbeidsparticipatie.

- Brutoarbeidsparticipatie: het aandeel van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking.
- Nettoarbeidsparticipatie: het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking.

Voor de Nederlandse situatie worden meestal gegevens gepresenteerd over de (beroeps)bevolking van 15–64 jaar.

Arbeidsjaar

Een maat voor het arbeidsvolume die wordt berekend door alle banen (voltijd en deeltijd) in een jaar om te rekenen naar voltijdequivalenten (vte). Zo leveren twee halve banen (elk 0,5 vte) samen een arbeidsvolume van één arbeidsjaar op. Het voltijdequivalent van een baan van een werknemer wordt bepaald door de overeengekomen jaarlijkse arbeidsduur te delen door de overeengekomen jaarlijkse arbeidsduur die bij een voltijdbaan in de betreffende bedrijfstak behoort.

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen

Het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen krachtens de wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO), de wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ) en de wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) die aan het eind van het verslagjaar niet waren beëindigd, de zogeheten lopende uitkeringen.

Baan

Banen zijn arbeidsplaatsen die bezet worden door werkzame personen. Het aantal banen kan gelijk of hoger zijn dan het aantal werkzame personen, omdat een persoon meerdere banen kan hebben.

Beroepsbevolking en niet-beroepsbevolking

De beroepsbevolking is gelijk aan de som van de werkzame en werkloze beroepsbevolking. De niet-beroepsbevolking is gelijk aan het verschil tussen de potentiële beroepsbevolking en de beroepsbevolking. Onder deze groep vallen studenten, volledig arbeidsongeschikten men-

sen die zorg dragen voor een huishouden of gezin, of mensen die om een andere reden niet meer dan 12 uur per week willen of kunnen werken. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Besteedbaar inkomen

Het besteedbare inkomen bestaat uit het bruto-inkomen (inkomen uit arbeid, eigen onderneming en vermogen, uitkeringen en ontvangen overdrachten) verminderd met betaalde overdrachten, premies en belasting op inkomen en vermogen.

Bijstandsuitkeringen

Uitkeringen krachtens de Algemene Bijstandswet (ABW). Bijstand wordt toegekend aan huishoudens, waarbij doorgaans één persoon als aanvrager wordt aangemerkt. Bij (echt)paren is in de meeste gevallen een man de aanvrager van de bijstand.

Deeltijdbaan

Baan waarbij sprake is van een vaste arbeidsrelatie, als van een vast overeengekomen aantal uren lager dan het aantal uren behorend bij een volledige dag- en weektaak.

Gestandaardiseerd inkomen

Het besteedbaar inkomen gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Op deze wijze zijn de welvaartsniveaus van huishoudens onderling vergelijkbaar gemaakt. Het gestandaardiseerd inkomen is dus een maat voor de welvaart van een huishouden.

Herkomstgroepering

Kenmerk dat weergeeft met welk land een persoon een feitelijke verwantschap heeft, gegeven het geboorteland van de ouders of van zichzelf.

Dit kenmerk maakt in de eerste plaats onderscheid tussen autochtoon en allochtoon:

- Een autochtoon is een persoon van wie de beide ouders in Nederland zijn geboren.
- Een allochtoon is een persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren.

Ten tweede geeft het een nadere onderscheiding van de allochtone bevolking naar generatie:

- Een eerstegeneratieallochtoon heeft als herkomstgroepering het land waar hij of zij is geboren.

- Een tweedegeneratieallochtoon heeft als herkomstgroepering het geboorteland van de moeder, tenzij dat ook Nederland is. In dat geval is de herkomstgroepering bepaald door het geboorteland van de vader. Bij de tweede generatie is er ook een onderscheid tussen personen met één of twee in het buitenland geboren ouders.

Ten derde is er een onderscheid tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Dit onderscheid is ingegeven door de grote verschillen in sociaaleconomische en culturele situatie.

- Een westerse allochtoon heeft als herkomstgroepering een van de landen in de werelddelen Europa (excl. Turkije), Noord-Amerika en Oceanië of Indonesië of Japan.
- Een niet-westerse allochtoon heeft als herkomstgroepering een van de landen in de werelddelen Afrika, Latijns-Amerika en Azië (excl. Indonesië en Japan) of Turkije. Binnen de groep niet-westerse allochtonen worden zoveel mogelijk ook de vier grote doelgroepen van het minderhedenbeleid van de overheid onderscheiden, te weten de herkomstlanden Turkije, Marokko, Suriname en Nederlandse Antillen/Aruba.

Onderwijssoort

Een in de wet vastgelegd deel van het Nederlands onderwijsstelsel.

Iedere onderwijssoort heeft zijn eigen onderwijsprogramma en meestal een vast aantal opleidingsjaren. Binnen het huidige Nederlands onderwijsstelsel zijn de belangrijkste onderwijssoorten:

1. Primair onderwijs:
  - Basisonderwijs (nominale duur: 8 jaar);
  - Speciaal basisonderwijs (nominale duur: 8 jaar);
  - Speciale scholen (basis- en voortgezet onderwijs).
2. Voortgezet onderwijs:
  - Voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo; nominale duur: 4 jaar);
  - Hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo; nominale duur: 5 jaar);
  - Voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo; nominale duur: 6 jaar);
  - Praktijkonderwijs.
3. Middelbaar beroepsonderwijs en educatie:
  - Beroepsopleidende leerweg (bol; nominale duur: afhankelijk van het niveau 0,5 tot 4 jaar);
  - Beroepsbegeleidende leerweg (bbi; nominale duur: afhankelijk van het niveau 0,5 tot 4 jaar);
  - Basiseducatie;
  - Voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo).
4. Hoger onderwijs:
  - Hoger beroepsonderwijs (hbo). Binnen het hoger beroepsonderwijs wordt onderscheid gemaakt tussen associate degree-opleidingen (nominale duur 2 jaar) en bacheloropleidingen (nominale duur 4 jaar);

- Wetenschappelijk onderwijs (wo). Binnen het wetenschappelijk onderwijs wordt onderscheid gemaakt tussen bacheloropleidingen (nominale duur 3 jaar) en masteropleidingen (nominale duur 1, 2 of 3 jaar);
- Open Universiteit.

Persoonlijk inkomen

Dit omvat de volgende bestanddelen van het bruto-inkomen van een persoon: inkomen uit arbeid, inkomen uit eigen onderneming, uitkering inkomensverzekeringen en uitkering sociale voorzieningen (m.u.v. kinderbijslag).

Bij de bepaling van het persoonlijk inkomen zijn de volgende inkomensbestanddelen van het bruto-inkomen buiten beschouwing gebleven: inkomen uit vermogen, kinderbijslag en ontvangen gebonden overdrachten zoals huursubsidie.

Potentiële beroepsbevolking

De potentiële beroepsbevolking bestaat uit in Nederland wonende mensen, minus de institutionele bevolking (personen in inrichtingen, instellingen en tehuisen. Binnen de potentiële beroepsbevolking worden drie arbeidsposities onderscheiden: de werkloze en de werkzame beroepsbevolking (tezamen de beroepsbevolking) en de niet-beroepsbevolking. In deze publicatie worden alleen mensen van 15–64 jaar beschouwd.

Standaard bedrijfsindeling (SBI)

De indeling van bedrijven en instellingen naar hun economische activiteit. De indeling is overeenkomstig de Standaard bedrijfsindeling 1993. De SBI 1993 kent bedrijfstakken, die zijn onderverdeeld in bedrijfsklassen.

Startkwalificatie (onderwijs)

Het minimale niveau dat nodig is om een volwaardige plaats op de arbeidsmarkt te veroveren, of door te stromen naar vervolgonderwijs (hoger onderwijs). Het niveau hiervan is vastgesteld op een afgeronde havo- of vwo-opleiding of een basisberoepsopleiding (mbo-niveau 2).

Vacature

Onder een vacature wordt verstaan een arbeidsplaats waarvoor, binnen of buiten een onderneming of instelling, personeel wordt gezocht dat onmiddellijk of zo spoedig mogelijk geplaatst kan worden.

Vacaturegraad

Het aantal vacatures als percentage van het aantal banen van werknemers.

Voltijdbaan

Baan van een werknemer waarbij sprake is van een vaste arbeidsrelatie en van een volledige dag- en weektaak.

Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong)

Wettelijke voorziening in de financiële gevolgen van langdurige arbeidsongeschiktheid van mensen die geen aanspraak kunnen maken op de WAO omdat er geen arbeidsverleden is opgebouwd. Dit zijn mensen die arbeidsongeschikt zijn op de dag dat zij 17 jaar worden of na hun 17e jaar arbeidsongeschikt worden én een opleiding/studie volgen.

Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO)

Wet die als doel heeft om personen in loondienst te verzekeren van een loonvervangende uitkering bij langdurige arbeidsongeschiktheid (langer dan een jaar).

Werknemers

Werknemers zijn alle ingezetenen en niet-ingezetenen die in dienstbetrekking werkzaam zijn (inbegrepen directeurs van NV's en BV's).

WW-uitkeringen

Aantal uitkeringen krachtens de werkloosheidswet (WW) die aan het eind van het verslagjaar niet waren beëindigd, de zogeheten lopende uitkeringen.

Ziekteverzuimpercentage

Het ziekteverzuimpercentage is het aantal door ziekte verzuimde dagen, in procenten van het totaal aantal beschikbare dagen van de werknemers. Met ingang van 1 januari 2002 valt het reguliere zwangerschaps- en bevallingsverlof niet meer onder de Ziektewet, maar onder de Wet Arbeid en Zorg. Alleen ziekte als gevolg van zwangerschap valt nog onder de Ziektewet.

Nu en eerder verschenen artikelen

Allochtonen

Waar zijn allochtone werknemers in dienst?	1e kw. 2004
Immigranten op de arbeidsmarkt	2e kw. 2004
Krijgen allochtone werknemers minder betaald?	1e kw. 2005
Inkomensontwikkeling van immigranten	2e kw. 2005
Vluchtelingen en gezinsmigranten vinden moeilijk werk	4e kw. 2005
Allochtone vrouwen: arbeidsdeelname en verandering in de gezinssituatie	3e kw. 2006
Autochtonen en niet-westerse allochtonen in buurten	4e kw. 2006
Lonen van niet-westers allochtone vrouwen bij de overheid	4e kw. 2006
Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie	4e kw. 2006
Beroepsniveau niet-westerse allochtonen lager	1e kw. 2007
Inkomen allochtonen blijft achter door lagere opleiding	2e kw. 2007
Scholen in de Randstad sterk gekleurd	3e kw. 2007
Diversiteit binnen de loonverdeling	4e kw. 2008
Werknemers uit Oost-Europa: recente ontwikkelingen	1e kw. 2009
Grensoverschrijdende arbeid: werken in Nederland, wonen in het buitenland	4e kw. 2009

Arbeidsgehandicapten

Arbeidsgehandicapten in Nederland	1e kw. 2004
Arbeidsgehandicapten in Nederland	1e kw. 2005
Het ziekteverzuim van arbeidsgehandicapten	4e kw. 2005
De inkomens- en uitkeringspositie van arbeidsgehandicapten	4e kw. 2007

Arbeidsomstandigheden

Trends in arbeidsomstandigheden	3e kw. 2004
Burn-out: de rol van psychische werkbelasting	3e kw. 2005
Trends in arbeidsomstandigheden, 2004	4e kw. 2005
Relatie meervoudige werkbelasting en burn-out bij vrouwen	2e kw. 2006
Hoe gezond is langer doorwerken?	4e kw. 2006
Werknemers positief over arbeidsomstandigheden, maar negatief over doorwerken tot 65 jaar	1e kw. 2007
Verzorgende beroepen fysiek en psychisch zwaar belastend	4e kw. 2008
Ziekteverzuim het laagst bij werknemers met een hoge mate van autonomie en veel steun van collega's en leidinggevenden	2e kw. 2009

Arbeidsparticipatie en werkloosheid

Jaren van laagconjunctuur sterk voelbaar op de arbeidsmarkt in 2003	1e kw. 2004
Seizoenpatronen op de arbeidsmarkt in 2003	1e kw. 2004
Minder dynamiek binnen werkzame beroepsbevolking	2e kw. 2004
Het onbenut arbeidsaanbod en hun arbeidsverleden	2e kw. 2004
Herintreders op de arbeidsmarkt	2e kw. 2004
Welke bedrijfstakken vergrijzen?	3e kw. 2004
Vrouwen op de arbeidsmarkt	3e kw. 2004
Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters	3e kw. 2004
Vervroegd uittreden of doorwerken?	3e kw. 2004
Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers 2000–2001	4e kw. 2004
De virtuele volkstelling 2001	4e kw. 2004
Werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1994–2004: de opmars van deeltijdwerk	4e kw. 2004
Jongeren op de arbeidsmarkt	1e kw. 2005
Meer of minder willen werken	1e kw. 2005
Nederlanders zijn minder gaan werken	1e kw. 2005
Twee eeuwen Volkstellingen: de Virtuele Volkstelling 2001 vergeleken met haar voorgangers	1e kw. 2005

Meer ouderen aan het werk	2e kw. 2005
Ouders op de arbeidsmarkt	2e kw. 2005
Ontwikkeling van de werkloosheid volgens CBS en CWI vergeleken	2e kw. 2005
Regionale werkgelegenheid in Nederland in 2003	2e kw. 2005
Overwerken in Nederland	3e kw. 2005
Arbeidsdeelname van paren	3e kw. 2005
Uitstroom van ouderen uit de werkzame beroepsbevolking	3e kw. 2005
Met een startkwalificatie betere kansen op de arbeidsmarkt	4e kw. 2005
Dertigers op de arbeidsmarkt	2e kw. 2006
Hoge arbeidsdeelname, maar veel deeltijdwerkers en korte werkweken	4e kw. 2006
Het mobiliseren van vrijwillig inactieven	1e kw. 2007
Vervroegde uittreding en andere overgangen tussen werken en niet-werken	1e kw. 2007
Bijna een miljoen mensen met een kleine baan	2e kw. 2007
Jongeren en ouderen zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt	3e kw. 2007
Werklozen versus niet-werkende werkzoekenden	3e kw. 2007
Aantal ontslagaanvragen sterk gedaald	4e kw. 2007
Beëindiging van arbeidsrelaties: sociaaldemografische en regionale verschillen	4e kw. 2007
Inkomsten uit arbeid van vrouwen en hun partners	4e kw. 2007
Ontwikkeling werkgelegenheid in de periode 1969–2006	4e kw. 2007
Arbeidsmarktmobiliteit van ouderen	1e kw. 2008
Grotere vraag naar personeel op elk niveau	1e kw. 2008
Langdurig met een uitkering	1e kw. 2008
Levensfasen van kinderen en het arbeidspatroon van ouders	1e kw. 2008
De uitstroombparadox	2e kw. 2008
Welke bijstandsontvangers willen aan het werk?	2e kw. 2008
Onbenut arbeidsaanbod en economische groei	2e kw. 2008
Arbeidsmarktpositie van jongeren	3e kw. 2008
Ontwikkelingen op de arbeidsmarkt	4e kw. 2008
Mannen geven veel vaker leiding dan vrouwen	4e kw. 2008
Alleenstaande moeders op de arbeidsmarkt	4e kw. 2008
Arbeidsmarktpositie van gepromoveerden	4e kw. 2008
Van uitkering naar werk	1e kw. 2009
Naar een arbeidsdeelname van 80 procent in 2016	2e kw. 2009
Thuiswerkers en vanuit-huiswerkers zijn vaak zelfstandigen	2e kw. 2009
Sterke groei zelfstandigen zonder personeel	3e kw. 2009
Arbeidsmarktpositie van personen in 2002–2005	3e kw. 2009
Met mbo Techniek of Zorg het meest succesvol op de arbeidsmarkt	3e kw. 2009
Arbeidsparticipatie van vrouwen: een vergelijking naar opleidingsniveau, leeftijd en herkomst	4e kw. 2009
Grensoverschrijdende arbeid: werken in Nederland, wonen in het buitenland	4e kw. 2009

ICT

Sterke samenhang tussen beroep en computer- en internetvaardigheden	4e kw. 2009
---	-------------

Inkomen

Inkomens in de grote steden 1950–2000	3e kw. 2004
Equivalentiefactoren 1995–2000	3e kw. 2004
Krijgen allochtone werknemers minder betaald?	1e kw. 2005
Inkomenseffecten van uittreding	1e kw. 2005
Inkomensontwikkeling van immigranten	2e kw. 2005
Inkomenseffecten van de belastingherziening	3e kw. 2005
Inkomensdynamiek 2001–2004	2e kw. 2006
Armoedeprofielen van de vier grote steden	1e kw. 2007
De rol van mobiliteit bij regionale inkomensontwikkelingen	1e kw. 2007
Inkomen allochtonen blijft achter door lagere opleiding	2e kw. 2007
De ongelijkheid van inkomens in Nederland	3e kw. 2007
Inkomen en koopkracht van weduwen en weduwnaars	3e kw. 2007
Krappe beurs als erfenis?	3e kw. 2007
De inkomens- en uitkeringspositie van arbeidsgehandicapten	4e kw. 2007

Inkomenseffect van pensionering 2001–2004	4e kw. 2007
Inkomsten uit arbeid van vrouwen en hun partners	4e kw. 2007
Het effect van herverdeling op inkomensongelijkheid	1e kw. 2008
Armoede en inkomensongelijkheid in de Europese Unie	1e kw. 2009
Belasting- en inkomensregelingen voor gezinnen met minderjarige kinderen	2e kw. 2009
Is armoede erfelijk?	2e kw. 2009
Steeds minder ontvangers 'aanrechtsubsidie'	3e kw. 2009
De parade van Pen en de inkomensverdeling in Nederland	3e kw. 2009
Pensioenaanspraken in beeld. Deel 1: aanspraken naar geslacht en burgerlijke staat	3e kw. 2009
De inkomenssituatie van alleenstaande moeders: trends en dynamiek	4e kw. 2009
Pensioenaanspraken in beeld. Deel 2: aanspraken naar herkomst, sociaaleconomische categorie en huishoudtype	4e kw. 2009

Internationaal

International sourcing door bedrijven in Denemarken, Finland, Nederland en Noorwegen	3e kw. 2008
Werkloosheid in de Europese Unie	3e kw. 2008
Armoede en inkomensongelijkheid in de Europese Unie	1e kw. 2009
Werknemers uit Oost-Europa: recente ontwikkelingen	1e kw. 2009

Lonen

Incidentele loonontwikkeling van jaarlonen	1e kw. 2004
CAO-lonen, 2003	3e kw. 2004
Negatieve incidentele loonontwikkeling in 2002	3e kw. 2004
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2004 en 2005	4e kw. 2004
Turkse werknemers niet minder betaald	1e kw. 2005
Loon naar beroep en opleidingsniveau: het Loonstructuuronderzoek 2002	2e kw. 2005
Ontwikkeling van beloningsverhoudingen, 1997–2002	2e kw. 2005
Nederlandse arbeid te duur?	2e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers, 2003	3e kw. 2005
Incidentele loonontwikkeling in 2003 hoger dan in 2002	3e kw. 2005
Cao-lonen 2004, de definitieve gegevens	4e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers in 2004: flexibilisering en vergrijzing	1e kw. 2006
Cao-lonen 2005, de definitieve gegevens	3e kw. 2006
Negatieve incidentele loonontwikkeling in 2004	3e kw. 2006
Lonen van niet-westers allochtone vrouwen bij de overheid	4e kw. 2006
Cao-lonen 2006, de definitieve gegevens	3e kw. 2007
Cao-lonen 2007, de definitieve gegevens	3e kw. 2008
Diversiteit binnen de loonverdeling	4e kw. 2008
Cao-lonen 2008, de definitieve gegevens	3e kw. 2009

Macro-economisch

Helft economische groei in 1995–2007 door toename productiviteit	2e kw. 2009
Overwaarde en koerswinsten waren jarenlang bron voor extra consumptie door huishoudens	4e kw. 2009

Onderwijs

Economie en techniek meest lonende studies	1e kw. 2004
Post-initieel onderwijs: jaarcijfers en ontwikkeling van de deelname	2e kw. 2004
Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters	3e kw. 2004
Het niet bekostigde onderwijs	3e kw. 2005
Instream en slagingspercentages in het hoger onderwijs	4e kw. 2005
Het middelbaar beroepsonderwijs	1e kw. 2006
Dertigers op de arbeidsmarkt	2e kw. 2006
Leerrechten en studierendement in het hoger onderwijs	3e kw. 2006
Deelname aan post-initieel onderwijs, 1995–2005	4e kw. 2006
Jongeren steeds langer op school	1e kw. 2007

Voortijdig schoolverlaten in het vmbo	2e kw. 2007
Forse groei aantal personen met opleiding in informatica	2e kw. 2007
Scholen in de Randstad sterk gekleurd	3e kw. 2007
Jongeren en ouderen zonder startkwalificatie op de arbeidsmarkt	3e kw. 2007
Bedrijfsopleidingen 2005: de belangrijkste resultaten	4e kw. 2007
Citotoets en de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs	2e kw. 2008
Van mbo en havo naar hbo	2e kw. 2008
Arbeidsmarktpositie van gepromoveerden	4e kw. 2008
Jongeren leren langer door	1e kw. 2009
Deelname aan cursussen voor het werk hangt vooral samen met opleidingsniveau	2e kw. 2009
Met mbo Techniek of Zorg het meest succesvol op de arbeidsmarkt	3e kw. 2009
Studievoortgang in het voortgezet onderwijs	4e kw. 2009

Regionaal

Inkomens in de grote steden 1950–2000	3e kw. 2004
Werken in het stadsgewest: herkomst en bestemming van forensen	4e kw. 2004
Regionale werkgelegenheid in Nederland in 2003	2e kw. 2005
Regionale verschillen in arbeidsaanbod	1e kw. 2006
Banenverlies in 2004 voor de meeste grote gemeenten	1e kw. 2006
Autochtonen en niet-westerse allochtonen in buurten	4e kw. 2006
Armoedeprofielen van de vier grote steden	1e kw. 2007
De rol van mobiliteit bij regionale inkomensontwikkelingen	1e kw. 2007
Beëindiging van arbeidsrelaties: sociaaldemografische en regionale verschillen	4e kw. 2007
Regionale arbeidsdynamiek in een periode van conjuncturele veranderingen	3e kw. 2008
Banendynamiek in de Randstedelijke gewesten	4e kw. 2008

Sociaaleconomische dynamiek

Minder dynamiek binnen de werkzame beroepsbevolking in 2003	2e kw. 2004
Uitstroom van ouderen uit de werkzame beroepsbevolking	3e kw. 2005
Uitstroom uit de bijstand naar werk	2e kw. 2006
Vergrijzing en dynamiek van werknemers naar bedrijfstak	2e kw. 2006
Vervroegde uittreding en andere overgangen tussen werken en niet-werken	1e kw. 2007
Pensioenleeftijd niet vaak 65	3e kw. 2007
De uitstroombparadox	2e kw. 2008
Welke bijstandsontvangers willen aan het werk?	2e kw. 2008
Onbenut arbeidsaanbod en economische groei	2e kw. 2008
Van uitkering naar werk	1e kw. 2009
Meerdere keren zonder werk	1e kw. 2009
Werkhervatting na ontslag: een vergelijking van oudere en jongere werknemers	2e kw. 2009
Wie volgen een re-integratietraject?	3e kw. 2009
Arbeidsmarktpositie van personen in 2002–2005	3e kw. 2009
Duur van uitkeringssituaties	4e kw. 2009

Sociale zekerheid

Vervroegd uittreden of doorwerken?	3e kw. 2004
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen van 1987–2003	4e kw. 2004
Inkomenseffecten van uittreding	1e kw. 2005
Achterblijvers in de bijstand	1e kw. 2005
Dynamiek in de WAO, WAZ en Wajong: een longitudinale analyse van personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering	1e kw. 2005
Ontwikkeling van de WW in de periode 2001–2004	4e kw. 2005
Een nieuwe start, of niet?	1e kw. 2006
Seizoeninvloeden in de WW	2e kw. 2006
Levensloopregeling vooral voor hoogopgeleiden	2e kw. 2007
Mantelzorgers maken weinig gebruik van verlofregelingen	2e kw. 2007
De inkomens- en uitkeringspositie van arbeidsgehandicapten	4e kw. 2007
Personen met een uitkering	1e kw. 2008

Langdurig met een uitkering	1e kw. 2008
Van uitkering naar werk	1e kw. 2009
De Werkloosheidswet: uitkeringen en uitgaven	1e kw. 2009
Jonge nabestaanden en het Anw-gebruik in Nederland	4e kw. 2009
Duur van uitkeringssituaties	4e kw. 2009

Vakbonden en werkstakingen

Werkstakingen 1900–2004	1e kw. 2006
Vakbeweging en organisatiegraad van werknemers	1e kw. 2007
Het aantal vakbondsleden	1e kw. 2008

Vacatures

Aantal moeilijk vervulbare vacatures fors gedaald	1e kw. 2004
Groei vacatures herstelt in 2004	3e kw. 2005
Verdergaande groei vacatures	2e kw. 2006
Verdere toename vacatures in 2006	3e kw. 2007
Onbenut arbeidsaanbod en economische groei	2e kw. 2008
Aantal vacatures naar recordhoogte in 2007	3e kw. 2008

Vergrijzing

Vervroegd uittreden of doorwerken?	3e kw. 2004
Welke bedrijfstakken vergrijzen?	3e kw. 2004
Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers 2000–2001	4e kw. 2004
Meer ouderen aan het werk	2e kw. 2005
Uitstroom van ouderen uit de werkzame beroepsbevolking	3e kw. 2005
Vergrijzing en dynamiek van werknemers naar bedrijfstak	2e kw. 2006
Vervroegde uittreding en andere overgangen tussen werken en niet-werken	1e kw. 2007
Grijze druk zal verdubbelen	2e kw. 2007
Inkomen en koopkracht van weduwen en weduwnaars	3e kw. 2007
Pensioenleeftijd niet vaak 65	3e kw. 2007
Inkomenseffect van pensionering 2001–2004	4e kw. 2007
Vergrijzing van bedrijfstakken en beroepen	3e kw. 2008
Naar een arbeidsdeelname van 80 procent in 2016	2e kw. 2009
Werkhervatting na ontslag: een vergelijking van oudere en jongere werknemers	2e kw. 2009
Pensioenaanspraken in beeld. Deel 1: aanspraken naar geslacht en burgerlijke staat	3e kw. 2009
Pensioenaanspraken in beeld. Deel 2: aanspraken naar herkomst, sociaaleconomische categorie en huishoudtype	4e kw. 2009

Veiligheid

Wie worden slachtoffer van veelvoorkomende criminaliteit?	1e kw. 2007
---	-------------

Werkgelegenheid

Werktijden van de werkzame beroepsbevolking	1e kw. 2004
Waar zijn allochtone werknemers in dienst?	2e kw. 2004
Welke bedrijfstakken vergrijzen?	3e kw. 2004
Vrouwen op de arbeidsmarkt	3e kw. 2004
Een verklaring voor het effect van opleiding op de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters	3e kw. 2004
Werkgelegenheidsontwikkeling in de jaren 1994–2004: de opmars van deeltijdwerk	4e kw. 2004
Werkgelegenheid, lonen en koopkracht in 2004 en 2005	4e kw. 2004
Arbeidsmarkttransities van oudere werknemers 2000–2001	4e kw. 2004
De virtuele volkstelling 2001	4e kw. 2004
Werken in het stadsgewest: herkomst en bestemming van forensen	4e kw. 2004
Meer of minder willen werken	1e kw. 2005

Nederlanders zijn minder gaan werken	1e kw. 2005
Jongeren op de arbeidsmarkt	1e kw. 2005
Twee eeuwen Volkstellingen: de Virtuele Volkstelling 2001 vergeleken met haar voorgangers	1e kw. 2005
Meer ouderen aan het werk	2e kw. 2005
Ouders op de arbeidsmarkt	2e kw. 2005
Arbeidsdeelname van paren	3e kw. 2005
Banen en lonen van werknemers, 2003	3e kw. 2005
Banenverlies in 2004 voor de meeste grote gemeenten	1e kw. 2006
Langdurige werkloosheid in Nederland	4e kw. 2006
Werkloosheid onder ouderen	4e kw. 2006
Aantal ontslag aanvragen sterk gedaald	4e kw. 2007
Ontwikkeling werkgelegenheid in de periode 1969–2006	4e kw. 2007
Onbenut arbeidsaanbod en economische groei	2e kw. 2008
Aantal ontslag aanvragen in 2007 bijna gehalveerd	2e kw. 2008
Regionale arbeidsdynamiek in een periode van conjuncturele veranderingen	3e kw. 2008
Banendynamiek in de Randstedelijke gewesten	4e kw. 2008

Woon-werkverkeer

Woon-werkverkeer	4e kw. 2004
Mobiliteit van ouders met jonge kinderen	4e kw. 2005

Zorg en arbeid

Ouderschapsverlof	1e kw. 2006
Gebruik van kinderopvang	3e kw. 2006
Zorgtaken en arbeidsparticipatie	3e kw. 2006
Mantelzorgers maken weinig gebruik van verlofregelingen	2e kw. 2007
Inkomsten uit arbeid van vrouwen en hun partners	4e kw. 2007
Levensfasen van kinderen en het arbeidspatroon van ouders	1e kw. 2008
Alleenstaande moeders op de arbeidsmarkt	4e kw. 2008

Arbeid, sociale zekerheid en inkomen op de CBS-website

Alle cijfers en publicaties van het CBS zijn beschikbaar via internet. De website van het CBS (www.cbs.nl) biedt toegang tot de Themapagina's, StatLine (de statistische databank van het CBS) en tot het Webmagazine.

Themapagina's

Om in het informatieaanbod van het CBS gemakkelijk de weg te vinden, zijn op de website themapagina's ingericht. Er worden ongeveer twintig thema's onderscheiden, plus enkele thema-overstijgende dossiers over bijvoorbeeld vergrijzing, de Europese Unie en allochtonen. De gekozen thema-indeling is gelijk aan de thema's die binnen de databank StatLine gehanteerd worden.

Via een themapagina wordt alle informatie die over dat thema op de CBS-website staat toegankelijk gemaakt. Zo zijn de gegevens uit StatLine, de kerncijfers, webmagazine-artikelen, persberichten, publicaties, methodebeschrijvingen et cetera voor één thema bijeengebracht. De themapagina's worden doorlopend up-to-date gehouden.

Alle themapagina's hebben dezelfde indeling. De informatie over het thema wordt ontsloten via vijf vaste rubrieken: nieuw, cijfers, publicaties, themabeschrijving, methoden en begrippen. Deze rubrieken zijn als tabbladen aangegeven op de themapagina.

Hoe vindt u sociaaleconomische informatie?

De thema's zijn te vinden op de homepage van het CBS (www.cbs.nl). Een klik op een van deze thema's leidt direct naar de betreffende themapagina (figuur 1). Verder kunt u ook via de ingang 'Thema's', in de horizontale balk onder het CBS-logo, bij de themapagina's komen. Informatie over sociaaleconomische onderwerpen is ondergebracht bij de thema's:

- Arbeid en sociale zekerheid
- Inkomen en bestedingen

Ter illustratie is in figuur 2 de themapagina 'Arbeid en sociale zekerheid' aangeklikt. U komt automatisch binnen in de rubriek 'Nieuw'. Daar vindt u bij 'Cijfers' en 'Publicaties' de meest recente cijfers en artikelen, gesorteerd op datum van verschijnen. Verder bevindt zich bovenaan op deze pagina, onder de kop 'In de schijnwerper', ook een ingang naar het onderdeel 'Arbeidsmarkt in vogelvlucht'. Hierin wordt in grafieken een beknopt overzicht geboden van de situatie op de arbeidsmarkt.

Boven deze lijst staan de vijf rubrieken, waarvan de rubriek die op het scherm zichtbaar is, zich onderscheidt door een lichtblauwe kleur.

Figuur 1

The screenshot shows the CBS website homepage. At the top, there is a navigation bar with links for 'English', 'Contact', 'Help', and 'Sitemap', along with a search box and a 'Zoek' button. Below this is a horizontal menu with links for 'Home', 'Thema's', 'Cijfers', 'Publicaties', 'Methoden', 'Informatie voor', and 'Over het CBS'. The main content area features a large banner image of a woman smiling, with a text box overlay that reads: 'Ik ben een van de 2,4 miljoen Nederlanders die vaker dan twee keer per jaar een museum bezoeken.' Below the banner, there are three main sections: 'Nieuw', 'Thema's', and 'Dossiers'. The 'Nieuw' section lists several news items with dates and titles, such as 'Ruin 31 duizend Amerikanen in Nederland' and 'Agenda'. The 'Thema's' section lists various topics, with 'Arbeid en sociale zekerheid' highlighted in light blue. The 'Dossiers' section lists topics like 'Conjunctuur' and 'Nederland regionaal'. At the bottom of the 'Nieuw' section, there is a 'Meer...' button. Below the 'Nieuw' section, there is a 'Uitgelicht: Relatiemagazine' section with a short paragraph. On the right side, there is a 'Direct naar' section with links to 'StatLine databank', 'Huuraanpassing', 'Veel gestelde vragen', 'Uw eerste bezoek?', 'Werken bij het CBS', and 'Deelnemers CBS-onderzoek'.

De rubriek 'Cijfers' bevat tabellen met de belangrijkste cijfers over het thema. Door een tabeltitel aan te klikken komt u in een StatLine tabel. Met de icoontjes rechtsboven kunt u

deze tabel opslaan of printen. Door te klikken op de button 'pas gegevens aan' kunt u de geselecteerde onderwerpen en perioden wijzigen.

Figuur 2

The screenshot shows the CBS website interface. At the top, there is a search bar and navigation links for English, Contact, Help, and Sitemap. Below this is a main navigation bar with links for Home, Thema's, Cijfers, Publicaties, Methoden, Informatie voor, and Over het CBS. The main content area features a large bar chart with the headline "In ons land staan op een vierkante kilometer gemiddeld 208 woningen." Below the chart is a breadcrumb trail: Home > Thema's > Arbeid en sociale zekerheid > Nieuw > Overzicht. A sidebar on the left lists various "Thema's" such as "Arbeid en sociale zekerheid", "Bedrijven", "Bevolking", etc. The main content area is titled "Arbeid en sociale zekerheid" and includes sub-sections like "In de schijnwerper" with links to "Arbeidsmarkt in vogelvlucht", "Sociaaleconomische trends (kwartaalblad)", and "Werkende moeders". An "Agenda" table is also present, listing dates and subjects. On the right, there is a "Ken je cijfers" section with a question about the working population in 2008 and a "Antwoord" button.

Figuur 3

The screenshot shows the StatLine application interface within a Microsoft Internet Explorer browser window. The browser title is "CBS StatLine - Microsoft Internet Explorer". The application has a dark header with the CBS logo and navigation links: Home, Thema's, Cijfers, Publicaties, Methoden, Informatie voor, Over het CBS, English, and Sitemap. Below the header is a large graphic with the text "StatLine Alle cijfers van het CBS binnen handbereik". The graphic features three people sitting on the floor with laptops, surrounded by large numbers and percentages. Below the graphic are three icons: a search bar labeled "Zoek", a folder icon labeled "Thema", and a map icon labeled "Kaart". At the bottom of the graphic, it says "Informatie over StatLine v5.0". The footer of the application contains copyright information: "© Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen, 2008" and links for Copyright, Privacyverklaring, Disclaimer, Help, and Contact. The browser's taskbar at the bottom shows the Start button and several open windows.

De rubriek 'Publicaties' is onderverdeeld in persberichten, artikelen (in het webmagazine of elders verschenen) en boeken en periodieken. In deze laatste rubriek kunt u onder andere de pdf-files vinden van de Sociaaleconomische trends en haar voorganger de Sociaal-economische maandstatistiek. Van de publicaties worden alleen de items uit het huidige jaar getoond. Bent u op zoek naar publicaties uit eerdere jaren, dan klikt u onderaan bij de verschillende publicatietypes op 'meer...', waarna u een lijst van de beschikbare jaren te zien krijgt.

De rubriek 'Methoden' bevat een alfabetisch gesorteerde begrippenlijst (nog in ontwikkeling), de standaard classificaties die voor het thema relevant zijn, en onder 'Dataverzameling' korte beschrijvingen van de onderzoeken waaraan het CBS haar cijfers over de arbeidsmarkt en sociale zekerheid ontleend.

De rubriek 'Beschrijving' ten slotte geeft een globaal overzicht van de informatie die het CBS verzamelt over de verschillende aspecten van de arbeidsmarkt en de bronnen die daarvoor gebruikt worden.

StatLine

StatLine is de elektronische databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken. Deze resultaten kunt u gratis bekij-

ken, printen of opslaan. Naast de mogelijkheid om te zoeken met trefwoorden, kan met behulp van een themaboom een keuze worden gemaakt uit alle tabellen in StatLine. Ook zijn sommige gegevens beschikbaar via de kaart van Nederland.

Hoe vindt u sociaaleconomische cijfers in StatLine?

In StatLine zijn veel cijfers over sociaaleconomische onderwerpen te vinden. Eén manier om StatLine te benaderen is door linksboven op de homepage op 'Cijfers' te klikken en vervolgens op 'StatLine databank'. U kunt dan direct naar StatLine gaan, maar ook kiezen voor meer informatie over StatLine of voor een demonstratie over het gebruik van StatLine. Een andere, kortere weg is door op de homepage in de rechterkolom op de snelkoppeling 'StatLine databank' te klikken (figuur 3).

De eerste ingang tot StatLine is zoeken met een trefwoord. Als u een trefwoord intoetst en daarna op 'zoek' klikt, selecteert een zoekmachine tabellen van StatLine-tabellen waarin het door u gekozen trefwoord voorkomt.

De tweede mogelijkheid is zelf te zoeken in de themaboom via een soort verkenner. U klikt dan op 'thema', waarna de zogeheten StatLine Webselector gestart wordt. Ook hier kunt u snel gegevens over sociaaleconomische onderwerpen vinden bij 'Arbeid en sociale zekerheid' en 'Inkomen en bestedingen'. Door op de themamappen te klikken, krijgt u de onderliggende mappen en tabellen te zien.

Figuur 4

Ter illustratie is in *figuur 4* de tabel 'Beroepsbevolking; geslacht' aangeklikt. Helemaal links van het scherm is de opengeklapte themaboom zichtbaar waaruit deze tabel gekozen is. Rechts hiervan zijn de bovenliggende gele mappen 'Arbeidsmarkt' en 'Beroepsbevolking' te zien waarin deze tabel zich bevindt. Door te klikken op de button 'maak keuze' komt u in de tabel zelf terecht. Aan de linkerkant van het scherm wordt dan getoond welke onderwerpen u kunt kiezen (*figuur 5*).

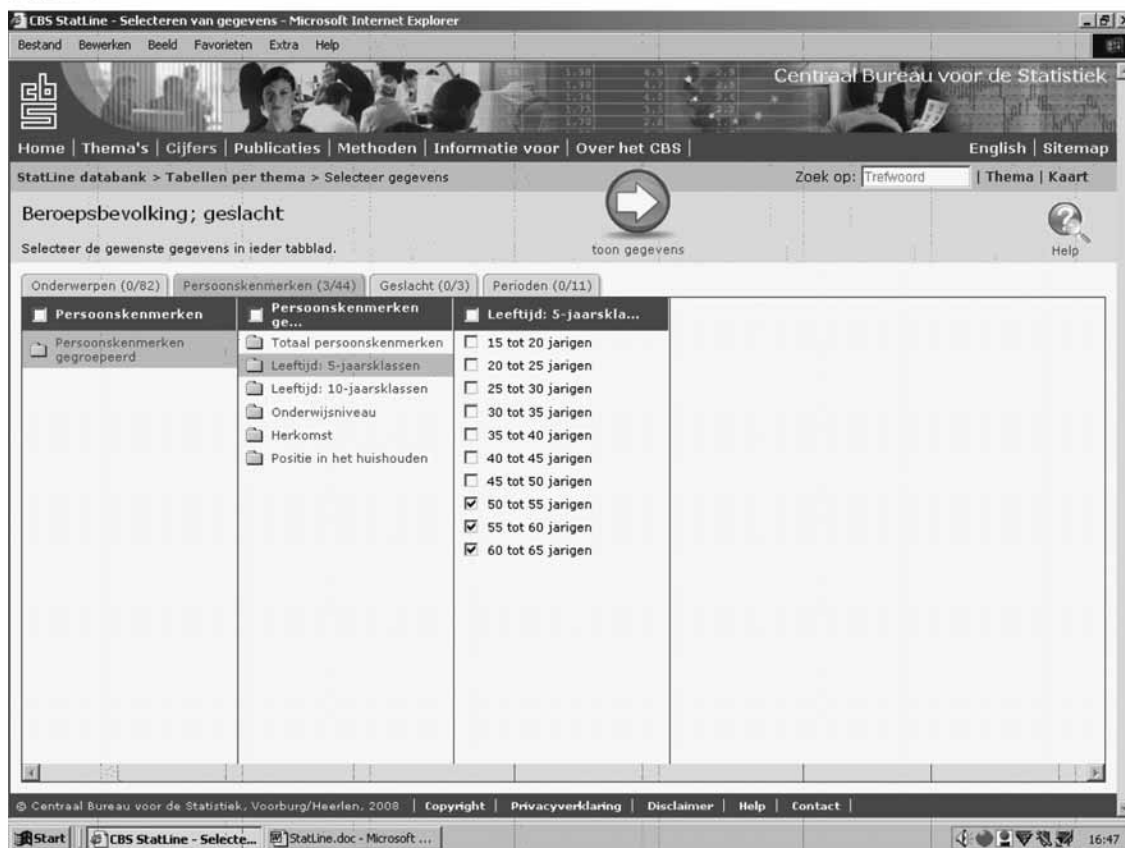
Wanneer uit de onderwerpen een selectie gemaakt is, kunt u de tabbladen 'Persoonskenmerken', 'Geslacht' en 'Perioden' aanklikken om daar de gewenste indelingen te selecteren. Bent u klaar, dan klikt u op 'toon gegevens' en wordt de door u samengestelde tabel op het scherm getoond. Maakt u geen selectie dan krijgt u een standaardselectie te zien. De inhoud van de getoonde tabel is makkelijk aan te passen door te klikken op de button 'pas gegevens' aan. Ook kunt u de presentatie van de tabel veranderen door te klikken op de pijltjes. Uiteraard kunt u de tabel afdrukken of opslaan.

Welke sociaaleconomische cijfers kunt u in StatLine vinden?

Er is een groot aantal StatLine-tabellen over sociaaleconomische onderwerpen. De meeste vindt u onder 'Arbeid en sociale zekerheid' en 'Inkomen en bestedingen'. Over arbeid en sociale zekerheid zijn onder meer cijfers opgenomen over beroepsbevolking en werkloosheid, arbeidsomstandigheden, banen en werkzame personen, verdiende lonen en cao-lonen, vacatures, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid, de bijstandswet en het ziekteverzuim. Onder inkomen en bestedingen vindt u onder andere gegevens over inkomensverdelingen, samenstelling van het inkomen, koopkracht, vermogens en bestedingen.

Cijfers over een lange periode zijn te vinden in 'Historie arbeid', 'Historie beroepsbevolking', 'Historie geregistreerde werkloosheid', 'Historie inkomen, vermogen en consumptie' en 'Historie sociale zekerheid'. Hierin vindt u tijdreeksen vanaf 1899 voor een beperkt aantal onderwerpen. Per thema is er verder ook een archiefmap voor de afgesloten reeksen. Cijfers per gemeente of andere regio's zijn behalve onder de thema's zelf ook te vinden bij het thema 'Nederland regionaal'.

Figuur 5

Publicaties

1. CBS-publicaties op sociaaleconomisch terrein

De Nederlandse economie 2008

In de reeks De Nederlandse economie geeft het Centraal Bureau voor de Statistiek elk jaar de stand van zaken op het terrein van onder meer de productie, investeringen, handel, consumptie, inflatie en de arbeidsmarkt. Verder wordt door middel van thema-artikelen nader stilgestaan bij actuele economische onderwerpen. De Nederlandse economie richt zich op economisch analisten, beleidsmakers, politici, journalisten en studenten.

Jaarlijks. ISBN: 978-90-357-2038-1. Kengetal: P-19. Prijs: € 16,85 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Emancipatiemonitor 2008

Dit is de vijfde editie van de Emancipatiemonitor. In deze monitor die tweejaarlijks verschijnt, worden de meest recente cijfers over de stand van zaken van het emancipatieproces gepresenteerd. Aandacht wordt er onder meer besteed aan de ontwikkelingen in de arbeidsdeelname van vrouwen, de combinatie van arbeid en zorg, de economische zelfstandigheid van vrouwen, de doorstroming van vrouwen naar hogere functies en geweld tegen vrouwen. Ook bevat deze monitor een nieuwe hoofdstuk over gezondheid. De Emancipatiemonitor is een gezamenlijke publicatie van het SCP en het CBS in opdracht van het ministerie van OCW.

Tweejaarlijks. ISBN: 978 90 377 0406. Prijs: € 22,50 (excl. administratie- en verzendkosten).

Het rapport is verkrijgbaar via de boekhandel of te bestellen bij het Sociaal en Cultureel Planbureau (www.scp.nl).

Armoedebericht 2008

Het Armoedebericht 2008 bevat de meest actuele gegevens over armoede in Nederland, verzameld en geanalyseerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Het rapport brengt armoede in kaart op basis van de inkomenshoogte, de armoededuur, betalingsachterstanden en financiële beperkingen, en het oordeel van huishoudens over de eigen financiële situatie. In een speciale bijdrage van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting wordt de minimumvoorbeeldebegroting toegelicht.

Tweejaarlijks. ISBN: 978-90-357-2117-3. Kengetal: V-55. Prijs: €10,70. (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Jaarboek onderwijs in cijfers 2009

Dit is de elfde editie van het Jaarboek onderwijs in cijfers, met daarin de meest actuele cijfers over onderwijs van het CBS. Naast de vaste informatie over leerlingen, onderwijsinstellingen en onderwijsuitgaven wordt een aantal thema's speciaal belicht. In deze editie is er onder meer aandacht voor het opleidingsniveau van de bevolking en komen de kansen op de arbeidsmarkt aan bod van afgestudeerden van het middelbaar beroepsonderwijs, hoger onderwijs en gepromoveerden. Wat heeft een leerling of student nu eigenlijk aan het diploma dat hij of zij heeft behaald? Het Jaarboek bevat bovendien een apart tabellengedeelte.

Jaarlijks. ISBN: 978-90-357-1519-6. Kengetal: F-162. Prijs: € 38,50 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

De Nederlandse Samenleving 2008

Sociale en economische ontwikkelingen op wereldschaal en Europees niveau hebben hun uitwerking op de samenstelling van de bevolking, de werkgelegenheid, de rol van het onderwijs, de aard van de uitkeringen en ga zo maar door. Toch is de eigen leefomgeving, de wijk of buurt waarin we wonen, veelal het perspectief van waaruit we die samenleving in al zijn aspecten ervaren. In De Nederlandse samenleving 2008 staat het perspectief van de burger centraal. Op vele maatschappelijke terreinen beschrijft het boek de actuele trends of geeft inzicht in de structuur en biedt zo een samenhangend beeld van onze samenleving op dit moment.

ISBN: 978-90-357-0554-9. Kengetal: A-314. Prijs: € 32,50 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Jaarrapport Integratie 2008

Op welke gebieden komen allochtonen en autochtonen dichter bij elkaar? Waar blijven achterstanden bestaan? Welke factoren spelen hierbij een rol? Dit Jaarrapport Integratie 2008 is een bron van informatie over de feitelijke stand van zaken in de maatschappelijke integratieprocessen. Het kan een belangrijk hulpmiddel zijn voor iedereen die actief is op het beleidsterrein Integratie of inhoudelijk geïnteresseerd is in de ontwikkeling van de integratie van allochtone bevolkingsgroepen.

ISBN: 978-90-357-2057-2. Kengetal: B-61. Prijs: € 55,70. (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

2. Andere CBS-publicaties

Bevolkingstrends: Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland

Bevolkingstrends houdt u op de hoogte van recente ontwikkelingen in de Nederlandse bevolking, zoals de ontwikkelingen rond relaties, het krijgen van kinderen, de huishoudenssamenstelling, immigratie en emigratie, allochtonen en autochtonen, en sterfte en doodsoorzaken.

ISSN: 1571-0998. Kengetal: B-15.Kwartaal, € 51,85 per jaar (incl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Het Nederlandse ondernemingsklimaat in cijfers 2009

Een goed ondernemingsklimaat heeft een positieve invloed op economische groei. Bedrijven zijn en blijven – ook in tijden van recessie – de primaire bron voor welvaart. Beslissingen over waar te investeren worden door bedrijven in toenemende mate op mondiaal niveau genomen. Overheden van individuele landen stellen zich hierdoor vaker de vraag: Hoe concurrerend is mijn land eigenlijk voor zittende bedrijven en eventuele nieuwe bedrijvigheid? Deze publicatie beschrijft aan de hand van een honderdtal indicatoren de economische prestaties en het bijbehorende ondernemingsklimaat van twintig landen. De meeste aandacht gaat hierbij uiteraard uit naar de situatie in Nederland. Het CBS heeft de publicatie op verzoek van het Ministerie van Economische Zaken samengesteld.

Jaarlijks. ISBN: 978-90-357-1889-0. Kengetal: I-74. Prijs: € 39,20 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Nationale Rekeningen 2007

De Nationale rekeningen vormen de officiële overzichtstatistiek van de nationale economie. De begrippen en classificaties in de nationale rekeningen zijn wereldwijd gestandaardiseerd en vastgelegd in internationale richtlijnen.

Jaarlijks, 262 blz. ISBN: 978-90-357-1709-1. Kengetal: P-2. Prijs: € 47,40 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Internationaliseringsmonitor 2008

Globalisering is inmiddels een bekend en veelbesproken begrip geworden. Het is een proces dat zowel economische, technologische en sociale dimensies omvat en verschillende effecten op onze samenleving heeft. Om de maatschappelijke discussie over globalisering en de effecten van open grenzen op bijvoorbeeld economische groei, welvaart en innovatie goed te kunnen voeren, is actuele en bruikbare statistische informatie essentieel. De Internationaliseringsmonitor 2008 heeft als doel zulke informatie op een samenhangende manier te publiceren.

ISBN: 978-90-357-1977-4. Kengetal: M-20. Prijs: € 23,10 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Statistisch Jaarboek 2008

Het Statistisch jaarboek verschaft u actuele cijfers over vrijwel alle aspecten van de Nederlandse samenleving. Het verschijningsmoment van het Statistisch jaarboek is afgestemd op de beschikbaarheid van de belangrijkste jaarcijfers over economische groei, prijzen, arbeidsmarkt en bevolking. De informatie is per thema gerangschikt en wordt voorafgegaan door een korte beschrijving van de actuele ontwikkeling per thema. De informatie in het Statistisch jaarboek vormt slechts een beperkte selectie uit de schat aan gegevens waarover het CBS beschikt. De Wegwijzer in het eerste hoofdstuk van het boek verschaft toegang daartoe. Vrijwel alle statistische uitkomsten en de meest actuele cijfers van het CBS zijn terug te vinden via de databank StatLine. Deze databank is gratis toegankelijk. Ook de opzet van deze databank is vergelijkbaar met de thema-indeling in dit boek.

Jaarlijks, 225 blz. ISBN: 978-90-357-1667-4. Kengetal A-26.

Prijs: € 18,80 (excl. BTW, administratie- en verzendkosten).

Het boek is verkrijgbaar via de reguliere boekhandel en de Sdu Klantenservice.

International Sourcing; Moving Business Functions Abroad

In deze publicatie worden de resultaten besproken van een onderzoek naar international sourcing in Denemarken, Finland, Nederland, Noorwegen en Zweden. Onder sourcing wordt het geheel of gedeeltelijk verplaatsen van bedrijfsactiviteiten naar het buitenland verstaan, bijvoorbeeld verplaatsing van productie naar een lagelonenland of uitbesteding van ict. Aan de orde komen de mate waarin deze verplaatsing plaatsvindt en om welke bedrijfsactiviteiten het gaat. Verder is er informatie over motieven van bedrijven voor sourcing, ondervonden belemmeringen, effecten en bestemmingsregio's. De publicatie is een coproductie van Nederland en de Scandinavische landen.

ISBN: 978-87-501-1695-0. Prijs: € 12 (excl. administratie- en verzendkosten).

Te bestellen bij CBS afdeling verkoop, verkoop@cbs.nl, Postbus 4481, 6401 CZ Heerlen.

Statistisch bulletin

Het Statistisch bulletin verschijnt wekelijks met de meest recente uitkomsten van alle statistische onderzoeken van het CBS.

www.cbs.nl/publicaties

Teletekst

Conjunctuurinformatie en de meest recente CBS-persberichten staan op pagina 506 en 507 van NOS-Teletekst.

Internet

De CBS-website is te bereiken via <http://www.cbs.nl>. De site bevat statistische kerncijfers over de Nederlandse samenleving. Actuele statistische uitkomsten staan in persberichten die kunnen worden gedownload.

StatLine

StatLine is de gratis elektronische centrale databank van het CBS. In StatLine vindt u statistische informatie in de vorm van tabellen, teksten en grafieken.

Alle resultaten kunt u bekijken, printen of exporteren. StatLine bevat tevens tijdreeksen over vele maatschappelijke en economische onderwerpen, over de regio en de conjunctuur. U kunt StatLine vinden op onze website: <http://www.cbs.nl> of direct via: <http://statline.cbs.nl>.

Webmagazine

In het Webmagazine zijn de afgelopen drie maanden onder meer de volgende artikelen verschenen:

- 09-11-2009 Kwart miljoen Oost-Europeanen in Nederland
- 04-11-2009 Consument leent minder makkelijk
- 04-11-2009 Opnieuw forse stijging WW-uitkeringen
- 02-11-2009 Minder werklozen snel aan de slag
- 02-11-2009 Niet-westerse allochtonen in het mbo verkiezen theorie boven praktijk
- 28-10-2009 Tweemaal zoveel mensen ontslagen door crisis
- 21-10-2009 Minder mensen van baan veranderd
- 14-10-2009 Vrouwen motor achter groeiende arbeidsdeelname ouderen
- 12-10-2009 Jongeren werken vaak 's avonds en in het weekend
- 05-10-2009 Verdere afname van de cao-loonstijging

- 30-09-2009 Onderwijsdeelname Nederlandse jeugd hoger dan gemiddeld in Europa
- 28-09-2009 65-jarige mannen hebben nog 11 gezonde levensjaren voor de boeg
- 28-09-2009 Groei aantal Oost-Europese werknemers komt tot stilstand
- 28-09-2009 Werkzame beroepsbevolking vergrijsd verder
- 23-09-2009 Organisatiegraad werknemers blijft dalen
- 09-09-2009 Groei bbp per inwoner vooral door stijging arbeidsproductiviteit
- 09-09-2009 Bijna 19 duizend deeltijd-WW-uitkeringen
- 08-09-2009 Steeds meer AOW'ers naar het buitenland
- 07-09-2009 Re-integratie-activiteiten spelen steeds grotere rol in sociale werkvoorziening
- 02-09-2009 Sterke groei zelfstandigen zonder personeel voorbij
- 02-09-2009 Steeds minder vrouwen ontvangen 'aanrechtsubsidie'
- 31-08-2009 Steeds minder vrouwen gaan korter werken na geboorte eerste kind
- 26-08-2009 Jeugdwerkloosheid flink opgelopen
- 17-08-2009 Student verdient gemiddeld ruim 5 duizend euro per jaar bij
- 27-07-2009 Minder werknemers met ouderschapsverlof
- 22-07-2009 Nederland is Europees kampioen deeltijdwerken

Het Webmagazine verschijnt iedere maandag en woensdag om 9:30 uur op de CBS-website. Het meest recente webmagazine is te vinden op de homepage van het CBS. Een overzicht van alle webmagazine artikelen vindt u door op de homepage van het CBS te klikken op 'Publicaties' en dan te kiezen voor 'Webpublicaties'.

Zie voor een overzicht van alle publicaties: <http://www.cbs.nl>.

